

SBORNÍK

**ČESKOSLOVENSKÉ
GEOGRAFICKÉ
SPOLEČNOSTI**

4

**SVAZEK 93 / 1988
ACADEMIA PRAHA**



SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI ИЗВЕСТИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА JOURNAL OF THE CZECHOSLOVAK GEOGRAPHICAL SOCIETY

Redakční rada:

OLIVER BAŠOVSKÝ, VÁCLAV GARDAVSKÝ, MILAN HOLEČEK, (výkonný redaktor),
STANISLAV HORNÍK, ALOIS HYNEK, LIBOR KRAJÍČEK, VÁCLAV KRÁL (vedoucí
redaktor), LUDVÍK MUCHA, VÁCLAV POŠTOLKA

O B S A H

HLAVNÍ ČLÁNKY

Střída Miroslav: Geografická regionalizace na území Československa	241
Geographical Regionalization in Czechoslovakia	
Andrle Alois, Srb Vladimír: Nová koncepce pojmu „město“	
a „venkov“ a její význam pro geografiu — 2. část	252
Новая концепция понятия город и деревня и её значение	
для географии — 2. часть	
Chamáš Václav, Kakos Vilibald: Mimořádná průtrž mračen	
a povodeň na Jílovském potoce dne 1. 7. 1987	265
The Extraordinarily Violent Cloud-Burst and the Subsequent	
Flood on the Brook Jílovský potok on July 1, 1987	
Pecháčková Ivana: K otázce vymezení zázemí Plzně	279
To the Demarcation of the Hinterland of Plzeň	

ROZHLEDY

Mičian Ludovít: Problém pozície geografie v systéme vied	292
The Problem of Determining the Position of Geography within the System	
of Sciences	

ZPRÁVY

Dr. Ivo Čáslavka zemřel (*L. Mucha*) 302 — RNDr. Jiří Kousal osmdesátníkem (*V. Novák*) 302 — Profesor Bohuslav Šimák osmdesátiletý (*A. Matoušek*) 302 — K životnímu jubileu ing. Rostislava Švehlíka (*M. Hrádek*) 303 — Společné zasedání geomorfologických pracovních skupin IGU „Geomorfologické katastrofy“ (*J. Demek*) 303 — XV. polární sympozium (*R. Brázdil, M. Konečný, P. Prošek*) 305 — Gloria cartographiae (*L. Mucha*) 307 — Klimatologie ve Vietnamu (*C. Votrubec*) 307 — Ke stému výročí vydání Ottova slovníku naučného (*K. Seget*) 308.

SBORNÍK

ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

ROČNÍK 1988 • ČÍSLO 4 • SVAZEK 93

MIROSLAV STŘÍDA

GEOGRAFICKÁ REGIONALIZACE NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA

M. Střída: *Geographical Regionalization in Czechoslovakia*. Sborník ČSGS, 93, 4, p. 241—251 (1988). — The paper treats of the main principles of the geographical regionalization. It describes the history of delimiting the physico-geographical and economic-geographical regions, and evaluates the present level of regionalization in Czechoslovakia. It stresses the applicability of geographical regionalization in the problems of the complex development of regions.

Komplexní regionální geografie odráží nejlépe ze všech vědních oborů bezprostřední geografickou realitu světa. Tato všeobecnoucí, prostorová realita je syntetizující a synchronicky působící ve všech svých zastoupených složkách. Je proto obtížné ji poznávat, definovat i charakterizovat. Chceme-li poznání této reality aktivizovat a specifikovat, je třeba ho omezit na určitý sledovaný prostor, oblast či region. V konkrétních přírodních a kulturních oblastech zkoumá regionální geografie krajinnou sféru jako celek. V osídlené krajině se zabývá prostorovým rozložením jejích přírodních, sociálních a ekonomických složek a studuje vzájemné vztahy a vlivy mezi přírodním a humáním prostředím. Výzkumný proces, který má za účel určitými, adekvátně zvolenými metodami delimitovat v krajinném prostoru jeho části a celky, se nazývá regionalizací, v minulosti ještě někdy i rajonizací.

Geografická regionalizace má objektivní charakter, protože bere v úvahu rozhodující jevy a vztahy uvnitř i vně regionu, ať už komplexním nebo selektivním způsobem. V zájmu sledovaného účelu výzkumné či praktické povahy provádí kvalifikovanou generalizaci, takže je schopna hodnotit význam, polohu a funkce regionu i jeho postavení v regionálním systému. Tím se zásadně liší od subjektivního, náhodného nebo volontaristického vymezování a uspořádávání prostorových jednotek, s nímž se bohužel dosud v praxi setkáváme. U vědomí úplnosti oblastního systému se však geografická regionalizace nemusí omezovat vždy jen na celý komplex jevů a vztahů v krajině a může se zabývat, a také se zabývá, zkoumáním jednotek oborově dílčích, např. klimatických, hydrografických, geomorfologických ve fyzické geografii, demografických, sídelních, zemědělských, průmyslových, obslužných atd. v socioekonomické geografii.

Výzkum oblastí a geografická regionalizace mají na československém území své tradice, které sahají do poloviny 19. století. Zájem byl zpravidla vyvolán společenskými požadavky, spíše než jenom teoretickými potřebami geografických věd. Efektivní územně administrativní uspořádání, speciální statistické šetření, plánování a řízení národního hospodářství jevilo v minulosti čas od času zájem o objektivizující aplikace výsledků regionalizací. Nejinak je tomu v současné době v souvislosti s přestavbou ekonomického systému a jeho řízení, s odbouráváním nežádoucích resortních přehrad a vytvářením podmínek pro racionální rozvoj oblastí a jejich životního prostředí. Rovněž při hledání větší účinnosti a podstatnějších úspor v územně administrativním řízení státu se stávají znova aktuální otázky geografické regionalizace, zvláště pak regionalizace komplexní, která by shrnovala určující interakce krajiny a přírodního prostředí, obyvatelstva, osídlení a hospodářství.

Regiony, jejich zkoumání, vymezování, analýza a souborná charakteristika patří už tradičně k nejvlastnějším a nepřitažlivějším problémům geografie. Principy a metody regionalizace v kulturní krajině jsou citlivým místem geografické teorie i základem aplikací všude tam, kde roste zájem o racionální, vědeckou organizaci prostoru, at ūž nadměrně expovaného či zaostávajícího, nevhodné a nedokonale využívaného. V tradičně vyspělé československé vědecké soustavě je možno počítat i s jistou permanentní připraveností geografických věd přispívat k řešení aplikovaných regionálních otázek rozvoje oblastí, při zachování a zlepšování jejich prostředí, kdykoli by se to ukázalo potřebné.

☆ ☆ ☆

Až na výjimky vycházela naše geografie vždy z předpokladu objektivní existence regionů, které pak lze všeobecně zkoumat a odborně vymezovat. Metodický přístup geografické regionalizace je v zásadě dvojí. Oblasti zkoumá buď jako jednotky převážně taxonomické, spíše homogenního typu, zpravidla vymezovaná podle jednoho nebo několika ne příliš komplikovaných znaků, v čemž spočívá jejich základní analytický a poznávací význam, či jako oblasti převážně komplexní, spíše syntetické a dynamické povahy, se složitou vnitřní strukturou jádrové (nodální) koncentrace a jejího zázemí, které však věrněji odpovídají existující geografické realitě. Taxonomické i komplexní oblasti vytvářejí u nás regionální systémy s jednotkami různého hierarchického rádu po stránce rozsahu, kvality i tomu odpovídajícího různého množství sledovaných ukazatelů.

Vznik regionů v krajině je ve své elementární podobě prostorovým vyjádřením základních rozdílů či rozporů mezi horami a nížinami, mezi místem bydliště a místem pracoviště člověka, mezi městem a venkovem, mezi místem výroby a spotřeby, které se od vzniku zbožní výroby a tržních vztahů v ekonomicky rozvinuté společnosti už nevyskytují na jednom a tomtéž místě. Průmysl, osídlení a služby vytvářejí koncentrace a periférie. Jádra a jejich zázemí spojují mezi sebou dopravní komunikace, dojížďka a jiné svazky. Z územních rozporů tak vznikají opakovány až stabilní vztahy, pravidelnosti, které v daných společenských poměrech postupně formují oblasti kolem svých jader v rámci relativních dispozic a limitů plynoucích z přírodních podmínek.

Až na nepočetné obecné principy, jako je objektivní existence, dynamika, hierarchie a skladebnost oblastí, jejich regionální stejnorodost a specializace, komplexnost struktur a intenzita vnitřních svazků, vyšší než vztahy s okolím, se metody ekonomické regionalizace opírají hlavně o předpoklady, vyplývající z konkrétních poměrů a zvláštností každé země, jmenovitě jede-li o regionalizaci komplexní, schopnou též praktické společenské aplikace.

Regionální metody se týkají především vzájemných působení složek přírodní a lidské sféry. Teoreticky může jít přitom o všechny fyzickogeografické a socioekonomicogeografické složky a vztahy krajinného komplexu. V dané regionální syntéze bývá ovšem třeba vybrat a zdůraznit především ty z nich, které jsou ve zkoumané krajině dominantní a určují základní rysy její prostorové organizace. V případech aplikace pak ty, které také odpovídají požadavkům praxe, má-li zájem se přidržet objektivních výsledků analýz a syntéz, jak dokazuje historie geografické regionalizace československého území, která uspokojovala obvykle rovněž praktické potřeby společnosti.

Úvahy k regionálnímu členění v minulosti se zpravidla týkaly jednoho nebo několika málo zvolených jevů, např. orografického nebo hydrografického členění, půdního fondu, historicko-správního rozdělení atd. Ale už v druhé polovině 19. století se začínají objevovat studie k regionalizaci komplexnějšího rázu, ať už v souvislosti s administrativními a berními zájmami, s potřebami statistické služby, zemědělství, lesnictví, obchodu apod. Při rozčleňování oblastí podle přírodních, sociálních nebo ekonomických podmínek však dlouho panovaly nejasnosti. V duchu tehdy převládajících geografických tendencí ve světě v minulém století se mnozí autoři snažili hledat hlavně jednotné tzv. „přirozené“ regiony, které vymezovali více méně podle přírodních podmínek. Tepřve později někteří z nich začínali do takových přirozených oblastí vkládat i hospodářský obsah, protože výrazný vliv lidského činitele na krajinu a její rozdělování se jevil stále patrnější. Postupně se prokázalo, že vedle dílčích oblastí existují v naší krajině nejméně dva typy komplexních geografických jednotek: oblasti přírodní (fyzickogeografické), které jsou výsledkem trvalého působení složitého komplexu přírodních faktorů, člověkem ovšem už dávno pozměněné a deformované, a oblasti hospodářské (socioekonomicogeografické), jako výsledek působení ještě složitějšího komplexu lidských činitelů v krajině, podle stavu jejího osídlení a ekonomického využívání. V pokročilém stádiu krajinného vývoje československé společnosti však mohou být oba tyto typy oblastí, i stejněho hierarchického řádu, svojí kvalitou a tvarem shodné jen výjimečně.



Počátek nové historie geografické regionalizace našich zemí, která může mít ještě význam pro současnost, se klade do šedesátých let minulého století, kdy byl také proveden první moderní census obyvatelstva (1869). Statistika polního a lesního hospodářství v Čechách začala tehdy sestavovat výsledky sklizní na základě rozdělení země na 13 historických krajů. Poněvadž takové formální, už přežité krajské jednotky evidentně nemohly vyhovovat, byly využity návrhy K. KOŘISTKY, který

še geografickou problematikou oblastního členění zabýval už řadu let. Seskupením a úpravou několika sousedních správních okresů vymezil v Čechách 11 „přirozených krajin“ na základě podobnosti poměrů geologických, orografických, klimatických, ale zejména poměrů ekonomických a produkčních. Později Moravu a Slezsko analogicky rozdělil na 12 jednotek. Zásady a výsledky své regionalizace dodatečně uveřejnil (KOŘISTKA K., 15). Přihlízel k vzájemným souvislostem poměrů přírodních i hospodářských, a i když svoje celky vymezoval spíše jen jako jednotky typologicko-homogenní než komplexně regionální, staly se vynikající Kořistkovy práce nadlouho základem geografické regionalizace českých zemí a s jejich prvky se setkáváme dodnes, např. v geomorfologických oblastech.

Přírodovědné charakteristice krajiny slouží regionalizace podle přírodních podmínek, častěji u nás prováděná podle jednotlivých jejich geologických, geomorfologických, klimatických, hydrografických, biogeografických a jiných fyzickogeografických složek. Potřebami názvosloví na mapách pro kartografické znázornění povrchových jednotek československého území byly vyvolány dalekosáhlé studie orografické, jejichž význam se pak stal mnohem širší. Ze staršího horopisného rozdělení terénu „úpatnicovou metodou“ vychází členění Názvoslovné komise při Národní radě badatelské, zpracované v třicátých letech. Bylo podrobně zachyceno na generálních mapách v měřítku 1 : 200 000 a jeho poslední zmenšenou verzi uvádí ještě V. J. NOVÁK (22), který sám měl na úpatnickové regionalizaci značný podíl. Jeho vymezení Českomoravské vysočiny se např. dosud pokládá za nejlepší. Kartograficky zpracované rozdělení orografických celků na základě metody „upínacích sedel“ uveřejnil K. KUCHAŘ (16, 17).

Siroce založené a geomorfologicky dobře propracované „Orografické členění Československé republiky“ J. HROMÁDKY (12) se stalo základem řady dalších studií fyzickogeografické regionalizace. K problematice přírodních oblastí se Hromádka vrátil ještě jednou (13). Pokusil se ve své poslední rozsáhlé práci povrch, podnebí, vodstvo a rostlinstvo spojit v jednotném geografickém hledisku. Na území ČSSR vymezil 9 oblastí na České vysočině a 9 v karpatských provinciích. Členění reliéfu se pak dále zdokonalovalo v ČSR i SSR, zejména díky systematickému výzkumu v terénu pracovníků geografických ústavů ČSAV a SAV. Jeho poslední verzi uváděnou i na současných mapách představuje Atlas Slovenskej socialistickej republiky (2) a mapové dílo pro širokou veřejnost „Geomorfologické členenie“, které vydala Slovenská kartografia už ve druhém vydání (7). Podíleli se na něm zejména B. BALATKA, T. CZUDEK, M. LUKNIŠ, E. MAZÚR a J. SLÁDEK.



Období geografické regionalizace v nově vzniklé československém státě zahájil V. DĚDINA v r. 1920, který se pak problematikou regionálního členění zabýval skoro tři desetiletí. Své základní teoretické představy vyložil už v kratší statí (5), kdy stanovil, že „... prvním a pro vymezení přirozených jednotek směrodatným vodítkem bude ovšem zájem hospodářský“. V naší krajině je velmi důležitý Dědinův princip jednoty forem „pánevních a údolních“, pro něž předěly jsou nikoli osou,

ale čarou měznou. Zásadu koncentrace pánevní a údolní zdůvodňuje zájmy zemědělství, průmyslu, vodního hospodářství atd., jimž odpovídá také osídlení. Zdůrazňuje hlediska vývojová i tradiční a žádá, aby odborně prováděné geografické členění bylo rozšířeno na území celého státu a jemu pak přizpůsobeno i rozdelení správní. Rozvádí také zásadu vícestupňového členění nižších, relativně stejnorodějších jednotek, sdružených harmonicky v kraj, který už tvoří spíše ekonomickogeografický komplex. Z řady konkrétních Dědinových regionálních návrhů se ukázalo jako nejcenější rozdelení Československa (bez Podkarpatské Rusi) na 18 krajů (6), které našlo i jisté praktické uplatnění po dvaceti letech při zavedení krajského zřízení roku 1949.



Obr. 1 — Regionální členění Československa podle V. Dědiny (1929).

Zájem geografické veřejnosti, statistické a kartografické praxe i některých dalších institucí o komplexní regionální členění republiky vzrůstal ve třicátých letech. Projevil se jmenovitě na sjezdech československých geografů v letech 1933, 1935 a 1937, kdy byla předložena řada teoretických námětů i praktických řešení. Největší význam a životaschopnost prokázalo geograficky promyšlené „Regionální členění Československa“ J. KORČÁKA (14). Vychází z Dědinových principů, zvláště koncentrace pánevní a údolní, a zdůrazňuje hledisko stability vývoje koncentrací obyvatelstva. Pro delimitaci oblastí vyššího řádu, k jejichž kvantifikaci dochází i na základě mezinárodního srovnání, stanoví tyto zásady:

1. Neanalyzovat složité a proměnlivé vztahy mezi lidmi, nýbrž vycházet z největších středisek těchto vztahů — ze sídelních jader.
2. Řídit se rozložením nejstarších populačních koncentrací, pokud si podrží hospodářský význam i v moderní době.
3. Přirozená provincie má vyrovnat základní geografický protiklad úrodných rovin a chudších krajů horských.
4. Plošná velikost její má být jen výjimečně menší než $10\ 000\ km^2$.
5. Má mít nejméně 1 milión obyvatel, přičemž ta, v níž leží hlavní město, přesahuje horní mez.

6. Ohraničení provincí se má přidržovat rozvodních pruhů, pokud to připouštějí zachované hranice správní a souvislosti komunikační.

Podle uvedených zásad pak vymezil 4 „přirozené provincie“ v Čechách, 3 na Moravě a ve Slezsku a 3 na Slovensku. Korčákových 10 velkých oblastí se stalo jedním z hlavních modelů při reformě krajů z roku 1960, která je dosud v platnosti.



Obr. 2 — Přirozené provincie Československa J. Korčáka (1934).

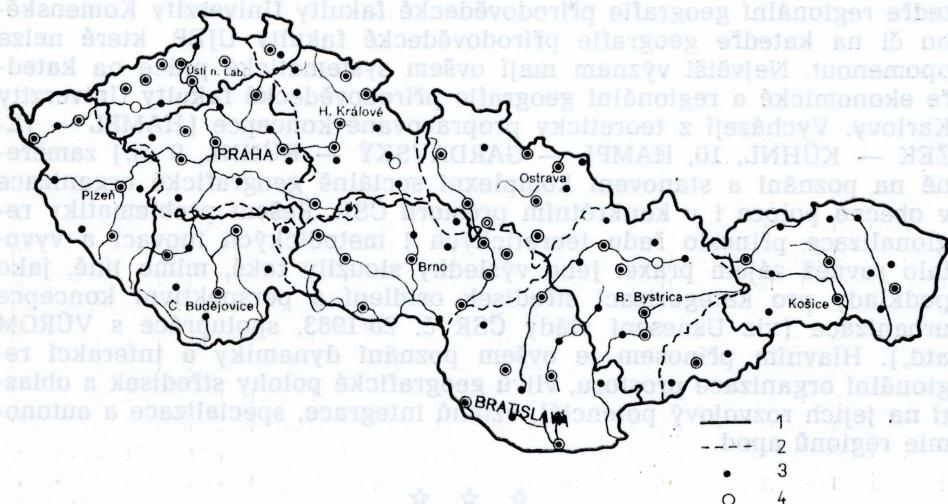


Systematické práce na geografické regionalizaci poválečného Československa začínaly v ČSAV už krátce po jejím vzniku v padesátých letech. Hlavní obecné principy, které tvořily teoretický základ, z něhož bylo možno vycházet, lze stručně shrnout pod zásady objektivní existence, vývojového charakteru, hierarchie, skladebnosti, národního a administrativního souladu, specializace a komplexního rázu oblastí. Náplň, regionální význam a rozsah platnosti těchto obecných, mezinárodně uznávaných kritérií regionalizace byly zkoumány v daných historických, geografických a společenských podmírkách země. Souběžně s teoretickým zdůvodňováním obecných zásad v domácím prostředí a zkoušením nových metodických postupů se postupně shromažďoval a třídil faktický materiál, který umožňoval vymezování reálných jednotek. Zvláště byl analyzován význam polohových, prostorových a přírodních poměrů, koncentrací vztahů průmyslové výroby, obyvatelstva a osídlení, v menší míře i zemědělství a služeb. Oblastní svazky dokumentovala hlavně železniční a silniční doprava, dojíždění a migrače obyvatelstva.

Metodicky se koncepce přidržovala aglomerizovaných jader, jak byly vymezeny pro práce na národním atlase ČSSR (1), jako vlastních center průmyslu, osídlení a služeb i hlavních nositelů plánovaného rozvoje oblastí. Soustava celostátních vybraných regionalizačních kritérií umožnila vcelku objektivní klasifikaci a nalezení jader. Kromě Prahy, jejíž atraktivita se pohybuje v jiných dimenzích, pak byla jádra rozděle-

na do tří kategorií, s přihlédnutím ke geografické poloze, která dodává statistickým kritériím nové kvality. V hierarchické soustavě se předpokládalo, že jádra vyššího řádu jsou schopna vykonávat vedle svých dalších funkcí zároveň střediskové funkce jader oblastí nižšího řádu.

Použitá metodika integrace regionů dovolila přechod od zjištění příslušných oblastních středisek k nalezení rozmezí regionů, pokud se kolem nich formují závislé oblasti, v nichž se jejich vlivy více či méně zřetelně projevují. Porovnáváním vnitřních regionálních svazků bylo možno zhodnotit, kde vliv daného jádra příslušného řádu ještě převládá nad vlivy jader okolních při zkoumání předělů. Reálný geografický výběr jader a delimitace kolem nich se tvořících oblastí nemůže ovšem plně odpovídat kritériím v podstatě jen statistickým, takže bylo třeba přihlížet i k dalším okolnostem a zájmům regionalizace. Z řetězu jevů, které u nás dynamicky ovlivňují formování ekonomických mikroregionů a mezoregionů, byl za vedoucího činitele pokládán průmysl. Ten totiž především stimuloval v letech poválečných pětiletce sídelní rozvoj průmyslových míst. Zároveň se však ukázalo, že rychle rostoucí součástí struktury jader je už i v Československu terciární sféra. Hlavním souborným ukazatelem se tak postupně stává dynamika osídlení v geografické diferenciaci sídelních aglomerací.



Obr. 3 — Regionalizace ČSAV a nové územní uspořádání (1960). 1 — hranice správních krajů, 2 — hranice velkých hospodářských oblastí, 3 — okresní střediska, 4 — jádra základních hospodářských oblastí.

Etapa sledovaných prací na ekonomickogeografické regionalizaci Československa v ČSAV byla uzavřena teoretickými a metodickými závěry, vymezením a charakteristikou 58 „základních hospodářských oblastí“ přibližně na úrovni mezoregionů a 7 „velkých hospodářských oblastí“ odpovídajících makroregionálnímu členění, vhodných zvláště pro oblastní plánovací bilance. Hodnocení jednotlivých regionálních jevů a aspektů

dávalo rovněž určité předpoklady pro následující konstrukce mikroregionálního charakteru (STRÍDA M., 25).

V souvislosti s řešením úkolů státního plánu základního výzkumu „Geografická regionalizace ČSSR“ pokračovaly práce v Geografickém ústavu ČSAV i v sedmdesátých letech. Začaly se však stále více redukovat na území ČSR a ke skutečné koordinaci s výzkumy na Slovensku už dochází jen zřídka. Studie dílčích regionalizací — podnebí, reliéfu, zemědělství, průmyslu, obyvatelstva, životního prostředí a jiné pokračovaly úspěšně. Podařilo se je většinou postupně dokumentovat i kartograficky jako soubor 17 map fyzickogeografické a ekonomickeogeografické regionalizace ČSR v základním měřítku 1 : 500 000. Do jisté míry sjednocená pracovní koncepce vytvořila předpoklady i pro soubornou ekonomickeogeografickou regionalizaci českých zemí. Cestou urbanizovaných oblastí vznikla rozsáhlá subregionální soustava, kterou tvořilo 11 meziregionů a řada zón, které meziregionální úrovňě nedosahovaly (BLAŽEK M., 4). Prakticky cennější se ukázala být mikroregionalizace ČSR (23), která přinášela vymezení jednotek na nižší hierarchické úrovni. Výsledky výzkumu regionalizace na území Slovenska už zpravidla ústily do souboru rozsáhlých prací spojených s přípravou Atlasu SSR (2).

V té době se úsilí po řešení složitých regionalizačních úloh začínalo rozvíjet i na jiných, především univerzitních pracovištích, na katedře regionální geografie přírodovědecké fakulty Univerzity Komenského či na katedře geografie přírodovědecké fakulty UJEP, které nelze opomenout. Největší význam mají ovšem systematické práce na katedře ekonomické a regionální geografie přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Vycházejí z teoreticky propracované koncepce (HAMPL — JEŽEK — KÜHNL, 10, HAMPL — GARDAVSKÝ — KÜHNL, 9 aj.) zaměřené na poznání a stanovení komplexní sociálně geografické organizace v obecné poloze i v konkrétním prostoru ČSR. Řešení problematiky regionalizace přineslo řadu teoretických i metodických inovací a vyvolovalo rovněž zájem praxe. Jeho výsledky sloužily také, mimo jiné, jako podklady pro kategorizaci středisek osídlení a perspektivní koncepce urbanizace (viz Usnesení vlády ČSR č. 26/1983, spolupráce s VÚROM atd.). Hlavním přínosem je ovšem poznání dynamiky a interakcí regionální organizace prostoru, vlivů geografické polohy středisek a oblastí na jejich rozvojový potenciál, vztahů integrace, specializace a autonomie regionů apod.



V současné době práce na geografické regionalizaci pokračují, jmenovitě ve státním plánu základního výzkumu v rámci hlavních úkolů II—7—2 a IX—11—4, který sleduje prognózy rozvoje československých oblastí. Zabývají se teoriemi a metodami koncepce geografických systémů ČSSR, fyzickogeografickými, sociogeografickými a ekonomicko-geografickými podmínkami oblastního rozvoje a hodnocením mikroregionů a modelových oblastí. V úvahu přicházejí i hlediska praktických aplikací podle předpokládaných potřeb a požadavků plánování i řízení národního hospodářství a osídlení v zemi.

Výsledky prací probíhajících v osmdesátých letech by měly nazna-

čít možnosti řešení komplexní sociálně ekonomické regionalizace, včetně tendencí vývoje osídlení, stanovit určující komponenty a nastínit varianty regionální diferenciace území státu. Tyto varianty se mohou uplatnit i při navrhování koncepce nově upravených plánovacích, popřípadě i správních oblastí, jakmile se tato otázka stane aktuální.

V dané chvíli se jeví jako nejnadějnější varianta, vycházející zhruba z 21 tisíc sídel, ale už jen 6 a půl tisíce správních obcí, i když v některých případech je jejich území předimenzované. Ukazuje se jako vhodný model i pro možnost dvoustupňového administrativního řízení československé federace v devadesátých letech. Při průměrném stavu kolem 155 MNV a MěNV v jednom správním celku by zřejmě bez větších potíží vláda ČSR mohla řídit 28 krajů v českých zemích a podobně vláda SSR 14 administrativních krajů na Slovensku. Předpokladem by ovšem byl polycentrický charakter organizace nových krajských jednotek, s dobré fungujícími vztahy mezi jednotlivými jádry (např. Horažďovice — Strakonice — Písek v Otavském kraji, Kroměříž — Gottwaldov — Uherské Hradiště v Dolnomoravském kraji nebo Spišská Nová Ves — Poprad — Stará Lubovňa ve Spišském kraji).

Trvalý zájem o problematiku regionalizace a racionální prostorové organizace v řadě vyspělých srovnatelných zemí světa naznačuje, že tyto otázky, jako ostatně i mnohé jiné, nelze vyřešit jednou provždy. Výroba, osídlení, spotřeba, služby a všechny další územně vázané činnosti procházejí neustálými proměnami, mají svou vlastní dynamiku, která se postupně dostává do rozporu s konzervativní administrativní strukturou. Na druhé straně je třeba si uvědomit, že častější opakování úpravy správních hranic jsou nákladné a vyvolávají značné politické, organizační, statistické a jiné problémy. V zemích, kde je z tradičních a politicko-mocenských důvodů nelze překonat, vznikají alespoň pružnější plánovací oblasti, např. ve Francii. Uvážlivý postup v pravý čas, opírající se odborně fundované návrhy, je však na místě i u nás.

Oblastní problém postrádá definitivní řešení v pravém slova smyslu. Mění se jen naléhavost jeho četných dimenzií, kdy útlum jedně často znamená oživení jiné. Geografická regionalizace, která má teoreticky i aplikačně nejblíže k otázkám komplexního rozvoje oblastí, patří proto v mnoha zemích světa k tradičně závažným výzkumným i praktickým námětům. Značně rozmanité přírodní, ekonomické i kulturní poměry, nerovnoměrné rozložení zdrojů a bariér růstu, rozdíly v životní úrovni i v životním prostředí, specifické zvláštnosti jednotlivých oblastí — to jsou problémy, s nimiž se vyplatí vždy počítat a které by měly být zakomponovány do celkové strategie ekonomického a sociálního rozvoje země. Geografie, která vždy ve své historii vycházela z praktických potřeb člověka, na ně reaguje, spolu s příbuznými obory, tím, že vedle analýz prostorových diferenciací usiluje o jejich zobecnění a vysvětlení v dynamické regionální syntéze, která připouští i určitou prognózu. Snaží se o odhalení a formulaci existujících zvláštností a pravidelností organizace složek a vztahů v prostoru a nastínění zákonitostí regionalizace. Aplikované výstupy těchto výzkumů se v minulosti nejdou uplatnit na území Československa jako modely geografické regionalizace. Mohou posloužit i v příštích letech novým potřebám a požadavkům, zejména perspektivního rázu.

L iter atura:

1. Atlas Československé socialistické republiky. Praha, ČSAV—ÚSGK 1966.
2. Atlas Slovenskej socialistickej republiky. Bratislava, SAV—SÚGK 1980.
3. BIČÍK, I., BRINKE, J.: Regionální geografie na rozcestí. Sborník ČSGS, 92, Praha, Academia, 1987, č. 4, str. 272—281.
4. BLAŽEK, M. (red.): Ekonomická regionalizace. Studia Geographica, 53, Brno, GGÚ ČSAV 1977, 60 s.
5. DĚDINA, V.: Přirozené kraje a oblasti v Československu. Sborník ČSSZ, 27, Praha 1921, č. 1, str. 29—31.
6. DĚDINA, V.: Regionální členění Československa. Sborník ČSSZ, 35, Praha 1929, č. 2, str. 89—92,
7. Geomorfologické členenie SSR (1 : 500 000) a ČSSR (1 : 1,500 00). II. vyd. Bratislava, Slovenská kartografia 1988.
8. GÖTZ, A.: Geografická rajonizace zemědělské výroby. Studia Geographica, 8, Brno, GGÚ ČSAV 1969, str. 32—39.
9. HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNL, K.: Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Praha, Univerzita Karlova 1988 (v tisku).
10. HAMPL, M., JEŽEK, J., KÜHNL, K.: Sociálně geografická regionalizace ČSR. II. vyd., Praha, ČSDS—KERG PFUK 1983, 248 str.
11. HÄUFER, V.: Esej o geografii jednotné a regionální. Sborník ČSGS, 87, Praha, Academia, 1982, č. 1, str. 23—40.
12. HROMÁDKA, J.: Orografické členění Československé republiky. Sborník ČSSZ, 61, Praha, NČSAV 1965, str. 161—180, 265—299.
13. HROMÁDKA, J.: Přírodní oblasti. Československá vlastivěda I., Příroda. Praha, ORBIS 1968, str. 671—785.
14. KORČÁK, J.: Regionální členění Československa. Statistický obzor, 15, Praha 1934, č. 9/10, str. 416—434.
15. KORIŠTKA, K.: Přirozené krajiny Čech. Jejich půda a podnebí. Příspěvky ku statistice lesů v Čechách. Praha 1885.
16. KUCHAŘ, K.: Hranice orografických celků Československé republiky. Kartografický přehled IV, Praha 1949, str. 19—28, 101—107.
17. KUCHAŘ, K.: Novější snahy o vymezení orografických celků v ČSR. Kartografický přehled IX, Praha 1955, č. 2, str. 58—64.
18. MACKA, M. (red.): Economic Regionalization. Praha, Academia 1967, 224 str.
19. MACKA, M. (red.): K metodám ekonomicke geografické regionalizace. Studia Geographica, 8, Brno, GGÚ ČSAV 1969, 137 str.
20. MAREŠ, J.: Průmyslové regiony ČSR. Rozpravy ČSAV, řada MPV, 90/6. Praha, Academia 1980, 82 str.
21. MAREŠ, J., STŘÍDA, M.: Geographical Regionalization. Brno, GGÚ ČSAV 1988 (v tisku).
22. NOVÁK, V. J.: Zeměpis Československa. Praha, Melantrich 1947, 102 str.
23. Prostorové členění a perspektivní řešení území severozápadních Čech. Praha, ČSVTS 1976, 226 str.
24. STEHLÍK, O.: STŘÍDA, M.: The Traditions of the Geographical Research. Sborník ČSGS, 93, Praha, Academia 1988, č. 2, s. 93—102.
25. STŘÍDA, M.: Hospodářské oblasti I., II., III. Brno, GGÚ ČSAV, 1969, 530 str.
26. STŘÍDA, M.: Práce ČSAV k novému územnímu uspořádání Československa. Věstník ČSAV 69, Praha, NČSAV 1980, č. 3, str. 552—562.

S u m m a r y

GEOGRAPHICAL REGIONALIZATION IN CZECHOSLOVAKIA

Principles and methods of geographical regionalization in a cultural landscape form the basis of application in all places with scientifically organized extremely exposed or backward areas. Areas may be studied as taxonomic units of homogeneous type or complex units of a synthetic and dynamic character. In our country the two types of complex geographical areas i. e. the natural and economic type are only exceptionally identical.

Kořistka defined the natural areas in Bohemia, Moravia and Silesia on the basis of orographical, climatic and especially economic conditions (1885). The geomorphological studies by Hromádka (1956, 1968) became the basis of further studies, especially in geographical institutes of the Czechoslovak Academy of Sciences and the Slovak Academy of Sciences. The last of these works is the map of the geomorphological regionalization (1988). Dědina introduced the principle of the basin and valley concentration. His division into 18 regions was used as basis for the administrative regionalization (1949). Korčák (1954) completed the principle of the development stability with the concentration of population, and his 10 natural provinces become a model of the last administrative reform (1960). The individual stages of a comprehensive treatment of the economic-geographical regionalization in the Czechoslovak Academy of Sciences were finished in the sixties (Střída 1969) and Seventies (Blažek 1977). The regionalization activity of geography at the Charles University is also very important. It has considerably contributed to the knowledge of the dynamism and the interactions in the regional organization of areas, influences of location, and relations of integration, specialization and autonomy of regions.

At the present time Czechoslovak geographers are prepared to assist in solving the actual problems of regional planning and control of national economy and settlement. Theoretically as well as practically, the geographical regionalization is closely related to the problems of a complex development of regions.

Fig. 1 — Geographical regionalization of Czechoslovakia after V. Dědina (1929).

Fig. 2 — Natural provinces in Czechoslovakia after J. Korčák (1934).

Fig. 3 — Regionalization carried out in the Geographical Institute of the Czechoslovak Academy of Sciences and regional organization from 1960. 1 — boundary of administrative regions, 2 — boundary of large economic areas suggested in the course of regionalization, 3 — district centres, 4 — centres of basic economic regions.

(Pracoviště autora: Geografický ústav ČSAV, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)

Došlo do redakce 29. 3. 1988.

ALOIS ANDRLE, VLADIMÍR SRB

NOVÁ KONCEPCE POJMU „MĚSTO“ A „VENKOV“ A JEJÍ VÝZNAM PRO GEOGRAFIU

2. část

A. Andrle, V. Srb: *A new Conception of „Towns“ and „Country Villages“ and Its Importance to Geography – 2nd part.* — Sborník ČSGS, 93, 4, p. 252–264 (1988). — In the first part of our paper published in the Journal of the Czechoslovak Geographical Society, 93, 2, p. 103–115, we presented the definition of town and non-town communities in the Czechoslovak statistics. The present paper treats of basic characteristic features of towns and urban population, and the non-town or rural population according to the definition from 1983. From 180 studied coefficients the most important characteristics of this dichotomy have been chosen.

V prvé části svého příspěvku¹⁾ jsme podali přehled vývoje definice „města“ a „venkova“ v naší statistice. Druhá část je věnována základním charakteristikám měst a městského obyvatelstva a venkova a venkovského obyvatelstva podle definic z roku 1983. Ze 180 zpracovaných ukazatelů jsou vybrány nejvýznamnější charakteristiky této dichotomie.

I. Počet a rozmístění městského obyvatelstva

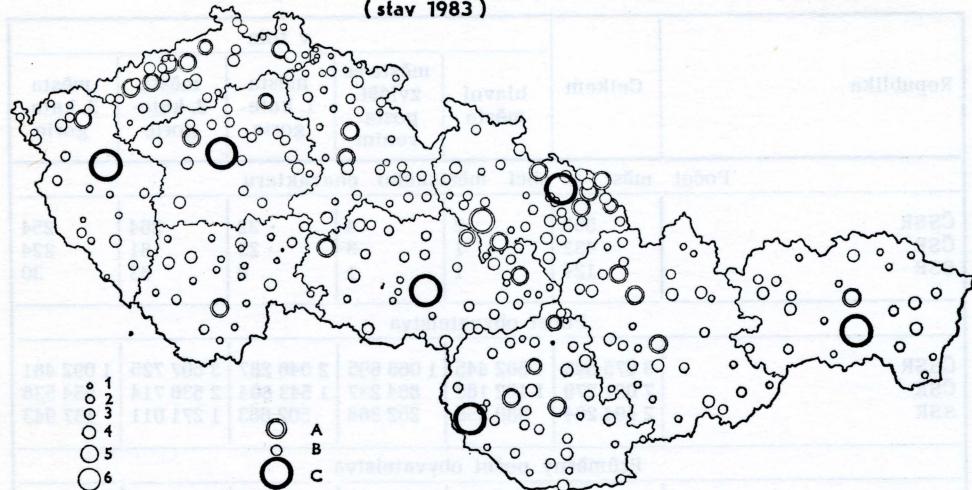
Podle stavu k 1. lednu 1983, od kdy platí nová klasifikace čs. obcí ve smyslu zák. ČNR č. 31/1983 Sb. a zák. SNR č. 35/1983 Sb., můžeme sledovat důsledky promítnutí této klasifikace do praktického života z různých aspektů, mezi nimiž aspekty geografické slouží nejen k novým teoretickým poznatkům, ale zároveň i běžné praxi.

Z úhrnného počtu 7 503 obcí v ČSSR bylo přiznáno právo užívat pro označení orgánu místní správy modifikované formy Městského národního výboru celkem 556 obcím. Tento soubor tvoří 2 hlavní města, 4 další se zvláštním postavením, 32 měst s Městským národním výborem 1. kategorie, 264 měst s Městským národním výborem 2. kategorie a 254 obcí městského charakteru s Městským národním výborem 3. kategorie. V našem příspěvku označujeme těchto 556 obcí za „města“, ostatních 6 947 obcí představuje „venkov“. V ČSR je z úhrnného počtu 4 778 obcí 432 měst a 4 346 venkovských obcí, v SSR je z 2 725 obcí 124 měst a 2 601 venkovských obcí. Rozmístění měst jednotlivých kategorií je zřejmě z obr. č. 1 a 2.

¹⁾ ANDRLE, A., SRB, V.: Nová koncepce pojmu „město“ a „venkov“ a její význam pro geografiu. Sborník ČSGS, 93, Praha, Academia 1988, č. 2, s. 103–115.

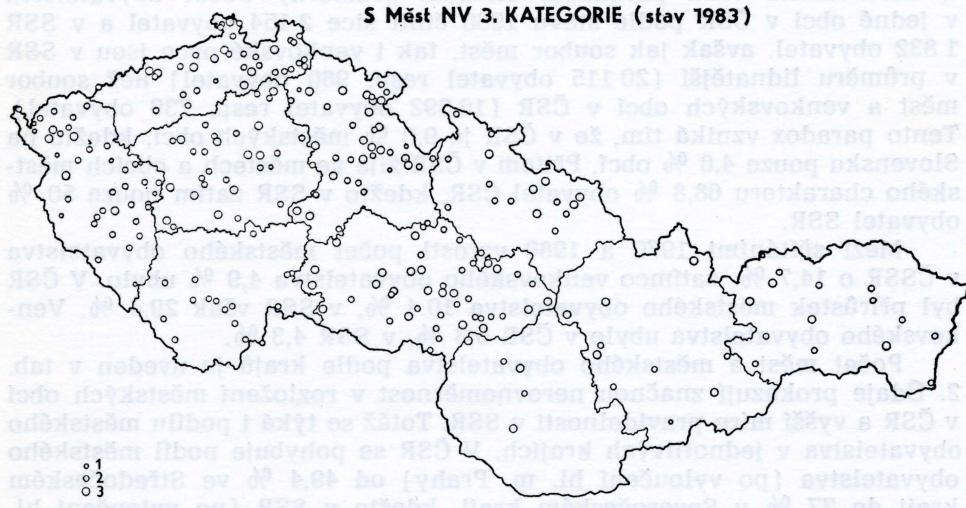
rozmístění měst s měst NV 1. a 2. kategorie

(stav 1983)



Obr. 1 — Počet obyvatel 1. 11. 1980: 1 — do 5 000, 2 — 5 000 — 9 999, 3 — 10 000 — 19 999, 4 — 20 000 — 49 999, 5 — 50 000 — 99 999, 6 — 100 000 a více. A — města s MěstNV 1. kategorie, B — města s MěstNV 2. kategorie, C — města se zvláštním postavením.

**ROZMÍSTĚNÍ MĚST A OBCÍ MĚSTSKÉHO CHARAKTERU
S MĚST NV 3. KATEGORIE (stav 1983)**



Obr. 2 — Počet obyvatel 1. 11. 1980: 1 — do 2 000, 2 — 2 000 — 4 999, 3 — 5 000 a více. Přírůstky ve městech podle jejich kategorií.

Tab. 1 Počet měst a obcí městského charakteru podle kategorií MěstNV a jejich obyvatelstvo (počet k 1. 1. 1983 — obyvatelstvo k 1. 11. 1980)

Republika	Celkem	v tom				
		hlavní města	města se zvlášt. posta- vením	města 1. kate- gorie	města 2. kate- gorie	města 3. kate- gorie
Počet měst a obcí městského charakteru						
ČSSR	556	2	4	32	264	254
ČSR	432	1	3	23	181	224
SSR	124	1	1	9	83	30
Počet obyvatelstva						
ČSSR	9 575 543	1 562 445	1 063 605	2 046 287	3 807 725	1 092 481
ČSR	7 081 279	1 182 186	864 237	1 543 604	2 536 714	954 538
SSR	2 494 264	380 259	202 368	502 683	1 271 011	137 943
Průměrný počet obyvatelstva						
ČSSR	17 222	781 222	266 651	63 946	14 423	4 301
ČSR	16 392	1 182 186	288 079	67 113	14 015	4 261
SSR	20 115	380 259	202 368	55 854	15 313	4 598

V tab. 1 je uveden počet obyvatelstva měst a městských obcí podle sčítání 1980. V té době připadalo na jednu obec celostátně průměrně 2 037 obyvatel, v ČSR 2 154 obyvatel a v SSR 1 832 obyvatel. Na jedno město či obec městského charakteru připadalo v průměru v ČSSR 17 222 obyvatel, na jednu venkovskou obec 822 obyvatel. Ve vztahu mezi ČSR a SSR vzniká však paradoxní situace: průměrný počet obyvatelstva v jedné obci v ČSR podle stavu 1980 činil sice 2 154 obyvatel a v SSR 1 832 obyvatel, avšak jak soubor měst, tak i venkovské obce jsou v SSR v průměru lidnatější (20 115 obyvatel resp. 960 obyvatel) než soubor měst a venkovských obcí v ČSR (16 392 obyvatel resp. 739 obyvatel). Tento paradox vzniká tím, že v ČSR je 9,0 % městských obcí, kdežto na Slovensku pouze 4,6 % obcí. Přitom v ČSR žije ve městech a obcích městského charakteru 68,8 % obyvatel ČSR, kdežto v SSR zatím pouze 50 % obyvatel SSR.

Mezi sčítáními 1970 a 1980 vzrostl počet městského obyvatelstva v ČSSR o 14,7 %, zatímco venkovského obyvatelstva 4,9 % ubylo. V ČSR byl přírůstek městského obyvatelstva 10,4 %, v SSR však 29,4 %. Venkovského obyvatelstva ubylo v ČSR 5,3 %, v SSR 4,3 %.

Počet měst a městského obyvatelstva podle krajů je uveden v tab. 2. Údaje prokazují značnou nerovnoměrnost v rozložení městských obcí v ČSR a vyšší míru pravidelnosti v SSR. Totéž se týká i podílu městského obyvatelstva v jednotlivých krajích. V ČSR se pohybuje podíl městského obyvatelstva (po vyloučení hl. m. Prahy) od 49,4 % ve Středočeském kraji do 77 % v Severočeském kraji, kdežto v SSR (po vyloučení hl. m. SSR Bratislavě) je rozdíl mezi hodnotou tohoto ukazatele za Západoslovenský kraj (42,8 %) a za Středoslovenský kraj (47,9 %) jen nevelký. Totéž platí o průměrné velikosti měst v jednotlivých krajích. V ČSR

Tab. 2 Počet měst a obcí městského charakteru a jejich obyvatelstvo podle krajů
 (počet měst k 1. 1. 1983 — obyvatelstvo k 1. 11. 1980)

Republika, kraj	Počet měst	v tom					Počet obyvatel ve městech		Průměr. počet obyvatel na 1 město
		hlav. města	města se zvl. post.	města	města	města			
				1. kat.	2. kat.	3. kat.			
ČSSR	556	2	4	32	264	254	9 575 543	62,6	17 222
ČSR	432	1	3	23	181	224	7 081 279	68,8	16 392
SSR	124	1	1	9	83	39	2 494 264	50,0	20 115
Hl. m. Praha	1	1	—	—	—	—	1 182 186	100,0	1 182 186
Středočeský kraj	50	—	—	2	18	30	568 879	49,4	11 378
Jihočeský kraj	40	—	—	1	23	16	402 978	58,5	10 074
Západočeský kraj	65	—	1	2	20	42	632 794	71,9	9 735
Severočeský kraj	66	—	—	6	24	36	899 074	77,0	13 622
Východočeský kraj	78	—	—	2	36	40	754 649	60,4	9 675
Jihomoravský kraj	77	—	1	3	30	43	1 227 296	60,1	15 939
Severomorav. kraj	55	—	1	7	30	17	1 413 423	73,1	25 699
Hl. m. SSR									
Bratislava	1	1	—	—	—	—	380 259	100,0	380 259
Západoslov. kraj	40	—	—	4	31	5	720 977	42,8	18 024
Středoslov. kraj	44	—	—	3	31	10	730 989	47,9	16 613
Východoslov. kraj	39	—	1	2	21	15	662 039	47,2	16 975

jsou nejmenší města a obce městského charakteru ve Východočeském a Západočeském kraji (kolem 9 700 obyvatel), největší pak v Severomoravském kraji (témař 26 000 obyvatel). Na Slovensku jsou ve všech krajích města v průměru stejně veliká (kolem 17 000 — 18 000).

Údaje za kraje však zastírají některé podstatné rozdíly v hodnotách ukazatelů mezi jednotlivými okresy. Ukazují to data v tab. 3. V ČSR mají (po vyloučení všech měst se zvláštním postavením) okresy Cheb, Karviná

Tab. 3 Nejvyšší a nejnižší podíly městského obyvatelstva 1980 podle okresů (v %)

ČSR	SSR	
	Nejvyšší hodnoty:	
Hl. m. Praha, Plzeň-město		Hl. m. SSR Bratislava,
Brno -město, Ostrava-město	100,0	Košice-město
Cheb	90,4	Martin
Karviná	89,7	Žilina
Liberec	87,8	Poprad
Ústí nad Labem	84,8	Trnava
Sokolov	83,9	Prievidza
průměr ČSR	68,8	průměr SSR
Plzeň-jih	37,7	Levice
Beroun	36,9	Vranov nad Topľou
Rakovník	36,4	Dolný Kubín
Praha-západ	35,9	Stará Lubovňa
Brno-venkov	35,4	Veľký Krtiš
Plzeň-sever	29,7	Košice-vidiek
Nejnižší hodnoty		

a Liberec kolem 90 % obyvatelstva bydlícího ve městech a obcích městského charakteru, a naproti tomu existují okresy s minimálními podíly urbanizovaného obyvatelstva jako je Plzeň-sever, Brno-venkov a Praha-západ s relativní hodnotou tohoto ukazatele kolem 33 %. V SSR mají 3 nejvíce urbanizované okresy (po vyloučení hl. m. SSR Bratislavu a Košic), tj. Martin, Žilina a Poprad, v průměru necelých 60 % městského obyvatelstva, a nejméně urbanizované okresy Košice-vidiek, Veľký Krtíš a Stará Lubovňa kolem 10 až necelých 30 % městského obyvatelstva. Z toho vyplývá i důsledek, že velikost rozptylu mezi nejvyššími a nejnižšími hodnotami tohoto ukazatele představuje v ČSR 88,2 % průměrné míry urbanizace, kdežto v SSR 97,6 %. Ačkoli v SSR došlo v letech 1970 až 1980 k rychlejšímu tempu koncentrace obyvatelstva do měst, podíl městského obyvatelstva je i nadále na Slovensku o něco nižší než v ČSR a z hlediska okresů zůstává zachována i větší územní diferenciace. K dalšímu sblížení však bude napříště přispívat nikoli už další industrializace Slovenska, ale růst terciárního sektoru, který se stává v moderních společnostech rozhodující pro sociálně ekonomické změny v populaci.

II. Demografické charakteristiky městského a venkovského obyvatelstva

Městské a venkovské obyvatelstvo se liší především svou skladbou podle pohlaví a také svou skladbou podle věku. Jestliže podle stavu z roku 1980 připadalo v celostátním průměru na 1 000 mužů 1 054 žen, v souboru měst a obcí městského charakteru měl v ČSSR ukazatel femininity hodnotu 1 070 a na venkově 1 028. Vyšší femininita v ČSR byla nejen průměrným fenomenem republikovým, ale také ve městech i na venkově (tab. 4). Rozdíl v poměru obou pohlaví u městského a venkovského

Tab. 4 Počet žen na 1 000 mužů ve městech a na venkově 1980

Republika	Celkem	v tom		Počet žen na 1 000 mužů podle kategorií měst					
		města	venkov	hlavní města	města se zvl. postav.	města 1. kateg.	města 2. kateg.	města 3. kateg.	
ČSSR	1 054	1 070	1 028	1 134	1 092	1 060	1 050	1 048	
ČSR	1 063	1 074	1 041	1 146	1 097	1 060	1 052	1 049	
SSR	1 035	1 058	1 012	1 098	1 070	1 062	1 046	1 036	

obyvatelstva byl v ČSR příkřejší než na Slovensku, to znamená, že ačkoli podíl urbanizace byl v obou republikách velmi rozdílný, nemá to vliv na charakteristiku sex-ratio. V ČSR je tedy z hlediska míry femininity venkovské obyvatelstvo bližší obyvatelstvu ve městech než je tomu v SSR.

Věková struktura městského a venkovského obyvatelstva (tab. 5) vyzkazuje rozdíly v tom směru, že ve městech bylo v roce 1980 zastoupeno

nejmladší obyvatelstvo vyšším podílem než na venkově, přičemž v měnlosti tomu bývalo naopak. Ve shodě s tím je na venkově podstatně více zastoupeno obyvatelstvo starší. Také zde vidíme, že rozdíly ve věkové struktuře městské a venkovské populace vyššího věku jsou v ČSR menší než v SSR.

Tab. 5 Věkové složení obyvatelstva ve městech a na venkově 1980 podle ekonomických hranic věku (v %)

Republika	Celkem	v tom		Podíl věkových skupin kategorií měst					
		města	venkov	hlavní města	města se zvl. postav.	města 1. kateg.	města 2. kateg.	města 3. kateg.	
Předprodukční věk (0–14 let)									
ČSSR	24,3	24,7	23,5	20,8	23,4	25,0	26,6	24,9	
ČSR	23,5	23,7	22,9	19,9	22,1	24,3	25,3	24,5	
SSR	26,1	27,7	24,4	23,8	29,0	27,1	28,9	27,7	
Produkční věk (muži 15–59 let, ženy 15–54 let)									
ČSSR	56,7	57,8	54,9	56,5	58,0	59,1	58,0	56,4	
ČSR	56,3	57,4	53,9	55,3	57,7	58,9	57,8	56,2	
SSR	57,5	59,0	56,1	60,0	59,2	59,8	58,5	57,5	
Poprodukční věk (muži 60+ let, ženy 55+ let)									
ČSSR	19,0	17,5	21,6	22,7	18,6	15,9	15,4	18,7	
ČSR	20,2	18,9	23,2	24,8	20,2	16,8	16,9	19,3	
SSR	16,4	13,3	19,5	16,2	11,8	13,1	12,6	14,8	

Význam měst pro národní ekonomiku vyplývá i z podílu obyvatelstva v produkčním věku. Ten je ve městech vyšší než u venkovského obyvatelstva. Přitom ovšem ekonomický potenciál měst je dále zvyšován i vysokou dojížďkou za prací z venkova do měst. Je proto nutno podotknout, že v tab. 5 porovnáváme věkové složení obyvatelstva s trvalým bydlištěm ve městech resp. na venkově, a že i z něho vyplývají v tomto směru rozdíly mezi oběma soubory obcí.

Jestliže jsme v tab. 4 mohli zaznamenat, že s rostoucím významem města roste převaha žen nad muži, také podle tab. 5 můžeme zjistit závislost věkového složení na charakteru města. Zhruba v tom smyslu, že podíl dětí s rostoucím významem města klesá (v ČSSR a v ČSR), že podíl starého obyvatelstva naopak roste, a podíl obyvatelstva v produkčním věku kolísá kolem průměru. Odchylky představují obecně města 3. kategorie a strukturální ukazatele za Slovensko, které nevykazují takovou pravidelnost vzájemné závislosti významu obce a ukazatele podílu té které věkové kategorie obyvatelstva jako je tomu v ČSR. Celkově lze však uzavřít, že existují výrazné rozdíly ve věkovém složení obyvatelstva měst a venkova, avšak závislost podílové struktury ukazatele na významu města je prokazatelná zatím pouze v ČSR.

III. Ekonomická aktivita městského a venkovského obyvatelstva

Pro možnost posouzení dynamiky vývoje ekonomické aktivity obyvatelstva měst a venkova je nejprve nutno porovnat tempa růstu úhrnu obyvatelstva, obyvatelstva v produkčním věku a obyvatelstva ekonomicky aktivního (tab. 6). Zjišťujeme, že obyvatelstva v produkčním věku přibylo v letech 1970—1980 relativně o něco méně než úhrnu obyvatelstva (v ČSSR a ČSR), že však skutečný objem ekonomicky činných obyvatel se v této etapě zvýšil v relativním vyjádření zhruba dvakrát rychleji než byl přírůstek potenciálu pracovních sil. Ekonomická aktivita obyvatelstva tedy musila vzrůst. Toto zjištění platí především pro města, kde vyplývá již ze samých ukazatelů. Avšak platí po zhodnocení také u obyvatelstva venkovského, kde sice potenciál pracovních sil (počet osob v produkčním věku) klesl za deset let celostátně o 4 %, ale ekonomicky aktivních obyvatel přibylo o 2 %. Zvláště výrazné jsou tyto rozdíly v relativních hodnotách obou ukazatelů patrný na Slovensku ($-1,5\%$, $+9,8\%$).

Tab. 6 Přírůstky úhrnu obyvatelstva, obyvatelstva v produkčním věku a ekonomicky činného obyvatelstva ve městech a na venkově 1970—1980 v %

Republika	Celkem	v tom		Přírůstky ve městech podle jejich kategorii					
		města	venkov	hlavní města	města se zvl. postav.	města 1. kateg.	města 2. kateg.	města 3. kateg.	
Úhrn obyvatelstva									
ČSSR	6,5	14,7	-4,9	8,0	13,0	16,0	20,4	6,3	
ČSR	4,9	10,4	-5,3	3,6	8,9	12,1	15,4	5,3	
SSR	10,0	29,4	-4,3	24,3	35,3	29,9	31,8	13,9	
Obyvatelstvo v produkčním věku									
ČSSR	6,2	13,0	-4,0	3,2	11,5	13,9	19,8	5,9	
ČSR	3,4	7,9	-5,9	-1,5	6,8	9,1	13,8	4,5	
SSR	12,4	30,0	-1,5	19,3	36,6	31,2	33,8	16,1	
Ekonomicky aktivní obyvatelstvo									
ČSSR	12,4	19,2	2,0	9,4	17,4	20,4	26,5	11,0	
ČSR	7,6	13,0	-3,0	3,6	12,5	14,7	18,7	9,1	
SSR	24,3	41,7	9,8	31,4	44,7	42,7	46,4	27,0	

Ke zhodnocení dynamiky růstu počtu obyvatelstva ekonomicky činného ve vztahu k růstu počtu obyvatelstva v produkčním věku z hlediska významu jednotlivých kategorií měst uvedeme, že index růstu obyvatelstva ekonomicky aktivního ve srovnání s růstem počtu obyvatelstva v produkčním věku byl následující: v souhrnu za obě hlavní města měl tento index 293,8 %, celostátně za soubor měst se zvláštním postavením činila hodnota tohoto indexu 151,3 %, za soubor měst s MěstNV 1. ka-

tegorie 146,8 %, za soubor měst s MěstNV 2. kategorie 133,8 % a za soubor obcí městského charakteru s MěstNV 3. kategorie 186,4 %. Výraznější odchylky od federálního průměru za soubor veškerých měst s MěstNV ve výši 147,7 % zaznamenáváme především v obou hlavních městech a ve městech 3. kategorie. V ostatních kategoriích měst byla dynamika značně vyrovnaná.

Tab. 7 Počet ekonomicky aktivních osob na 100 obyvatel v produkčním věku ve městech a na venkově 1980

Republika	Celkem	v tom		Intenzita zapojení podle kategorií měst					
		města	venkov	hlavní města	města se zvl. postav.	města 1. kateg.	města 2. kateg.	města 3. kateg.	
ČSSR	90,6	91,0	89,7	95,9	89,7	89,9	89,8	91,8	
CSR	92,5	92,2	93,3	97,1	90,7	90,4	91,5	92,6	
SSR	86,6	87,7	85,3	92,7	85,8	88,2	86,5	86,3	

V tab. 7 uvádíme index ekonomického zapojení obyvatelstva. Je to počet ekonomicky aktivních obyvatel připadající na 100 obyvatel v produkčním věku. V celostátním průměru a na Slovensku je hodnota tohoto indexu ve městech vyšší než na venkově, v CSR je tomu obráceně. V podstatě však nelze hovořit o významnějším rozdílu v ekonomickém zapojení práceschopného obyvatelstva ve městech a na venkově, i když nepochybň ře existují rozdíly v ekonomickém zapojení osob v poprodukčním věku, které mají vliv na celkovou výši ukazatele indexu intenzity ekonomické aktivity obyvatelstva. Kromě rozdílů v obou hlavních městech byly zjištěny rozdíly v ostatních souborech měst podle kategorií MěstNV z hlediska intenzity zapojení obyvatelstva do pracovního procesu v podstatě velmi malé. Na vysokou hodnotu tohoto ukazatele v hl. m. Praze a v hl. m. SSR Bratislavě má vliv vysoká míra pracovního zapojení obyvatelstva v poprodukčním věku, což je umožněno snazší dostupností takového uplatnění v podmírkách velkých měst.

IV. Odvětvová příslušnost ekonomicky aktivního obyvatelstva ve městech a na venkově

Při analýze odvětvové příslušnosti ekonomicky činného obyvatelstva je nutno mít na paměti, že sledujeme obyvatelstvo z hlediska jeho trvalého bydliště. Je pak zcela přirozené, že rozdíly odvětvové příslušnosti obyvatel s trvalým bydlištěm ve městech a s trvalým bydlištěm na venkově budou podstatné (tab. 8).

Odlišnosti se projevují zejména v hodnotě relativního podílu osob činných v primárním sektoru, kde z městského obyvatelstva v něm pracuje celostátně pouze 5,4 % ekonomicky činných bydlících ve městech (s minimálními rozdíly mezi ČSR a SSR), kdežto z venkovského obyvatelstva je v tomto sektoru činno v ČSSR 26,9 % ekonomicky ak-

Tab. 8 Odvětvová struktura ekonomicky aktivního obyvatelstva ve městech a na venkově 1980 v %

Republika	Celkem	v tom		Struktura zaměstnanosti ve městech podle kategorí					
		města	venkov	hlavní města	města se zvl. postav.	města 1. kateg.	města 2. kateg.	města 3. kateg.	
Podíl činných v zemědělství a lesnictví v %									
ČSSR	13,1	5,4	26,9	1,6	1,9	3,4	7,2	11,9	
ČSR	12,0	5,3	27,7	1,3	1,7	3,1	7,1	12,2	
SSR	15,3	5,7	25,7	2,3	2,7	4,4	7,4	10,1	
Podíl činných v průmyslu a stavebnictví v %									
ČSSR	48,9	50,3	46,3	35,2	51,5	52,0	53,9	55,8	
ČSR	49,5	50,9	46,3	35,4	52,6	53,5	54,5	56,0	
SSR	47,3	48,2	46,2	34,7	46,8	47,3	52,6	54,5	
Podíl činných v ostatních odvětvích v %									
ČSSR	38,0	44,3	26,8	63,2	46,6	44,6	38,9	32,3	
ČSR	38,5	43,8	26,0	63,3	45,7	43,4	38,4	31,8	
SSR	37,4	46,1	28,1	63,0	50,5	48,3	40,0	35,4	

tivních obyvatel (také s minimálními rozdíly mezi ČSR a SSR). Pokud jde o velikost podílu činných osob v průmyslu a ve stavebnictví, jsou rozdíly v hodnotách podílu osob pracujících v těchto odvětvích mezi osobami bydlícími ve městech a na venkově relativně velmi malé. I zde lze říci, že vztahy město—venkov jsou si v ČSR a v SSR velmi podobné. Totéž platí také o republikových rozdílech v zaměstnanosti v terciárním sektoru. Zaměstnanost v tomto sektoru je u obyvatelstva měst opět relativně vyšší než na venkově, avšak mezi ČSR a SSR jsou rozdíly minimální.

S klesajícím ekonomickým a administrativním významem města roste podíl činných v zemědělství a lesnictví a klesá podíl činných v terciárním sektoru. Pokud jde v jednotlivých souborech měst s různou kategorií MěstNV o podíl činných v průmyslu a stavebnictví, pohybuje se jeho velikost celostátně, ale i v ČSR a v SSR (s výjimkou hlavních měst), kolem průměru s mírnou tendencí zvyšování velikosti tohoto podílu při klesajícím významu města. Odvětvová zaměstnanost se v obou republikách postupně značně vyrovnává a její charakter je i z hlediska jednotlivých kategorií obcí a také měst velmi podobný v ČSR a SSR.

V. Obsazená pracovní místa ve městech a na venkově

Ukazatel počtu obsazených pracovních míst vychází ze součtu objemu ekonomicky aktivních bydlících obyvatel a salda pohybu za prací. Význam tohoto ukazatele skutečného ekonomického potenciálu měst nebo venkova se dá ve stručnosti charakterizovat takto: v souboru

veškerých měst a obcí městského charakteru s různými kategoriemi MěstNV bylo v roce 1980 celostátně celkem 6 190 tis. obsazených pracovních míst, což představovalo 78,9 % celostátního úhrnu obsazených pracovních míst, podíl venkova na tomto úhrnu činil tedy v ČSSR 21,1 %. (Tab. 9 a 10.)

Tab. 9 Ekonomicky aktivní obyvatelstvo, saldo pohybu za prací a obsazená pracovní místa ve městech 1980 podle odvětví

Ukazatel	Celkem	Odvětví		
		zemědělství a lesnictví	průmysl a stavebnictví	ostatní odvětví
ČSSR				
Ekonomicky aktivní obyvatelstvo	5 038 513	270 965	2 533 125	2 234 423
Saldo pohybu za prací	1 151 074	26 553	749 793	374 728
Obsazená pracovní místa	6 189 587	297 518	3 282 918	2 609 151
ČSR				
Ekonomicky aktivní obyvatelstvo	3 748 139	197 024	1 910 890	1 640 225
Saldo pohybu za prací	610 370	12 375	400 375	197 620
Obsazená pracovní místa	4 358 509	209 399	2 311 265	1 837 845
SSR				
Ekonomicky aktivní obyvatelstvo	1 290 374	73 941	622 235	594 198
Saldo pohybu za prací	540 704	14 178	349 418	177 108
Obsazená pracovní místa	1 831 078	88 119	971 653	771 306

Tab. 10 Ekonomicky aktivní obyvatelstvo, saldo pohybu za prací a obsazená pracovní místa na venkově 1980 podle odvětví

Ukazatel	Celkem	Odvětví		
		zemědělství a lesnictví	průmysl a stavebnictví	ostatní odvětví
ČSSR				
Ekonomicky aktivní obyvatelstvo	2 810 354	755 421	1 300 483	754 450
Saldo pohybu za prací	—1 151 074	—26 553	—749 793	—374 728
Obsazená pracovní místa	1 659 280	728 868	550 690	379 722
ČSR				
Ekonomicky aktivní obyvatelstvo	1 615 806	448 204	748 613	418 989
Saldo pohybu za prací	—576 381	—9 796	—375 321	—191 264
Obsazená pracovní místa	1 039 425	438 408	373 292	227 725
SSR				
Ekonomicky aktivní obyvatelstvo	1 194 548	307 217	551 870	335 461
Saldo pohybu za prací	—574 693	—16 757	—374 472	—183 464
Obsazená pracovní místa	619 855	290 460	177 398	151 997

Velmi důležitou proporcí je dále ukazatel počtu obsazených pracovních míst na 1 000 trvale bydlících ekonomicky aktivních obyvatel. Jde o proporcii, která se zabývá otázkami vztahů mezi subsystémy „obyvatelstvo“ (resp. „zdroje pracovních sil“) a „ekonomika“ (resp. „pracovní příležitosti“). Města poskytují pochopitelně více a atraktivnějších pracovních příležitostí než venkovské obce. Proto také připadalo v roce 1980 na 1 000 ekonomicky aktivních obyvatel s trvalým bydlištěm v souboru měst celostátně 1 228 obsazených pracovních míst (v ČSR 1 163, v SSR 1 419), kdežto ve venkovských obcích ČSSR měl tento ukazatel hodnotu jen 590 obsazených pracovních míst na 1 000 ekonomicky činných s trvalým bydlištěm na venkově (v ČSR 643, v SSR 519). Rozdíly mezi počtem ekonomicky činných osob a počtem pracovních příležitostí se řeší u měst dojížďkou a u venkovských obcí naopak vyjížďkou obyvatelstva za prací mimo obec trvalého bydliště. V roce 1980 dojíždělo do souboru měst a obcí městského charakteru s různými kategoriemi MěstNV v ČSR o 610 tis. ekonomicky činných obyvatel více než z nich za prací vyjíždělo, do obdobného souboru měst na Slovensku pak velikost kladného salda pohybu obyvatelstva za prací činila 540 704 osob.

Struktura salda pohybu za prací do měst a obcí městského charakteru ČSR a SSR byla z hlediska hlavních národnohospodářských odvětví v obou republikách podobná: z celkově převažující dojížďky do českých měst představovala dojížďka do průmyslu a stavebnictví v ČSR 65,6 % dojíždějících, do slovenských měst dojíždělo do průmyslu a stavebnictví 64,6 % z celkového objemu salda pohybu za prací. Velikost podílu dojíždějících do zemědělství a lesnictví představovala u českých měst a obcí městského charakteru jen 2 % celkového salda pohybu za prací do měst, v SSR 2,6 %. Ostatní odvětví se podílela na převažující dojížďce do měst v ČSR ze 32,4 %, v SSR činil jejich podíl 32,8 %.

Odvětvová (sektorová) struktura obsazených pracovních míst ve městech a na venkově je značně rozdílná.

Pozornost zasluhuje zjištění, že ve městech se nalézá významné množství obsazených pracovních míst v zemědělství a lesnictví — v ČSSR 297 tis. čili 29 % veškerých obsazených pracovních míst v těchto odvětvích, v ČSR 209 tis. čili 32,3 % a v SSR 88 tis. čili 23,3 %.

Samozřejmě do měst se koncentruje rozhodující část obsazených pracovních míst v „sekundéru a terciéru“. Z úhrnu obsazených pracovních míst v průmyslu a stavebnictví připadá v roce 1980 na města v průměru ČSSR 85,6 %, v ČSR 86,1 % a v SSR 84,6 %; z úhrnu obsazených pracovních míst v ostatních odvětvích připadá na města v ČSSR v průměru 87,3 %, v ČSR dokonce 89,0 % a v SSR 83,5 %.

Základní sektorová struktura ekonomického potenciálu měst v ČSR i SSR je prakticky stejná — na zemědělství a lesnictví připadalo v roce 1980 v průměru 4,8 %, na průmysl a stavebnictví 53,0 % a na ostatní odvětví 42,2 % z celkového počtu obsazených pracovních míst. Podstatnější rozdíly jsou v úrovni republikových průměrů u venkova, kde na zemědělství a lesnictví připadalo v roce 1980 v ČSSR 43,8 %, v ČSR 42,2 % a v SSR 46,9 % obsazených pracovních míst.

Na průmysl a stavebnictví připadalo v ČSSR na venkově 33,2 %, v ČSR 35,9 % a v SSR 28,6 % obsazených pracovních míst. Na ostatní odvětví připadalo ve venkovských obcích v ČSSR 22,9 %, v ČSR 21,9 % a v SSR 24,5 % obsazených pracovních míst.

VI. Cenzové domácnosti ve městech a na venkově

Průměrná velikost venkovských cenzových domácností je v ČSSR o 5,9 % větší než jsou stejné domácnosti ve městech (tab. 11). V ČSR je rozdíl ve velikosti cenzových domácností 4,6 % ve prospěch venkova, v SSR pouze 2,4 %. Na Slovensku si jsou městské a venkovské domácnosti svou velikostí podobnější než je tomu v ČSR. Městské cenzové domácnosti v SSR jsou o 13,4 % větší než jsou městské domácnosti v ČSR, venkovské cenzové domácnosti jsou však na Slovensku větší jen o 10,9 procenta.

Tab. 11 Průměrný počet členů cenzových domácností ve městech a na venkově 1980

Republika	Celkem	v tom		Počet členů ve městech podle kategorií					
		města	venkov	hlavní města	města se zvl. postav.	města 1. kateg.	města 2. kateg.	města 3. kateg.	
ČSSR	2,76	2,70	2,86	2,38	2,56	2,74	2,86	2,80	
ČSR	2,66	2,62	2,74	2,30	2,49	2,67	2,76	2,76	
SSR	3,01	2,97	3,04	2,67	2,95	2,97	3,06	3,09	

Průměrná velikost cenzové domácnosti se zvyšuje s klesajícím významem města. V souboru měst s MěstNV 2. a 3. kategorie jsou v ČSR i v SSR průměrné velikosti cenzových domácností větší než je průměr za venkovské cenzové domácnosti. Malá venkovská města se tak blíží a někde překračují hranice průměrné velikosti domácností ve venkovských obcích. Jestliže průměrná velikost cenzové domácnosti byla v roce 1980 v hl. m. SSR Bratislavě větší o 16,1 % než v hl. m. Praze, a v úhrnu souboru ostatních měst se zvláštním postavením byly na Slovensku cenzové domácnosti větší o 18,5 %, v dalších kategoriích měst se tyto průměrné velikosti lišily jen o 11–12 %. Nelze na tomto místě uvádět značné rozdíly, které jsou v průměrné velikosti cenzových domácností v jednotlivých krajích nebo okresech. Všechna data jsou však k dispozici v materiálech Terplanu v Praze.

VII. Projekce městského a venkovského obyvatelstva do roku 2010

Projekce (1987) vypracované ústředními statistickými úřady nebyly vypracovány v členění na města a venkov. Zpracování okresních dat však umožňuje prognostický pohled alespoň za města — okresy, což jsou obě hlavní města a další čtyři města se zvláštním postavením (tab. 12). Do roku 2010 se očekává zvýšení počtu obyvatelstva ČSSR ve srovnání s rokem 1985 o 6,1 %, v ČSR o 2,6 %, v SSR o 13,1 %. Ve srovnání s tím by všechna československá velkoměsta, uvedená v tab. 12, s výjimkou hl. m. Prahy, měla mít přírůstky obyvatelstva relativně výšší než je očekáváno za celou ČSSR resp. za ČSR nebo SSR. Podle projekcí OSN (1984) se odhaduje, že hl. m. Praha by v roce 2000 mělo mít

1 270 tis. obyvatel. Celkový podíl městského obyvatelstva by podle starší projekce OSN (1982) měl v roce 2010 dosáhnout v ČSSR 78,5 %; pro rok 1980 byl uveden podíl 62,9 %, a to podle starších čs. definic. Nová čs. definice zpřesňuje tento podíl k roku 1980 na 62,6 %, tedy téměř totožný s odhadem OSN (1982).

Tab. 12 Projekce obyvatelstva v hlavních městech a ostatních městech se zvláštním postavením do roku 2010 v tisících (Projekce 1987)

Město	1985	1990	1995	2000	2005	2010	vzrůst 1985-2010 v %
Hl. m. Praha	1 193,0	1 203,6	1 211,3	1 227,0	1 243,3	1 251,0	4,9
Brno	384,6	391,6	399,2	409,4	419,9	427,9	11,3
Ostrava	327,6	334,1	339,9	346,2	350,6	352,0	7,4
Plzeň	175,2	177,6	180,7	184,9	188,3	190,0	8,4
Hl. m. SSR	417,1	443,8	465,9	488,8	513,9	536,9	28,7
Bratislava	222,0	237,7	253,1	269,5	286,0	300,5	35,4
Košice							

(Pramen všech tabulek: A. Andrlík a kol. — Územně technické podklady na úseku obyvatelstva a bytové problematiky ve vybraných městech ČSSR. Praha, Terplan 1987.)

Literatura: Seznam literatury byl uveden v 1. části příspěvku.

Резюме

НОВАЯ КОНЦЕПЦИЯ ПОНЯТИЯ ГОРОД И ДЕРЕВНЯ И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ГЕОГРАФИИ

2. часть

Работа содержит анализ демографических и экономических данных о городском и сельском населении. Определение городского и сельского населениядается на основе новейших дефиниций 1983 г. и приведенных данных государственной переписи населения 1980 г.

Демографическая характеристика — это прежде всего показатели полового состава населения, возрастной структуры и размеров так называемых цензовых жильцов (пересчет единиц населения живущих в данной квартире). Экономические характеристики — интенсивность включения населения в экономическую деятельность, отраслевая принадлежность экономически активной части населения, доля населения, ежедневно выезжающая в другие населенные пункты к месту работы.

В отдельных таблицах дается сравнение показателей за сумму сельского и городского населения, с разбивкой последнего по разным категориям городов по их значению. Значение города (категория) определяется категорией национальных комитетов (столица ЧССР Прага и столица ССР Братислава, другие крупные города с особым статутом, города первой, второй и третьей категорий).

Первая часть включена в Но. 2, стр. 103—115.

(Pracoviště autorů: Terplan — Státní ústav pro územní plánování, Platnéřská 19, 110 00 Praha 1.)

Došlo do redakce 13. 4. 1988.

VÁCLAV CHAMAS, VILIBALD KAKOS

MIMOŘÁDNÁ PRŮTRŽ MRAČEN A POVODEŇ NA JÍLOVSKÉM POTOCE DNE 1. 7. 1987

V. Chamas, V. Kakos: *The Extraordinarily Violent Cloud-Burst and the Subsequent Flood on the Brook Jílovský potok on July 1, 1987.* — Sborník ČSGS, 93, 4, p. 265–278 (1988). — In the centre of the rainstorm as much as 195 mm of rainfall have fallen in the course of 90 minutes. The cloud-burst resulted in more than 100-year flood. The calculated rainfall intensity as well as the specific runoff unit-yield in several localities have been the greatest in the Czech Socialist Republic in this century.

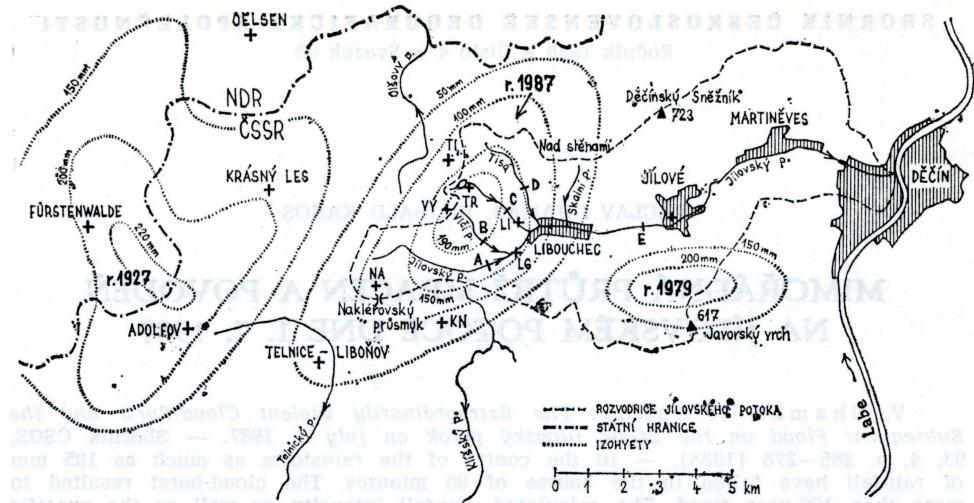
1. Úvod

Jedna z nejsilnějších průtrží mračen se srážkovými úhrny nad 175 mm během 1 až 2 h na území ČSR postihla v odpoledních hodinách dne 1. 7. 1987 horní část povodí Jílovského potoka, vlévajícího se zleva do Labe v Děčíně, včetně jeho přítoků (Vlčí potok, Tisá a Skalní potok). Kromě toho byla postižena rovněž povodí Olšového a Klíšského potoka (obr. 1). Povodeň způsobila zcela mimořádně intenzívni erozní a akumulační procesy v postiženém území. Došlo k zatopení několika průmyslových závodů, 220 obytných domů, z nichž 17 bylo značně poškozeno. Vodní živel zcela zničil 32 mostů a lávek a vyřadil z činnosti vodovodní připojky i kanalizační sběrač Jílové — Děčín. Vážně byla narušena silnice v úseku Libouchec — Jílové podemletím opěrných zdí. V povodí Tisé se protrhla hráz rybníka n. p. Koh-i-noor a přívodní řad pitné vody pro Ústí n. L. Celkové škody na poměrně malém území byly odhadnuty asi na 200 mil. Kčs.

Obdobný případ zpracovali v tomto časopise např. Balatka a Sládek (3); ten byl pak analyzován po meteorologické stránce (5) a stal se jedním z prvních v české literatuře, kde se využily též radiolokační informace z meteorologického radaru ČHMÚ v Praze-Libuši k podrobnějšímu studiu časově prostorového výskytu průtrže mračen a následné povodně. V dalším obdobném případě (4) se však již nejednalo o typicky krátkodobý bouřkový příval.

2. Fyzickogeografická charakteristika povodí

Jílovský potok je posledním větším levostanným přítokem Labe na území Čech, který pramení u Nakléřova (729 m n. m.) v Krušných horách a ústí v Děčíně (126 m n. m.). Uvedme několik základních charak-



Obr. 1 — Situační mapa s izohyetami denních srážkových úhrnů 3 nejsilnějších průtrží mračen (1927, 1979 a 1987).

teristik povodí tohoto potoka: plocha celého povodí $76,2 \text{ km}^2$, délka údolnice 21,3 km, tvar povodí protáhlý ($\alpha = 0,16$) s orientací západ — východ, sklon údolnice 2,8 %, střední sklon svahů 6,9 %, průměrná nadmořská výška povodí 471 m n. m. Levostranné přítoky Jílovského potoka odvodňují svahy Děčínského Sněžníku, pravostranné stékají ze severního výběžku Českého středohoří.

V povodí jsou zastoupeny převážně hnědé lesní půdy, pseudogleje a podzolované půdy. Struktura půd je hlinitopísčitá až hlinitožilovitá. Svrchní horizont půdy v krušnohorské části povodí přechází do zvětralé ruly tvořené štěrkovými úlomky a kamenitým materiálem (s velkým průměrem zrn) s hlinitou výplní, což se projevuje sklonem k erozi.

Vegetační kryt je tvořen zejména lesy (40 %) a loukami (35 %); orná půda zaujímá jen 8 % plochy. Část jehličnatých porostů je poškozena imisemi: vyskytuje se zde i holiny většinou již silně zabuřenělé. Celých 17 % plochy povodí připadá na zastavěné území, což je z hlediska odtokových poměrů velice nepříznivé. Souvislá nebo roztroušená zástavba se vyskytuje podél celého údolního toku.

Všechny přítoky v horním povodí Jílovského potoka mají charakter horských bystřin.

Vlčí potok pramení na svazích Krušných hor pod hřbetem Na výhledech, odtud prudce stéká zalesněným údolím — Vlčím dolem. Na okraji obce Libouchec je zatrubněn a zaústěn do Jílovského potoka. Plocha povodí v tomto profilu je $2,4 \text{ km}^2$, sklon údolí 8,5 %, sklon svahů v horní části povodí 16,4 %, lesnatost 70 %.

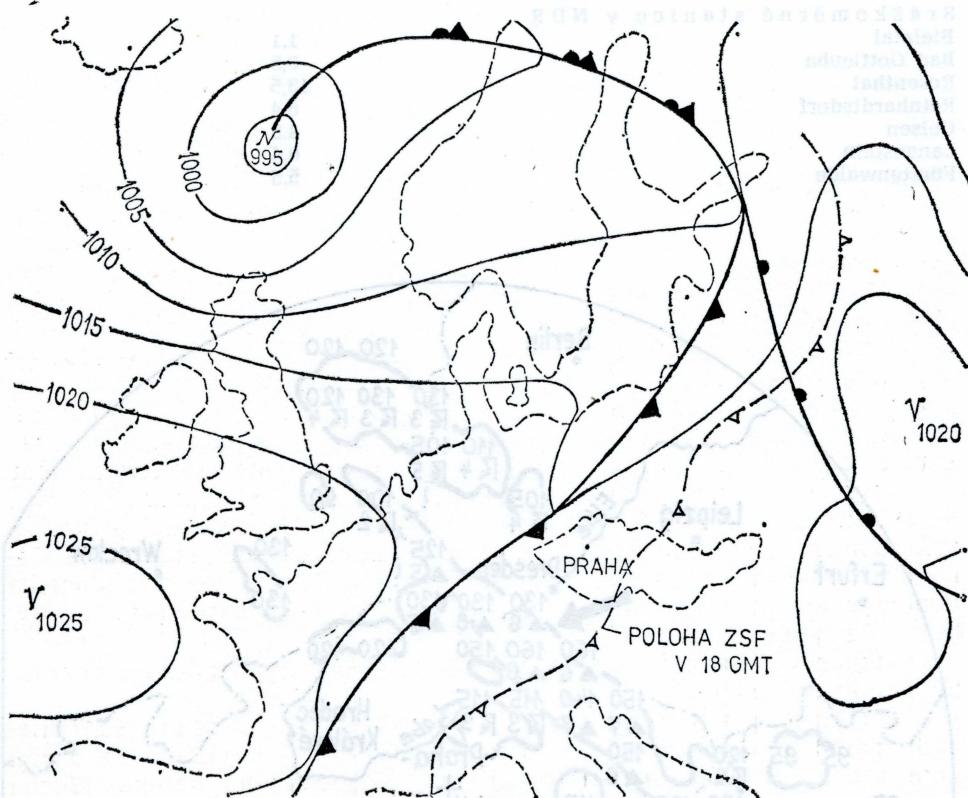
Tiské stěny spolu se hřbetem Krušných hor zvaným Na výhledech tvoří rozvodnici ohraňující povodí toku Tisá, který je levostranným přítokem Jílovského potoka. V obci Tisá je na toku vybudováno koupaliště, u objektu Koh-i-noor rybník. Těsně před zaústěním do Jílovského potoka přibírá levostranný přítok od Tiského rybníka. V horní části toku je vybudován rybník s plochou 4 ha a objemem asi 80 tis. m³. Plocha

povodí před zaústěním do Tisé je $2,7 \text{ km}^2$, sklon údolí 7 %, sklon svahu 14 % a lesnatost 50 %. Po zaústění přítoku od Tiského rybníka je celková plocha povodí toku Tisá $6,6 \text{ km}^2$.

Skalní potok pramení na hřbetu označeném Nad stěnami v nadmořské výšce asi 600 m n. m. Na tomto toku je vybudována kaskáda rybníčků, která podstatně ovlivňuje hydrologický režim toku. Sklon údolí je 11 %, sklon svahu 18 %, lesnatost 70 %, plocha povodí v místě zaústění do Jílovského potoka $1,8 \text{ km}^2$.

3. Meteorologická situace

Dne 1. 7. 1987 postupovala zvolna přes střední Evropu od severozápadu velmi výrazná zvlněná studená fronta, která kolem poledne začala přecházet oblast Krušných hor (obr. 2).



Obr. 2 — Zjednodušená přízemní povětrnostní mapa 1. 7. 1987 08 LSČ.

V tab. 1 jsou uvedeny denní úhrny srážek z tohoto dne na základě terénního průzkumu z nejbližších stanic vzhledem k postižené oblasti v Čechách i v NDR. U některých se podařilo zjistit i bližší časové údaje od místních obyvatel.

Tab. 1 Denní úhrny srážek dne 1. 7. 1987

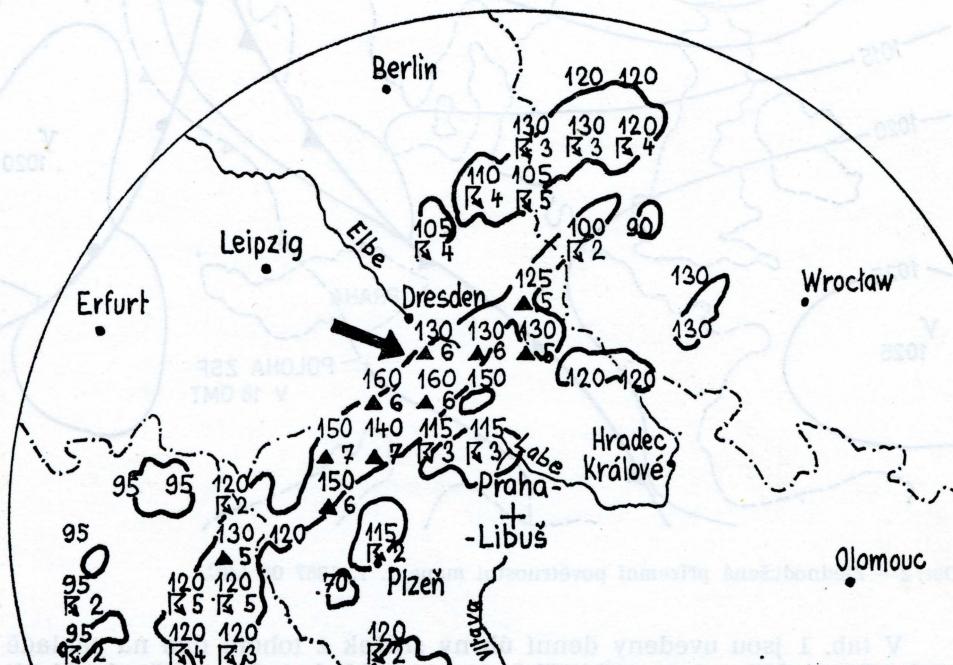
Místo	Označení na obr. 1	Úhrn (mm)	Časové údaje (h)
Srážkoměrné stanice ČHMÚ			
Jílové		22	11.40 — 14.30
Telnice — Liboňov		67,5	12.30 — 15.00
Krásný Les		36	12.30 — 14.00
Ústí n. L. — Kočkov		17	12.35 — 14.00

Terénní průzkum

Nakléřov	NA	135
Knínice	KN	87
Tiský rybník	TR	195
Oblast na výhledech	VÝ	190
Libouchec	LI	155
Libouchec (Gottwaldova)	LG	170
Tisá (Antonínov)	TI	120

Srážkoměrné stanice v NDR

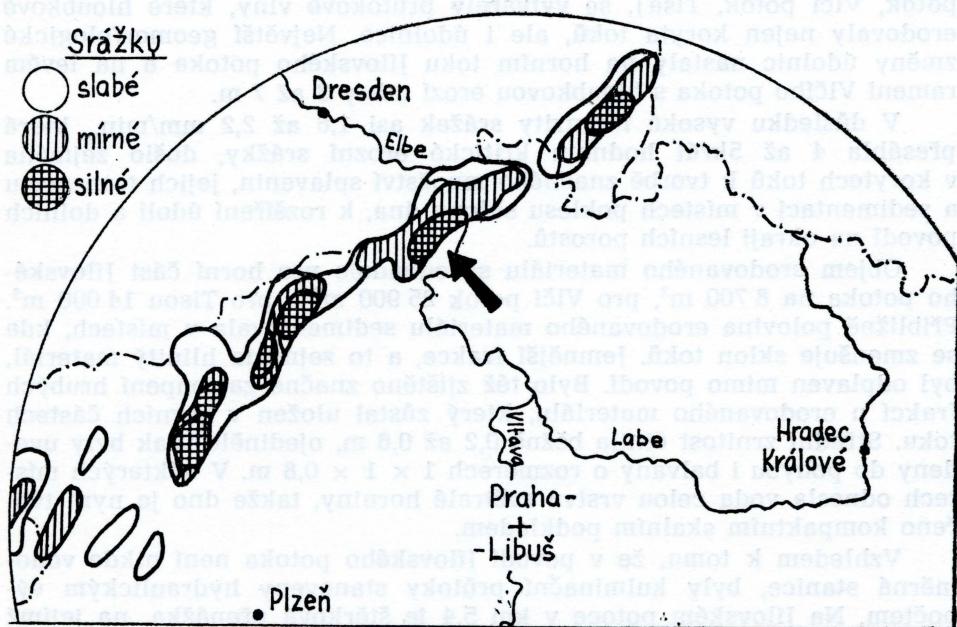
Bielatal	1,1
Bad Gottleuba	0,5
Rosenthal	13,5
Reinhardtsdorf	6,4
Oelsen	4,5
Lanenstein	0,4
Fürstenwalde	5,5



Obr. 3 — Radiolokační situace 1. 7. 1987 13.30 h LSC na rozsahu do 300 km (vyšvětlení v textu).

Podle informace z meteorologického radaru ČHMÚ umístěného v Praze-Libuši z termínu 13.30 h letního středoevropského času (tj. 11.30 h světového času) je možno vidět mohutnou bouřkovou oblačnost položenou téměř rovnoběžně s hřbetem Krušných hor. Přitom západně a severně od Ústí n. L. je tato oblačnost (na obr. 3 označena šipkou) nejmohutnější. Kumulonimby zde dosahují horní hranice 16 km (v příslušném čtverci je uvedeno číslo 160 — ve stovkách m). Současně také radiolokační odrazivost v hladině 5 km na rozsahu do 300 km označená číslem 6 (čím vyšší číslo v jednotlivých čtvercích o straně 30 km, tím je větší odrazivost s předpokladem intenzívnejších srážek) signalizovala výskyt velmi silných bouřkových lijáků s kroupami. To je označováno v těchto čtvercích vyplněným trojúhelníčkem, což značí meteorologický symbol pro kroupy.

Na rozsahu do 150 km (obr. 4) je uvedeno radiolokační rozložení intenzity srážek ze 13.40 h ve výšce 1 km pomocí vyšrafovovaných oblastí. Např. lokality se silnými srážkami jsou zakresleny dvojitým šrafováním, mírné jednoduchým a slabé srážky jsou jen konturovány bez vyšrafování. Bližší podrobnosti o radiolokačním měření srážek lze najít např. v článcích Strachoty (29, 30). Z těchto běžných provozních radiolokačních materiálů však nebylo možno usuzovat na tak mimořádnou extremitu srážkových úhrnů, nadto ještě s bližším lokálním upřesněním, a to např. ani pro okres Děčín jako celek. V nejbližším následujícím termínu 14.30 h se bouřková oblačnost přesunula poněkud k se-



Obr. 4 → Radiolokační rozložení intenzity srážek 1. 7. 1987 13.40 LSČ na rozsahu do 150 km.

verovýchodu a zeslábla. Na rozsahu 150 km se již radiolokační odrazivost nevyskytuje, což je též důkazem poměrně krátkého trvání průtrže mračen v této oblasti. Podle výpovědi místních občanů trvala jen asi půl-druhé hodiny.

Oblast mimořádně intenzívních srážek na ploše asi 30 km² byla vymezena pohotově ještě tentýž den večer pracovníky pobočky ČHMÚ v Ústí n. L. a podniku Povodí Ohře a dále pak v následujících dnech zevrubným terénním průzkumem pomocí náhodně postavených nádob těmito lokalitami: Malé Chvojno, Knínice, Nakléřov, Panenská, Antonínov, Tisá a Libouchec (obr. 1). Zde jsou uvedena nepříliš vzdálená místa s odhadnutými srážkami (s přesností asi ± 5 mm), kdy maximum činilo 195 mm.

4. Hydrologická situace

Průměrnou srážkou 135 mm byla zasažena horní část Jílovského potoka o ploše asi 18 km². Přitom vejcovitý tvar izohyet s delší osou ve směru jihozápad — severovýchod (obr. 1) dobře souhlasí s podobným tvarem jader největší radiolokační odrazivosti (označen šipkou na obr. 4). S narůstající plochou povodí průměrný úhrn srážek rychle klesal: pro plochu povodí 37 km² činil 95 mm a pro celé povodí Jílovského potoka 76,2 km² jen 55 mm. Protože jádro srážky vypadlo nad horní částí převážně zatravněného povodí, odtékala voda povrchově po svazích a bezprostředně pod rozvodím se vytvářel soustředěný povrchový odtok jako první fáze vznikajícího povodňového průtoku. Již asi ve vzdálenosti 0,4 až 1 km od rozvodnice, kde se les nevyskytuje (Jílovský potok, Vlčí potok, Tisá), se vytvářely průtokové vlny, které hloubkově eroovaly nejen koryta toků, ale i údolnice. Největší geomorfologické změny údolnic nastaly na horním toku Jílovského potoka a na levém rameni Vlčího potoka s hloubkovou erozí místy 3 až 7 m.

V důsledku vysoké intenzity srážek asi 1,6 až 2,2 mm/min., která přesáhla 4 až 5krát hodnotu kritické erozní srážky, došlo zejména v korytech toků k tvorbě značného množství splavenin, jejich transportu a sedimentaci v místech poklesu sklonu dna, k rozšíření údolí a dolních povodí na okraji lesních porostů.

Objem erodovaného materiálu se odhaduje pro horní část Jílovského potoka na 8 700 m³, pro Vlčí potok 25 900 m³ a pro Tisou 14 000 m³. Přibližně polovina erodovaného materiálu sedimentovala v místech, kde se zmenšuje sklon toků. Jemnější frakce, a to zejména hrubý materiál, byl odplaven mimo povodí. Bylo též zjištěno značné zastoupení hrubých frakcí u erodovaného materiálu, který zůstal uložen v horních částech toku. Střední zrnitost činila běžně 0,2 až 0,6 m, ojediněle však byly uvedeny do pohybu i balvany o rozměrech 1 × 1 × 0,8 m. V některých místech odnesla voda celou vrstvu zvětralé horniny, takže dno je nyní tvořeno kompaktním skalním podkladem.

Vzhledem k tomu, že v povodí Jílovského potoka není nikde vodoměrná stanice, byly kulminační průtoky stanoveny hydraulickým výpočtem. Na Jílovském potoce v km 5,4 je štěrková přepážka, na jejímž přelivu bylo možno poměrně spolehlivě určit kulminační průtok. Podle měrné křivky přelivu odpovídá zjištěné výšce přepadající vody průtok 140 m³.s⁻¹ pro plochu povodí 54,8 km².

V povodí Jílovského potoka bylo na základě terénního průzkumu zaměřeno celkem 5 profilů (tab. 2). Pro každý vyhodnocený případ byl zaměřen příčný profil a dále pak podélný profil stop maximální hladiny s posouzením charakteru řečiště z hlediska hydraulické drsnosti. Získané výsledky poskytují poměrně detailní informace o odtoku z různých částí povodí. Největší specifické odtoky přesahující $15 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$ nastaly v povodí Vlčího potoka a od Tiského rybníka. Průtoky $28,5 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$ a $29 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$ pro tato povodí se stejnou plochou $1,85 \text{ km}^2$ se řadí na území ČSR k největším z dosud známých případů. Pro porovnání je možno např. uvést průtrže mračen a povodně dne 11. 8. 1925 (21).

Tab. 2

Zaměřené kulminační průtoky

Profil	Označení na obr. 1	Plocha povodí km^2	Délka údolí km	Sřední délka svahu km	Sklon údolí %	Sklon svahu %	Lesnatost %	Max. průtok $\text{m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$	Max. spec. odtok $\text{m}^3 \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$
Jílovský potok nad Libouchcem	A	5,1	4,2	0,6	7,8	16,4	35	37,0	7,25
Vlčí potok okraj lesa	B	1,85	2,1	0,44	9,0	12,2	75	28,5	15,4
Potok z Tiského rybníka	C	1,85	1,14	0,54	9,4	8,2	65	29,0	15,7
Tisá pod obcí Tisá	D	2,90	2,5	0,6	6,8	13,9	32	35,0*)	12,1
Jílovský potok, Jílové	E	36,7	9,7	—	4,5	12,0	35	128,0	3,49

*) částečně ovlivněno protržením rybníka

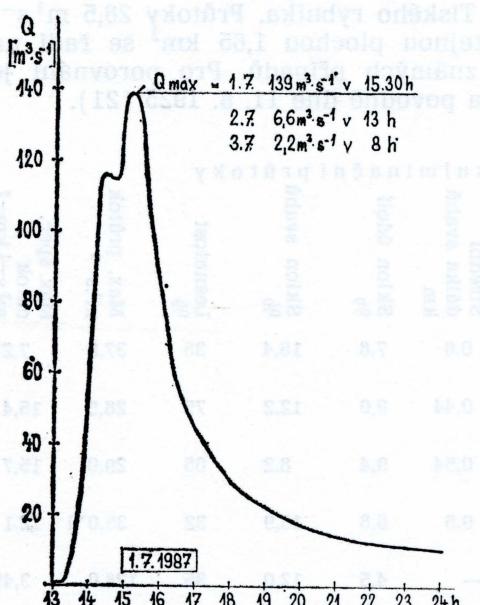
Téměř stejný charakter měl odtok z Tisé, kde maximálnímu průtoku $35 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$ z povodí $2,9 \text{ km}^2$ odpovídá specifický odtok $12,1 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$. Průtok v Tisé byl ovlivněn protržením rybníka n. p. Koh-i-noor. Odhaduje se, že v době povodně v něm bylo asi $4\,000 \text{ m}^3$ vody.

Pro kontrolu průtoku, který byl vyhodnocen na Jílovském potoce v profilu Martiněves, byl zaměřen příčný profil v Jílovém, tj. v úseku nad Martiněvsí. Získaný průtok $128 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$ z plochy $36,7 \text{ km}^2$ potvrzuje, že přírůstky průtoků ze střední části Jílovského potoka byly malé v porovnání s přítokem z horního povodí.

Údaje o časovém průběhu povodně v povodí Jílovského potoka byly získány pouze z podkladů během průzkumu po povodni. Srážkami byla zasažena nejdříve horní část povodí tohoto potoka. S postupující bouřkou k severovýchodu, jak lze též zjistit z radiolokačních měření, se srážková oblast (která je elipticky protažena ve směru tohoto postupu) přesunula do povodí Vlčího potoka a Tisé. Začátek deště lze odhadnout mezi 12.30 až 13.00 h, konec intenzívního deště asi na 14.15 h.

V Libouchci bylo zaplaveno náměstí povodňovou vlnou již ve 13.20 hodin, na Tisě se protrhl rybník n. p. Koh-i-noor asi ve 13.30 h. Kulminace Vlčího potoka, dále pak potoka od Tiského rybníku a z povodí Jílovského potoka nad Libouchcem nastala v době od 14.15 do 14.30 h. V Děčíně došlo ke kulminaci asi v 16 h.

Pozornost byla též věnována získání časových údajů na přepážce v Martiněvsi (obr. 5). Metodou sčítání hydrogramů z dílčích povodí byla sestrojena vzestupná větev hydrogramu Jílovského poloka. Sestupná větev byla odvozena z hodnot pozorovaných na vodočtu u přepadové hrany ještě i ve dvou následujících dnech po povodni.



Obr. 5 — Odhad průběhu průtoků na Jílovském potoce dne 1. 7. 1987 v profilu přepážky Martiněves.

Z nakresleného hydrogramu je zřejmé, že povodňová vlna má typický tvar z přívalového deště s trváním vzestupu jen přibližně 2 h. Intenzita vzestupu průtoků za tuto dobu je téměř $70 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$ během jedné hodiny.

5. Nejsilnější průtrž mračen ve vztahu k povodním na Jílovském potoce

Vysoká četnost povodní na Jílovském potoce působila místnímu obyvatelstvu již v minulosti značné ztráty. Rozsáhlý historický průzkum z velkého množství archivních záznamů provedl Kynčil (23), na jehož základě pak Vitha v téže publikaci odhadl kulminační průtoky pro některé z největších povodní od konce minulého století. Povodeň ze dne 8. 7. 1927 byla podrobně popsána Novotným (26) a pro jinou část postiženého území v sousedním Německu Altem a Fickertem (2, 13). Další velká povodeň se pak vyskytla 29. 7. 1979, kterou zhodnotil ve spolupráci s ČHMÚ Moucha (24). Celkový přehled povodní počínaje případem v r. 1897 podává tab. 3 s uvedením literárního pramene, kde jsou jednotlivé případy blíže rozebrány.

Při studiu téhoto povodní je z uvedené tabulky patrné, že ve 3 případech převyšily kulminační průtoky v Děčíně hodnotu $100 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$. Bylo zjištěno, že tyto vesměs červencové průtrže v r. 1927, 1979 a 1987 dosáhly v jádřech srážek enormní hodnoty vždy přes 175 mm.

Tab. 3

Velké povodně na Jílovském potoce

Rok výskytu	Datum kulminace	na přepážce Martiněves	Průtoky ($m^3.s^{-1}$) při ústí do Labe	Pramen
1897	30. 7.		80 až 100	(23)
1926	5. 7.		50 až 60	[26]
1927	8. 7.		120	(23, 26)
1979	29. 7.	131	120 až 140	(23, 24)
1981	20. 7.	27	40	(25)
1984	6. 5.	38	40 až 42	
1987	1. 7.	140	140	(15, 17)

Tak vysoké úhrny přívalových dešťů se však vyskytují na území ČSR zcela výjimečně (31). Zde je též uvedeno celkem 37 případů denních úhrnných srážek nad 175 mm pro území ČSR, z nichž převážná většina se vyskytla v jeho severovýchodním pohraničí, a to zejména v Beskydech. Na základě studia povětrnostních map ve dnech s výskytem mimořádných srážek (10) lze učinit závěr: téměř všechny je možno zařadit do orograficky značně zesílených trvalých dešťů s dobou trvání déle než 6 až 12 h. Tyto regionální deště jsou zpravidla pozorovány při postupu cyklóny od jihu až jihozápadu do střední Evropy (8). Mezi tyto případy patří mj. i největší denní úhrn 206,8 mm dne 8. 8. 1978 v Josefově Dole (4) a také vůbec nejvyšší srážky na území ČSSR z minulého století dne 29. 7. 1897, kdy na stanici Bedřichov, Nová Louka (Neuwiese) v Jizerských horách spadlo při celodenním dešti 345,1 mm (7).

Ve výpisu extrémních úhrnných (31) je též uveden případ ze dne 8. 7. 1927 na stanici Krásný les, Adolfov s hodnotou 209,0 mm, která leží ve vzdálenosti asi 5 km západně od rozvodnice Jílovského potoka u Nakléřova. Kromě ještě 2 případů, které lze zařadit do krátkodobých průtrží, je zde uvedena srážka 175,8 mm ze dne 17. 6. 1979 na stanici Dolní Adršpach, která souvisí s katastrofální povodní na Stěnavě (19).

Není tedy známo, že by se v tomto století vyskytla ještě silnější průtrž na území ČSR, než která je uvedena pro stanici Adolfov. Tato hodnota není bohužel uvedena ani v (27), ačkoliv byla zaznamenána ve srážkové ročence (16). Podle (2) však byly srážky na stanici Oelsen (jen asi 8 km severně od Adolfova v NDR) pozorovány od 17 do 24 h s hlavním maximem intenzity kolem 22 h a podružným kolem 18 h. Z tohoto pozorování se dá usoudit, že také v Adolfově nespadlo dosud největší množství srážek přes 200 mm jen za pouhé 2 h jako u našeho studovaného případu.*) Lze se proto oprávněně domnívat, že dvouhodinová průtrž mračen dne 1. 7. 1987 je z hlediska intenzity srážek absolutním extrémem v tomto století!

Ve starších publikacích (6, 7, 15), kde jsou záznamy z četných stanic ponejvíce z konce minulého století, nebyl rovněž pozorován žádný případ tak mimořádné průtrže. Pouze podle (33) spadlo dne 25. 5. 1872 u Žatce a Kralovic u Plzně kolem 250 mm v souvislosti s nej-

*) Podobně u průtrže v roce 1979 byla odhadnuta doba trvání srážek na 2 1/2 h (24).

větší povodní na Berounce (35). Druhý případ ze dne 16. 5. 1889 ve Kbelích u Klatov 180 mm za dvě a půl hodiny (34) byl již zaznamenán v přehledném grafu maximálních srážkových intenzit na území ČSR (20).

Tak nepatrý počet extrémních průtrží je ovšem vysvětlitelný např. vzorcem podle Němce (11), ze kterého vychází pravděpodobnost výskytu pro danou lokalitu s hodnotou nad 175 mm méně než jednou za 1 000 let. Výpočty podle tohoto vzorce se však pro tak malé pravděpodobnosti považují jen za hrubě orientační.

Je nutno totiž připomenout, že za průtrž mračen, vyskytující se nad danou lokalitou jednou za 100 let, se považují pro území ČSR zakrouhleně již hodnoty 45 mm za 30 min., 55 mm za 1 h, 65 mm za 2 h a 70 mm za 3 h. Zmíněný vzorec byl sestaven na základě dosud nejobsáhlejšího ombrografického materiálu zpracovaného Truplem (32).

Na našem území se vyskytlo pravděpodobně více takových extrémních průtrží, avšak buď nebyly zaznamenány (neboť postihly jen málo osídlené oblasti, lesní porosty apod.), nebo byla pravdivost naměřených údajů zpochybňena. Tak např. krátce před výskytom nejsilnější prokazatelné průtrže na území ČSSR vůbec dne 12. 7. 1957 na stanici Salka v blízkosti Štúrova s úhrnem 228,5 mm za 65 min. (a s denním úhrnem 231,9 mm) někteří odborníci pochybovali o hodnotě 267 mm v Trenčíně dne 7. 6. 1873 (14). Obdobně tomu bylo i v Rakousku, kde extrémní případ 650 mm za 2 h dne 10. 8. 1915 v lokalitě Schaueregg v blízkosti průsmyku Semmering (9) není uveden v publikaci (12). Tato hodnota se dokonce zařadila do absolutních světových rekordů (1), rovněž však chybí v (28).

Z předcházející části vyplývá jeden z nejdůležitějších závěrů tohoto příspěvku, že totiž 3 případy mimořádných průtrží na tak malém území v průběhu pouhých 60 let s nepatrhou pravděpodobností výskytu se ze statistického hlediska zcela evidentně vymykají náhodě. V následujícím textu je učiněn pokus vysvětlit tuto srážkovou abnormalitu — bezpochyby jednu z nejzajímavějších na území ČSR — hypotézou o cirkulačních a orografických zvláštnostech povodí Jílovského potoka a jeho nejbližšího okolí.

6. Cirkulační zvláštnosti v povodí Jílovského potoka podmíněné orografií

Všem 3 popisovaným případům průtrží mračen v r. 1927, 1979 a 1987 je společný výskyt ve vrcholném létě, a to v měsíci červenci. Bylo zjištěno, že ve všech těchto případech proudil na území Čech poměrně velmi teplý a vlhký vzduch s denními teplotami nad 25 °C. U všech jmenovaných případů lze předpokládat značnou labilitu atmosféry před příchodem zpravidla zvlášně studené fronty, na níž vznikají vertikálně značně vyvinuté kumulonimby.

Tyto uvedené meteorologické faktory, příznivé pro vznik přívalových bouřkových dešťů, jsou za určitých povětrnostních situací zesilovány konfigurací terénu v povodí Jílovského potoka a jeho sousedních oblastí. Popis těchto orograficky příznivých vlivů na zesilování srážek vlivem návětrných efektů, vznik tlakových níží v závětrných oblastech horšských soustav aj. je uváděn v běžných učebnicích synoptické meteorologie, a to zejména pro některá významná pohoří (Alpy, Kavkaz aj.).

V popisované oblasti Jílovského potoka jsou však rozdíly nadmořských výšek mezi nejnižšími a nejvyššími polohami mnohem menší. Orografické vlivy se zde budou tedy nepochyběně projevovat v malé míře. Avšak za určitých specifických povětrnostních situací (které zatím nejsou přesně známé) mohou mít ve spojitosti s cirkulačními faktory vliv značný.

Tuto skutečnost nejlépe dokazuje mapa četnosti výskytu denních srážkových úhrnů 50 mm a více (22), která zatím tyto zvláštnosti nejlépe signalizovala. Je patrné, že maximum případů v počtu 20 (do nichž jsou zahrnuty jak přívalové, tak i dlouhotrvající deště) leží právě v blízkosti nejzápadnějších částí povodí Jílovského potoka.

Při stručném geografickém popisu studované oblasti je patrné, že Krušné hory a Děčínská vrchovina tvoří spolu s Českým středohořím vzhledem k jihozápadnímu proudění (při kterém bývá v průměru na území Čech nejvíce bouřek) zužující se nálevku Mostecké pánve. Při tomto proudění se dostává oblast na severovýchod od Teplic do výrazného návětrí, kde pak spolupůsobí i tzv. nálevkový (dýzový) efekt mezi Krušnými horami a Českým středohořím. Tím je nucen prohřívající se teplý a vlhký vzduch nad touto pánví vystupovat, čímž se zesilují podmínky pro instabilitu atmosféry s následným vznikem kumulonimbů. Při již zmíněném jihozápadním proudění mohou ke tvorbě kupovité oblačnosti a bouřek přispívat též antropogenní vlivy (unikající teplo a zvýšený počet kondenzačních jader) z elektráren v severozápadních Čechách. Vzhledem k vyššímu a plošně rozsáhlějšímu horskému pásmu Krušných hor na západ jsou zde relativně nižší nadmořské výšky horských soustav po obou stranách hranic (Děčínské stěny a Elbsandsteingebirge). V postihované oblasti se tak mohou relativně snadněji než v jiných lokalitách Krušných hor setkávat vzduchové hmoty s většími teplotními rozdíly v nižších vrstvách atmosféry (teplý vzduch nad ČSR a studený nad NDR), což patrně vede k zesílení bouřkové činnosti v oblasti atmosférických front.

Častěji se tvořící mělké tlakové níže či někdy jen mezoniže spojené s mohutnou tvorbou kumulonimbů na české straně východní části Krušných hor mohou z těchto důvodů pak snadno postupovat směrem k severovýchodu v „koridoru“ mezi Krušnými horami a Českým středohořím, tedy právě přes povodí Jílovského potoka.

Také zpomalování jejich rychlosti přes orograficky členitější oblast Děčínska může do jisté míry ovlivňovat rychlosť intenzívnych srážkových jader pod bouřkovými oblaky. V důsledku přechodně zesíleného proudění studeného vzduchu při zemi z oblasti Drážďan může pak do vzniklé tlakové níže postupující z Mostecké pánve o něco déle než nad jinými lokalitami docházet k tzv. „stříhovému počasi“, kdy ve vyšších hladinách je pozorováno poměrně teplé jihozápadní a při zemi studené severovýchodní proudění. Tato proudění vzduchu opačným směrem jsou velice příznivá pro vznik výstupních pohybů s následnou tvorbou srážek.

Zdá se tedy, že cirkulační faktory ovlivněné orografií jsou rozhodující pro vznik tak častých a zcela mimořádných průtrží mračen. Tím však nemusí být přesto popřena domněnka (18), že vlivy návětrí či závětrí na změny srážkové intenzity krátkodobých přívalových dešťů s trváním asi do 2 h jsou minimální, což jinak pravděpodobně platí pro převážnou část území ČSR (32).

Konečně nelze také zanedbat směr toku Jílovského potoka v uvedených případech z hlediska doby doběhu kulminačních vln pro jeho dolní úsek, kdy bouřky postupují od jihozápadu až západu.

Mnohem pravděpodobnější výskyt extrémních průtrží mračen v oblasti Jílovského potoka než na ostatním území ČSR vede ovšem k závěru, že také n-leté kulminační návrhové průtoky (např. 100letá velká voda) budou nepochybně větší než z jiných povodí přibližně stejných hydrologických parametrů. Ukázalo se, že např. původně stanovený 100letý kulminační průtok Jílovského potoka u zaústění do Labe v Děčíně $56 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$ bude nutno po dvou případech povodní v r. 1979 a 1987 pravděpodobně zvýšit asi na dvojnásobek této hodnoty, jak bylo navrženo Vithou (23).

Podobné změny prováděné ČHMÚ jinak jen výjimečně mají pochopitelně značný ekonomický dosah, týkající se různých vodohospodářských protipovodňových opatření v této oblasti, která je neobvykle často postihována relativně velkými povodněmi.

7. Závěr

V článku je kromě stručné fyzickogeografické charakteristiky povodí Jílovského potoka popisována meteorologická a hydrologická situace, která dne 1. 7. 1987 v odpoledních hodinách vyvolala zcela mimořádnou průtrž mračen s následnou více než 100letou povodní. V jádru srážky trvající jen asi 90 min. bylo naměřeno v obyčejných nádobách na 4 místech přes 150 mm s maximem 195 mm. Takto získaná plošná hustota údajů je v naší literatuře zcela ojedinělá. Podle literárního průzkumu lze tento případ pokládat za vůbec nejintenzívnejší zaznamenanou průtrž v tomto století na území ČSR. Podrobným terénním průzkumem doplněným fotografiemi, byly zjištěny enormě vysoké objemy erodovaného materiálu s devastací koryt nejvíce postižených částí Jílovského potoka a některých nejbližších sousedních toků. Naměřené, popř. jen odhadnuté údaje o specifických odtocích se řadí na území ČSR mezi vůbec největší. Neobvyklý výskyt 3 extrémních průtrží mračen, převyšujících v jádru srážky hodnotu 175 mm, během 60 let (r. 1927, 1979 a 1987) vždy způsobil mimořádně ničivou povodeň. Byla proto vyslovena hypotéza o cirkulačních zvláštnostech podmíněných orografií, které jsou přičinou tak četného výskytu těchto živelních pohrom. Na základě toho je pak doporučováno zvýšit návrhové n-leté kulminační průtoky s praktickými důsledky v oblasti protipovodňových opatření.

L iter atura:

1. ALIBEGOVA, Ž. D.: Prostranstvenno-vremennaja struktura polej židkikh osadkov. Leningrad, Gidrometizdat 1985, 229 s.
2. ALT, E. — FICKERT, R.: Die Hochwasserkatastrophe im östlichen Erzgebirge am 8. bis 9. Juli 1927. Wissenschaftliche Abhandlungen, Bd. II Berlin, Reichsamt für Wetterdienst 1936, 15 s.
3. BALATKA, B. — SLÁDEK, J.: Následky průtrže mračen na Plzeňsku 30. dubna 1975. Sborník ČSGS, 82, Praha, Academia 1977, č. 30, s. 185—191.
4. BALATKA, B. — SLÁDEK, J.: Povodně na Jizeře v srpnu 1978. Sborník ČSGS, 85, Praha, Academia 1980, č. 4, s. 278—291.

5. BARTÁK, Z. — KÁKOS, V.: Průtrž mračen na Plzeňsku dne 30. dubna 1975. Meteorologické zprávy, Praha 1981, č. 3, s. 90—93.
6. Beiträge zur Hydrographie Österreichs. Hydrographischer Dienst in Österreich, X. Heft, Lieferung I. Das Donau- u. das Marchgebiet, Wien, 1913, 220 s.
7. Beiträge zur Hydrographie Österreichs. Hydrographischer Dienst in Österreich, X. Heft, Lieferung III. Das Österreichische Elbe- u. Odergebiet, Wien, 1914, 272 s.
8. BRÁZDIL, R. — ŠTEKL, J.: Cirkulační procesy a atmosférické srážky na území ČSSR. Brno, Universita J. E. Purkyně 1987, 300 s.
9. BUNZA, G. — KARL, J. — MANGELSDORF, J.: Geologisch-morphologische Grundlagen der Wildbachkunde. Schriftreihe Bayerisches Landesamt für Wasserwirtschaft, Heft 17, München, 1982.
10. Daily Synoptic Series. Historical Weather Maps Northern Hemisphere Sea Level. U. S. Weather Bureau, Washington.
11. DUB, O. — NĚMEC, J.: Hydrologie, Technický průvodce, Praha, SNTL 1969, 379 s.
12. Extreme Tagesniederschläge in Österreich im Zeitraum 1901—1950. Beiträge zur Hydrologie Österreichs, Nr. 31. Wien, Hydrographischer Dienst 1960.
13. FICKERT, R.: Das Katastrophenhochwasser im Osterzgebirge im Juli 1927. Dresden, 1934, 59 s.
14. HANN, J.: Lehrbuch der Meteorologie. 3. Auflage, Leipzig, 1915, 847 s.
15. HORÁK, J.: Největší dešťové srážky na Moravě. Brno, Mor. musejní spol. 1910, 60 s.
16. Hydrologická zpráva 1927, roč. 15, část 1 (Ovzdušné srážky). Praha, Stát. výzk. ústav hydrologický 1933.
17. Hydrologické vyhodnocení povodné na Jílovském potoce 1. 7. 1987. Vědeckovýrobní sdružení VÚV Praha a Povodí Ohře ve spolupráci s ČHMÚ Praha a pobočkou v Ústí n. L., 1987 (nepublikováno).
18. KAKOS, V.: Meteorologické přehledy povodní v oblasti Krušných hor. Vodohospodářské technicko-ekonomické informace. Výzk. ústav vodohospodářský Praha — Podbaba, 1977, č. 9, s. 321—327.
19. KAKOS, V.: Zhodnocení meteorologické situace při červnové povodni [17. — 18. 6. 1979]. Zpravodaj podniku Povodí Labe, 1979, č. 3, s. 18—22.
20. KAKOS, V. — STRACHOTA, J.: Bouřky v Čechách dne 18. a 19. 8. 1974. Meteorologické zprávy, Praha, 1974, č. 6, s. 161—170.
21. KOCOUREK, F. — NOVOTNÝ, J. — DEMEK, J.: Katastrofální déšť a povodně dne 11. srpna 1925 v Čechách. Sborník prací a studií hydrologických č. 2. Praha, Státní ústav hydrologický, 1926, 25 s.
22. Krušné hory. Podnebí a počasí. ČHMÚ Praha a Meteorologická služba NDR Potsdam. Praha, 1975, 106 s.
23. KYNČIL, J.: Povodně na Jílovském potoce. Historický průzkum. Klášterec n. Ohří, 1981, 45 s.
24. MOUCHA, V.: Zpráva o povodňové situaci v povodí Jílovského potoka 29. 7. 1979. Podnik Povodí Ohře, Chomutov, Terezín, 1979 (nepublikováno).
25. MOUCHA, V.: Zpráva o povodňové situaci na přítocích dolního Labe 19.—28. 7. 1981. Podnik Povodí Ohře, Chomutov, Terezín 1981 (nepublikováno).
26. NOVOTNÝ, J.: Hydrologické vyšetřování povodňové katastrofy ze dne 8. 7. 1927 v povodí Jílovského potoka u Podmokel. Techn. obzor, XXXVI, Praha, 1928, s. 270—275.
27. Podnebí ČSSR. Souborná studie. Praha, HMÚ 1969.
28. Rukovodstvo po hidrologičeskoj praktike. WMO, No. 168, Leningrad, Gidrometizdat 1975, 513 s.
29. STRACHOTA, J.: Lokalizace a identifikace nebezpečných letních konvektivních jevů meteorologickým radiolokátorem MRL-2. Meteorologické zprávy, Praha, 1983, č. 5, s. 147—157.
30. STRACHOTA, J.: Radiolokační měření srážek pro hydrologické účely. Meteorologické zprávy, Praha, 1985, č. 5, s. 137—140.
31. ŠAMAJ, F. — VALOVIČ, Š. — BRÁZDIL, R.: Denné úhrny zrážek s mimoriadnou výdatnosťou v ČSR v období 1901—1980. Zborník prác SHMÚ Bratislava, zväzok 24, 1985, s. 9—112.
32. TRUPL, J.: Intensity krátkodobých dešťů v povodích Labe, Odry a Moravy. Práce a studie, seš. 97, Výzk. ústav vodohospodářský Praha — Podbaba, 1958, 76 s.
33. Über den Wolkenbruch, der am 25. Mai 1872 in Böhmen niederging. Zeitschrift der Österr. Gesellschaft für Meteorologie. Wien, Bd. 8 (1873), s. 234—235.
34. Výsledky dešťoměrného pozorování v Čechách v roce 1889. Praha, 1890.
35. Zhoubná povodeň v Čechách dne 25. a 26. května 1872. Nakl. F. Skrejšovského, Praha, 1872.

Summary

THE EXTRAORDINARILY VIOLENT CLOUD-BURST AND THE SUBSEQUENT FLOOD ON THE BROOK JÍLOVSKÝ POTOK ON JULY 1, 1987

Apart from a concise characteristic of the drainage area of the Brook Jílovský potok, the meteorological and hydrological situation is described in this paper. Both participated in an extraordinarily violent cloud-burst in the afternoon on July 1, 1987 which was followed by a more than 100-year flood. In the centre of the rainstorm — lasting no more than 90 minutes — over 150 up to 195 mm of rainwater was caught in vessels located in four different places. Such an areal density patterns of precipitation had been unknown up to that time in Czech literature. Further studies of literature have shown that it has been the most violent cloud-burst in CSR in this century. Detailed field investigation completed with photographs showed unusually large volumes of eroded material in the most affected parts of the bed. Measured or estimated data of specific runoff unit-yield reached also the highest sums in the area of CSR. The three extremely violent cloud-bursts (1927, 1929, and 1987) with a rainfall exceeding 175 mm in the centre of the rainstorm, resulted in devastating inundations. Consequently, a hypothesis should be considered of special air circulation related to orography and causing so many natural disasters. On this basis the n-year maximum peak discharges were recommended to be raised in the area of flood safety measures.

- Fig. 1 — Layout plan with isohyetal lines of daily precipitation totals of the three most violent cloud-bursts [1927, 1979, 1987].
Fig. 2 — Simplified ground weather map plotted on July 1, 1987 at 8,00 a. m. of the Summer Central European Time.
Fig. 3 — Radiolocation situation on July 1, 1987 at 1,30 p. m. of the Summer Central European Time covering a distance of 300 km.
Fig. 4 — Radiolocation pattern of precipitation intensity on July 1, 1987 at 1,40 p. m. of the Summer Central European Time covering a distance of 150 km.
Fig. 5 — Estimated discharges on the Brook Jílovský potok on July 1, 1987 in the profile of the Martiněves dam wall.

(Pracoviště autorů: V. Chamas — Český hydrometeorologický ústav, pobočka Ústí nad Labem, Kočkovská 2699, 400 21 Ústí nad Labem;
V. Kakos — Český hydrometeorologický ústav, Na Šabatce 17, 143 00 Praha 4 — Komořany.)

Došlo do redakce 26. 4. 1988.

IVANA PECHÁČKOVÁ

K OTÁZCE VYMEZENÍ ZÁZEMÍ PLZNĚ

I. Pecháčková: *To the Demarcation of the Hinterland of Plzeň*. — Sborník ČSGS, 93, 4, p. 279—291 (1988). — This paper is a summarization of the results and conclusions of the thesis submitted by the author at the Department of Economic and Regional Geography at the Faculty of Natural Sciences of the Charles University, Prague. It concerns a valuation of selected regional processes in the hinterland of the Plzeň seat-regional agglomeration.

1. Úvod

Plzeň je čtvrtým největším městem České socialistické republiky, jádrem jedné z jedenácti vymezených sídelně regionálních aglomerací, zároveň největší populační ekonomickou koncentrací západoceského prostoru výrazně ovlivňující území kraje. Tato mimořádná koncentrace obyvatelstva, pracovních příležitostí a jiných ekonomických aktivit nutně ovlivňuje prostorovou strukturu zázemí.

Naše práce zaměřuje svou pozornost právě na vývoj a změny prostorové struktury spádového území Plzně. Zakladá se na hodnocení vztahů mezi územními jednotkami — na regionálních procesech týkajících se obyvatelstva. Výběr sledovaných regionálních procesů tvoří:

1. Pracovní dojížďka do zaměstnání.
2. Migrace obyvatelstva.
3. Spádovost obyvatelstva za službami.

Každý z těchto procesů charakterizuje jinou úroveň vztahů mezi střediskem a zázemím, jinou intenzitu a územní rozsah, kvalitu a celkový význam zázemí města. V práci se zabýváme nejprve hodnocením každého procesu samostatně, srovnáním dat z roků 1961, 1980, jejich vývojovými změnami. U všech procesů bylo vymezeno různě rozsáhlé spádové území Plzně rozčleněné na různě intenzitní stupně jak statistickým hodnocením, tak mapovými přílohami. Aby byla zajištěna srovnatelnost údajů v čase, jsou veškerá data upravena podle administrativního vymezení platného ve sčítání roku 1980. Plzeň je hodnocena jako území okresu Plzeň-město.

2. Dojížďka do zaměstnání

Nejnižší řád regionálních procesů představuje dojížďka do zaměstnání, která společně s nejnižším vybraným řádem služeb — spádovostí za

základními službami — má rozhodující význam pro vymezování nejtěsnějšího zázemí Plzně a elementárních sociálně geografických komplexů v jejím zázemí.

2.1. Pohyb za prací podle územních jednotek vyššího řádu

Hrubou charakteristikou určující postavení Plzně v ČSR je z hlediska pracovního pohybu rozbor pracovní dojížďky mezi Plzní a okresy ČSR.

Přesto, že intenzitou vyjížďkovosti za prací patří Západočeský kraj na jedno z posledních míst mezi kraji ČSR (v r. 1980 31,5 % ekonomicky aktivních obyvatel vyjíždí za prací mimo místo bydliště), je dojížďka do zaměstnání v kraji významným společenským procesem, odrazem prostorové struktury rozložení pracovních příležitostí a pracovních sil, stupně industrializace a urbanizace.

V rámci ČSR je Plzeň jádrem s pracovní vazbou na další ekonomická jádra stejně nebo vyšší řádové úrovni (Karlovarsko-chebská sídelní regionální aglomerace a středočeský prostor). Pohyb těchto pracovních sil v rámci ČSR je však výrazně specializovaný, odpovídá odborné specializaci a kvalifikaci pracovních sil. V rámci těchto pracovních vztahů na větší vzdálenosti dominuje Praha a celkové pracovní spojení Plzně se středočeským prostorem.

Z hodnocení pohybu za prací mezi Plzní a okresy ČSR vyplynulo, že Plzeň jako cíl pracovní dojížďky z okresů má největší význam pro nejbližší okresy Plzeň-jih a Plzeň-sever. V obou případech vyjíždí téměř 1/3 ekonomicky aktivního obyvatelstva. Důvodem je vhodné dopravní spojení, blízkost Plzně, hledání pracovních příležitostí ve městě, celková atraktivita krajského města — vyšší mzdy, možnost získání bytu, kulturní vybavenost. Dominantnost obou plzeňských okresů v krytí pracovní dojížďky je výrazná, ale vývojově by celý proces měla ukončit stabilizace pracovního pohybu, neboť pracovní zdroje obou okresů nejsou nevyčerpateLNé.

Z ostatních okresů je kryta denní dojížďka do zaměstnání do Plzně nejvíce pracovními silami okresu Rokycany, který patří vedle obou plzeňských okresů k nejvýraznějšímu zájmovému území Plzně, vývojově však naznačuje stabilizaci dalšího absolutního růstu pracovní dojížďky do Plzně a spíše relativní samostatnost rokycanského prostoru.

Podíl mimokrajských okresů na dojížďce do Plzně je ve sledovaném období klesající (1970 — 6,3 %, 1980 — 5,3 %). Pozornost zaslhuje vazba na Prahu, kde index růstu pracovního salda mezi Plzní a Prahou v období 1870—1980 zaznamenal nejprudší nárůst. V tomto případě však jde o převažující pracovní pohyb z Plzně do Prahy. Ve sledovaném období se síla pracovního proudu z Plzně do Prahy zvětšila 2,5krát! Podíl počtu vyjíždějících ekonomicky aktivních z Plzně do Prahy na celkovém počtu vyjíždějících z Plzně činil v těchto časových horizontech 7,1 % a 19,7 %. Praha představuje nejvýznamnější cíl vyjížďkových pracovních směrů z Plzně, což je důsledek pracovní orientace Plzně na centrum řádově vyšší a zároveň příkladem silné pracovní působnosti Prahy na všechna další mezoregionální jádra celého sídelního systému ČSR.

2.2. Hodnocení pohybu za prací mezi Plzní a obcemi ČSR

Tento způsob hodnocení umožňuje nejdetailnější strukturalizaci pracovního vztahu mezi střediskem a zázemím. Do sledovaného souboru byly zahrnuty všechny obce, jejichž dojížďku do Plzně nebo vyjížďku z Plzně tvořilo minimálně 10 ekonomicky aktivních dojíždějících nebo vyjíždějících v daném směru. V tomto pohybu nebyli zahrnuti učňové, žáci a studenti.

Nejsilnější pracovní proudy směřují do Plzně z největších středisek ekonomicky aktivních obyvatel v zázemí s krátkou vzdáleností od Plzně, dobře dopravně dostupných. Podíl těchto středisek na celkové dojížďce do Plzně má vzestupné tendence, s rostoucí vzdáleností od Plzně je pokles podílu na dojížďce do Plzně výraznější. V zázemí Plzně tato střediska vytvářejí liniové uspořádání ve směru hlavních dopravních tahů:

- a) Třemošná — Horní Bříza — Plasy,
- b) Vejprnice — Tlučná — Nýřany,
- c) Líně — Zbůch — Chotěšov,
- d) Dobřany — Přeštice,
- e) Starý Plzenec — Štáhlavy — Nezvěstice — Blovice,
- f) Chrást — Rokycany.

V pořadí další nejsilnější pracovní proudy do Plzně směřují z nejbližších populačně a ekonomicky významných středisek přilehlých okresů, která jsou zároveň samostatnými jádry pracovních regionů (Cheb, Aš, Mariánské Lázně, Karlovy Vary, Klatovy, Švihov, Holýšov, Staňkov, Stříbro).

Také obrácený pohyb za prací z Plzně je orientován na ekonomicky nejsilnější střediska v zázemí města na území okresů Plzeň-sever, Plzeň-jih, Tachov, s vhodnými dopravními podmínkami a dostačkem pracovních příležitostí. Tento vztah lze charakterizovat jako spolupráci mezi silným jádrem a ekonomicky nejvyspělejšími středisky v zázemí — Rokycany, Nýřany, Starý Plzenec, Třemošná, Horní Bříza, Dobřany, Chrást, Stod, Stříbro.

Pracovní pohyb směřující z Plzně vývojově slabne, celková vyjížďkovost z Plzně klesá.

Pro zhodnocení významu malých obcí v těsném zázemí města s malým počtem bydlícího obyvatelstva, ale často s více než 50% vyjížďkovostí ekonomicky aktivního obyvatelstva do Plzně, byly v dalším hodnocení plzeňského zázemí použity tyto intenzitní ukazatele:

a) počet dojíždějících ek. aktiv. za prací z obce do Plzně,
 počet ek. aktiv. bydlících v obci

b) obrat pracovního pohybu mezi obcí a Plzní.
 vzdálenost mezi obcí a Plzní v km

Kategorizace obcí podle prvního intenzitního ukazatele vývojově potvrdila nejvyšší intenzitu pracovní dojížďky malých obcí v těsné blízkosti města, které představují nejbližší zásobárnu pracovních sil pro plzeňskou ekonomickou základnu.

Celý prostor, ve kterém se intenzita dojížďky do Plzně uplatňuje nejvíce, má pravidelné kruhovité uspořádání kolem jádra. S rostoucí

vzdáleností od města intenzita dojížďky slábne. Tato zóna roste počtem trvale bydlícího obyvatelstva i podílem na celkové dojížďkovosti do Plzně. Její význam z hlediska pracovního propojení s městem roste.

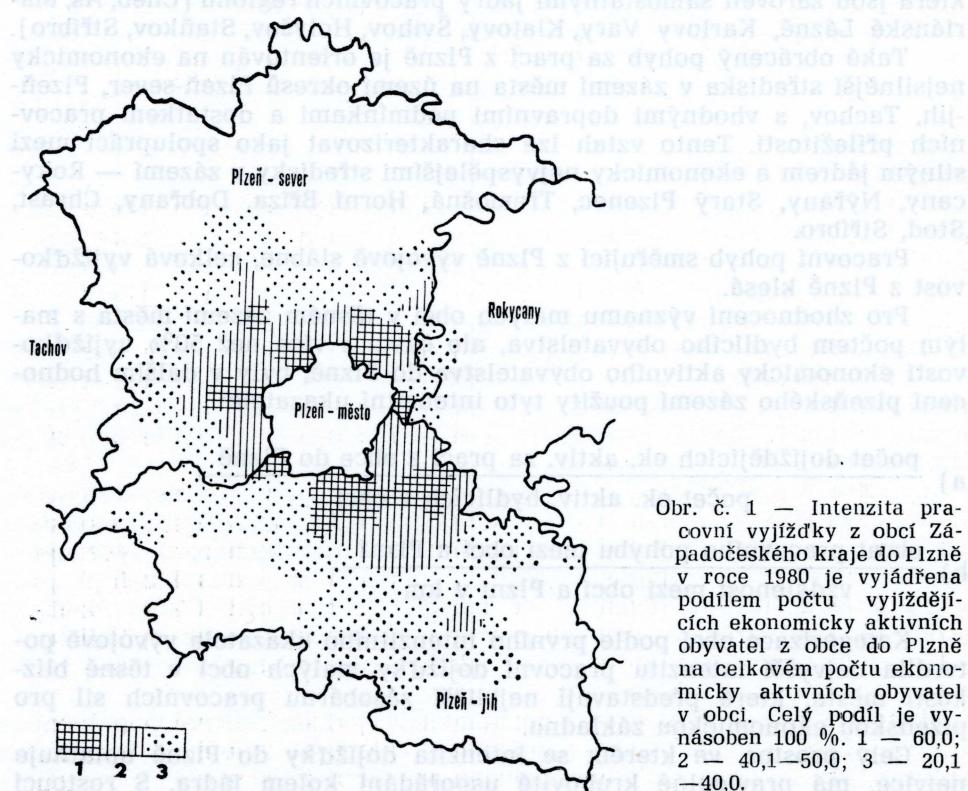
Kategorizace obcí podle druhého intenzitního ukazatele vytváří jinou strukturu pracovního zázemí města. Spádové území je tvořeno kontinuálním napojováním ekonomicky silnějších středisek v zázemí právě pomocí malých obcí v těsné blízkosti Plzně s nejvyšší intenzitou vyjížďky a naznačuje rozšiřování plzeňského jádra do 3 směrů:

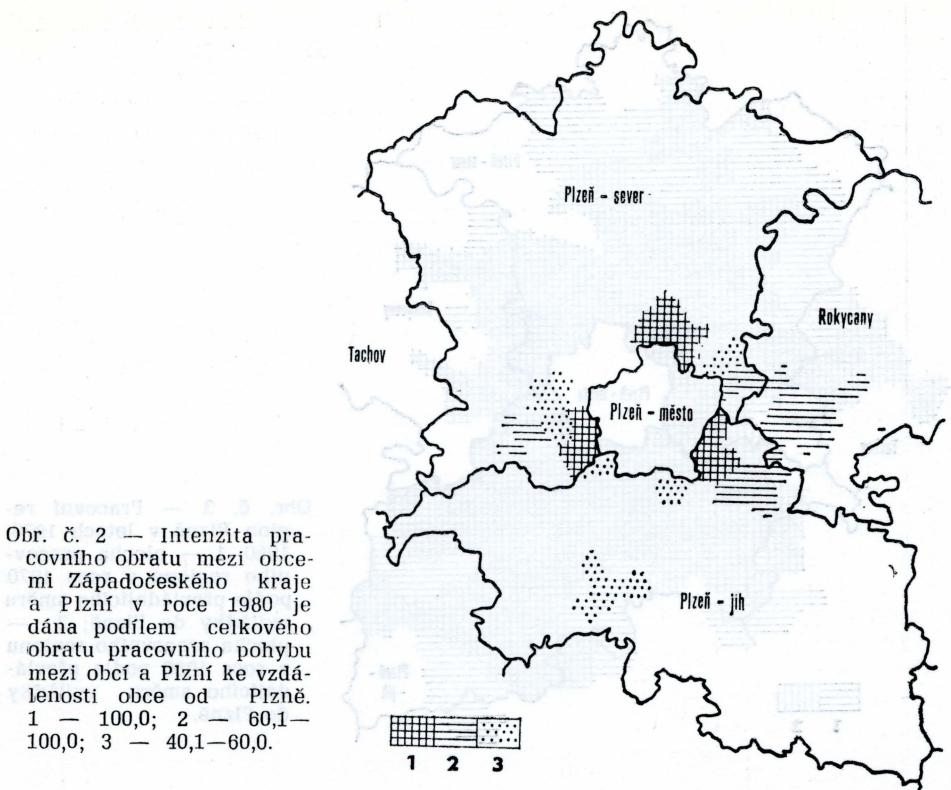
- a) Třemošná — Horní Bříza — Kaznějov — Plasy,
- b) Vejprnice — Tlučná — Nýřany,
- c) Starý Plzenec — Štáhlavy — Blovice.

Provedená kategorizace obcí podle územní spjatosti pracovního procesu Plzně v letech 1970—1980 nepřinesla žádné výrazné prostorové změny.

Prostorová struktura pracovního pohybu mezi Plzní a obcemi v zázemí je graficky znázorněna na obr. č. 1 a č. 2.

K vymezení hranic pracovního regionu Plzně jsme využili prací Terplanu Praha z let 1961, 1970 a regionalizace pohybu za prací J. Jedličky na přírodovědecké fakultě UK Praha z roku 1980. Tyto práce používají dvě hlavní kritéria při vymezování pracovních regionů a jejich jader:
a) převládající spád pracovní dojížďky do zaměstnání do příslušného jádra,
b) velikost pracovního zázemí minimálně 5 tis. obyvatel.



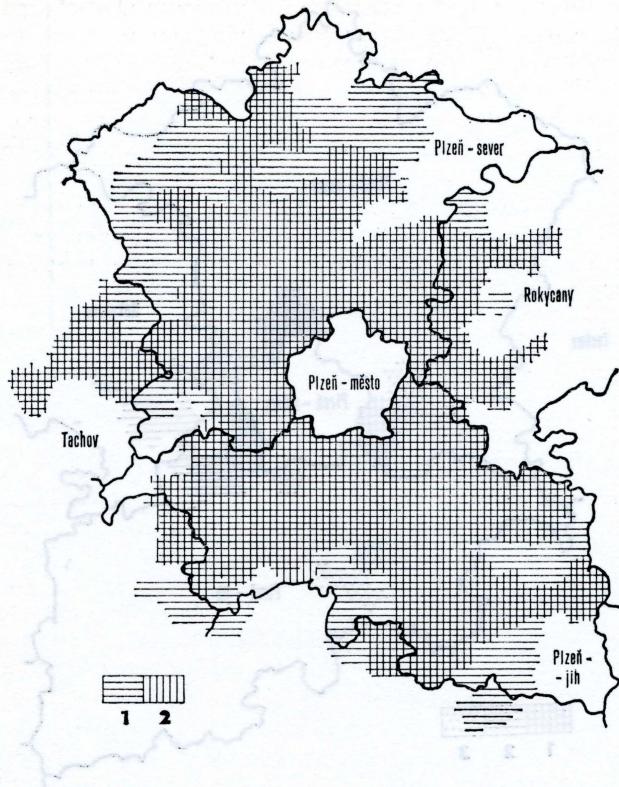


Z výsledků těchto prací můžeme v rámci Západočeského kraje období 1961—1980 hodnotit jako rozpadávání okrajových částí plošně největších pracovních regionů, vznik nových pracovních regionů (Holýšov, Kralovice), posilování slabších pracovních regionů (Sušice, Horažďovice, Stříbro). V kraji je charakteristické vyrovnávání pracovních regionů a jader nižšího řádu a rostoucí pracovní přitažlivost Karlových Varů.

Pro hodnocení v období 1970—1980 jsme použili pouze kritérium převládajícího spádu; nebyl brán ohled na velikost zázemí sousedních pracovních regionů. Změny v takto vymezené prostorové struktuře pracovního regionu Plzně zachycuje obr. č. 3.

Z vnitřní struktury pracovního regionu města vyplývá, že počet obyvatelstva vázaného v regionu tvoří z většiny bydlící obyvatelstvo okresu Plzeň-jih (v r. 1980 — 37,4 %), a protože kritérium vymezení vykazuje převládající spád ve vyjížďce do Plzně, lze soudit, že okres Plzeň-jih je na Plzni jednostranně závislejší ve smyslu podřízenosti. Okres Plzeň-sever, na jehož území se vyskytuje více obcí s intenzivnější vyjížďkou, je tou částí zázemí, ve které se uplatňuje spíše oboustranný pracovní vztah mezi středisky a Plzní.

Pracovní region (bez jádra) zaznamenává pokles celkové populační velikosti. Také územní rozsah pracovního regionu se zmenšuje (omezení dojížďky na velké vzdálenosti, orientace na bližší středisko s dostat-



Obr. č. 3 — Pracovní region Plzně v letech 1970, 1980. 1 — plocha pracovního regionu v roce 1970 podle převládajícího směru vyjížďky do Plzně; 2 — plocha pracovního regionu v roce 1980 podle převládajícího směru vyjížďky do Plzně.

kem pracovních příležitostí, posilování pracovních příležitostí sousedních pracovních regionů — Toužim, Horšovský Týn, Klatovy, osamostatňování pracovních regionů — Kralovice].

3. Migrace obyvatelstva

Migrace obyvatelstva společně s obslužnými procesy vyššího řádu charakterizuje vyšší řadovou úroveň vztahu jádro—zázemí než pracovní pohyb. Migrace představuje proces pohybu obyvatelstva za celkovou atraktivitou jádra. Vyznačuje se nižší intenzitou procesu, ale větším územním rozsahem.

Zvláštním faktorem působícím na migrační pohyb obyvatelstva a jeho další populační vývoj v Západočeském kraji byla nutnost dosidlování pohraničí po odsunu německého obyvatelstva v letech 1945—1947.

Tento přesun obyvatelstva přinesl s sebou i trvalé změny v populaci českého pohraničí a vytváření sídelní struktury, změnil podmínky populaci samotné Plzně. Po odsunu přicházelo české obyvatelstvo z vnitrozemí vyznačující se mladou věkovou strukturou, vysokým přirozeným přírůstkem. Chudé zemědělské pohraniční okresy, odlehlost významnějších sídel a celková nízká atraktivita nedokázaly však obyvatelstvo stabilizovat. Proto u další generace přistěhovalců dnes dochází k zpětnému pohybu do vnitrozemí. Cílem stěhování jsou bud-

bývalé zdroje pohraniční migrace nebo atraktivní sídla vytvářející „překážky“ na cestě do vnitrozemí. V případě Plzeňska se cílovými stanicemi zpětné migrace stává samotná Plzeň, průmyslové oblasti Horní Běziny, Kralovic, Nýřan, Dobřan, Chlumčan, Stodu a Stříbra. Na území s vysokým podílem německé národnosti do roku 1945 je pro dnešní obyvatelstvo charakteristická vysoká přirozená měna, silný migrační pohyb a nejvyšší úbytky stěhování.

Pro populační velikost Plzně má migrace hlavní význam. Od 60. let zajišťuje stálý plynulý nárůst počtu obyvatelstva, zlepšuje věkovou strukturu. Tomuto procesu však zatím neodpovídá dostatečná bytová výstavba a řešení bytového problému.

3.1. Migrace obyvatelstva podle územních jednotek vyššího řádu

Při hodnocení migračních pohybů z hlediska významu pro Plzeň vyházíme z meziokresní migrace v rámci ČSR v období 1961—1980.

Migrační proces sledovaný na základě údajů o migraci okresu Plzeň-město a okresy ČSR v období 1961—1980 potvrdil všeobecné tendenze omezování migračního pohybu mezi systémy vyššího řádu a jejich uzavírání z hlediska migrace obyvatelstva. Pro Plzeň to znamená výrazné omezování migračního vztahu plzeňského systému především se systémem karlovarsko-chebsko-sokolovským. Trvale silný zůstává migrační vztah Plzně a Prahy (r. 1980 — 13 % všech emigrantů z Plzně směřovalo do Prahy).

Směry emigračních proudů z Plzně jsou konstantní — okresy Plzeň-sever, Plzeň-jih, hl. m. Praha. Dominují plzeňské okresy a potvrzuje zatím silnější migrační pohyb do plzeňského zázemí než do střediska vyššího řádu.

Směry imigračních proudů jsou orientovány také konstantně — okresy Plzeň-sever, Plzeň-jih (r. 1976—1980 41 % všech imigrujících do Plzně).

Postavení okresu Rokycany v migračním procesu Plzně se výrazně neprojevuje, vystupuje na stejně úrovni migračního vztahu jako ostatní okresy Západočeského kraje.

Migrační zájmové území města bylo vymezeno kategorizací okresů ČSR podle intenzity salda a obratu migrace. Takto hrubě vymezené migrační zázemí Plzně vytvářejí sousedící okresy kontinuálně na sebe navazující, základní charakteristikou je pokles intenzity migračního vztahu se vzrůstající vzdáleností od Plzně. Dynamika hodnocení za období 1961—1980 charakterizuje proces jako stabilizovaný.

3.2. Hodnocení migračního procesu mezi Plzní a obcemi Západočeského kraje

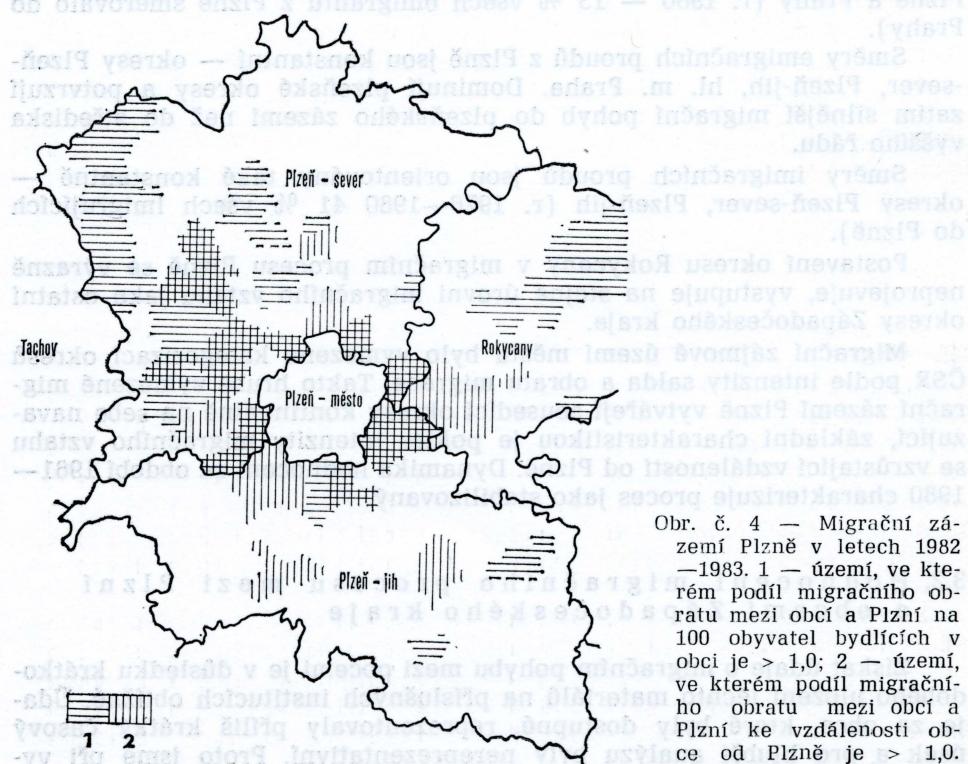
Získat údaje o migračním pohybu mezi obcemi je v důsledku krátkodobého uložení těchto materiálů na příslušných institucích obtížné. Údaje za obce, které byly dostupné, reprezentovaly příliš krátký časový úsek a pro hlubší analýzu byly nereprezentativní. Proto jsme při vy-

mezování vlastní migrační základny Plzně nejprve vycházeli z metodyky práce M. Hampla (1963).

Aplikací metodiky M. Hampla pro roky 1970 a 1980 jsme zjistili výrazné územní zmenšení populační migrační základny Plzně, která ještě v 60. letech zahrnovala většinu okresů Západočeského kraje a v současné době se omezuje pouze na okresy Plzeň-sever, Plzeň-jih. Populační situace v této migrační základně není perspektivní z hlediska vývoje přirozeného přírůstku i přírůstku migračního. Věková struktura a rozsah bytové výstavby jsou trvale pod průměrem Západočeského kraje. Nastává otázka možnosti vyčerpání tohoto migračního zázemí města.

Vlastní metodika vymezování migrační základny vycházela z údajů o pohybu obyvatelstva mezi obcemi Západočeského kraje a Plzní. Jedná se o období listopad 1982 — červen 1983, sledovány byly všechny obce alespoň s jedním migrantem v obousměrném pohybu Plzeň-obec.

Vzhledem k malým počtům sledovaných migrantů jsme jednotlivé obce přiřadili do spádových obvodů příslušného střediska místního významu. Intenzitní ukazatele migrace pro jednotlivé obvody středisek místního významu odlišily dva typy migračního vztahu těchto jednotek:
a) obvody středisek místního významu s oboustranným migračním vztahem s Plzní, kterým je možno přiřadit funkci perspektivních satelitních sídlišť pro ubytování pracovních sil Plzně (Město Touškov, Štěnovice, Chrást, Starý Plzenec),



Obr. č. 4 — Migrační zázemí Plzně v letech 1982–1983. 1 — území, ve kterém podíl migračního obratu mezi obcí a Plzní na 100 obyvatel bydlících v obci je $> 1,0$; 2 — území, ve kterém podíl migračního obratu mezi obcí a Plzní ke vzdálenosti obce od Plzně je $> 1,0$.

b) obvody středisek místního významu s převládajícím migračním pohybem do Plzně a migračně ztrátové v důsledku neschopnosti stabilizace obyvatelstva (Všeruby, Bezděrov).

Přehled o prostorovém uspořádání obcí tvořících migrační zázemí Plzně znázorňuje obr. č. 4.

4. Spádovost obyvatelstva za službami

Podkladem našeho hodnocení byly údaje získané z dotazníkové akce Geografického ústavu ČSAV v Brně v r. 1979 „Zjišťování spádu za občanskou vybaveností“. Z 12 druhů sledovaných služeb v dotazníku jsme vybrali 3 služby reprezentující 3 řádové úrovně obslužného procesu. Pro každou místní část obce a vybranou službu jsme získali přehled o různé intenzitě spádu k uvedeným střediskům: „převážný“, „částečný“, „výjimečný“. Kritériem přiřazení obce do příslušného spádového obvodu byl „převážný“ směr pohybu nebo v pořadí další nejintenzivnější směr pohybu. Pokud v této kategorii se vyskytovalo u jedné místní části více spádových středisek, bylo toto území označeno za oscilační.

Sledovali jsme 3 řádové úrovně obslužného procesu a očekávali jsme mezi nimi rozdíly jak v plošném rozsahu obsluhovaného území, tak v intenzitě uspokojování potřeb:

- a) spádovost obyvatelstva za základními službami (holič, čistírna, atd.),
- b) spádovost obyvatelstva za speciálním průmyslovým zbožím,
- c) návštěva divadel, koncertů.

Tyto zvolené tři úrovně obslužného procesu vymezují různě rozsáhlé zázemí ovlivňované Plzní, přičemž lze předpokládat, že se zvyšujícím se řádem služby územní rozsah vlivu Plzně roste. Kromě spádového území Plzně z hlediska sledovaných obslužných procesů jsme v zázemí města vymezili i další obslužná střediska a jejich spádové obvody, čímž jsme získali přehled struktury obslužné sítě a její hierarchii v zázemí Plzně.

Sledovanými jednotkami jsou místní části obcí Západočeského kraje podle stavu k roku 1979.

4.1. Spádovost obyvatelstva za základními službami

Plošný rozsah spádového obvodu Plzně výsledky šetření vymezily rozsáhleji než jsme očekávali. Převážnou část tvoří území okresu Plzeň-sever (18,4 % celkové populační velikosti okresu). Většinou jde o obce o velikosti do 500 obyvatel, se špatnou vybaveností, jejichž bydlící obyvatelstvo musí i za základními službami dojíždět do Plzně. Podíl okresu Plzeň-jih na plošném i populačním rozsahu obslužného regionu Plzně je menší, tvoří ho území obcí kontinuálně na sebe navazující ve směru Plzeň – Blovice.

Plzeň svým obslužným procesem nejvíce omezuje obslužnou funkci nejbližších středisek místního významu obou plzeňských okresů. Tato střediska plní obslužnou funkci pouze pro obyvatele samotného jádra, obyvatelstvo jejich spádových obvodů je pak přitahováno Plzní (Chrast, Třemošná, Kaznějov, Horní Bříza, Město Touškov, Dobřany, Štěnovice, Blovice, Starý Plzenec, Nezvěstice, Všeruby, Bezděrov).

Se vzrůstající vzdáleností od Plzně přitažlivost města slábne a územní struktura obslužné sítě základních služeb se shoduje se střediskovou sítí osídlení středisek místního významu.

4.2. Spádovost obyvatelstva za speciálním průmyslovým zbožím

Obslužný region Plzně vymezený podle spádu za speciálním průmyslovým zbožím se téměř shoduje s obslužným regionem Plzně vymezeným podle spádu za základními službami. Pro územní strukturu obslužné sítě v zázemí je charakteristická nevýrazná funkce středisek místního významu, nutnost pohybu obyvatelstva za službami do Plzně, často i na velké vzdálenosti.

Obslužně nejslaběji vybavené se jeví spádové obvody a samotná střediska místního významu Bezděkov, Všeruby. Jak potvrzuje i rozbor migračního procesu, důsledkem je neschopnost stabilizace obyvatelstva a právě tato střediska vystupují jako migračně silně ztrátová (viz. kap. 3.2.).

4.3. Návštěva divadel, koncertů

Přesto, že jde o pohyb obyvatelstva charakterizující nejvyšší řád obslužného procesu, nevyplynula z dotazníkového šetření jednostranná závislost území na Plzni. Nejasnosti vyplývají již z nepřesné specifikace uskutečňované potřeby.

Za zázemí Plzně bylo tedy označeno veškeré území s převážným směrem do Plzně a v něm byla vymezena další střediska řádově nižší kulturní funkce.

Plzeň plní funkci kulturního centra pro téměř 1/3 obyvatelstva bydlícího v Západočeském kraji. Spádové území Plzně tvoří převážné části okresů Tachov, Rokycany, Plzeň-sever, Plzeň-jih. Region má protáhlý tvar ve směru západ–východ, nejvzdálenější částí jsou pohraniční obce okresu Tachov, což svědčí o malé kulturní vybavenosti těchto oblastí. Na jihu plzeňského regionu se uplatňuje spádovost za kulturou do Klatov, Domažlic a Horšovského Týna, na severu se projevuje bývalá mezikrajská hranice karlovarsko-plzeňská.

Uvnitř zázemí Plzně se uplatňují v rámci okresů kulturní střediska nižšího řádu:

okres Domažlice—Staňkov, Domažlice,

okres Plzeň-jih—Stod, Přeštice,

okres Plzeň-sever — Kralovice, Kožlany, Manětín,

okres Rokycany—Radnice, Zbiroh, Mýto, Rokycany,

okres Tachov—Bor, Stříbro, Kladuby, Konstantinovy Lázně, Tachov.

I mezi těmito spádovými středisky lze odlišit různé řádové úrovně. Jednak jde o střediska obvodního významu, střediska místního významu a zvláštní skupinu tvoří obce se speciální spádovostí za kulturou (Kladuby).

Závěrem hodnocení obslužného procesu lze shrnout, že rozbor sledovaných řádových úrovní potvrdil princip spádovosti za službami — se zvyšujícím se řádem služby roste rozsah vlivu dominantního střediska ce-

lého prostoru. V případě Plzně se výrazný rozdíl v rozsahu vlivu mezi prvními dvěma řádovými úrovněmi služeb neuplatňuje vůbec, což svědčí o značné dominantnosti Plzně v uspokojování služeb pro obyvatelstvo celého plzeňského prostoru i na nejnižších řádových úrovních obslužného procesu.

Řádová odlišnost vybraných obslužných procesů a jejich porovnání z hlediska velikosti ovlivňovaného území uvádí tab. č. 1.

Tab. 1 Populační velikost spádového území Plzně podle řádu služby

Řád služby	Počet bydlících v tis.	Podíl na počtu bydlících ZČK v %
základní služby	21,5	2,4
speciální průmyslové zboží	30,1	3,4
návštěva divadel, koncertů	281,5	29,7

Poznámka: ZČK — Západočeský kraj

Pramen: Výpočty podle dotazníkového šetření „Zjišťování spádu za občanskou vybaveností“ v r. 1979, GGÚ ČSAV Brno

5. Závěr

Konfrontací všech tří sledovaných regionálních procesů je možno vymezit v zázemí Plzně to území, které se vyznačuje nejvyšší intenzitou vztahu z hlediska všech tří regionálních procesů současně. Tento zájmový prostor Plzně má charakter kontinuálního napojování větších středisek na Plzeň pomocí malých středisek v těsném zázemí města, která jsou většinou s Plzní spojena vysokou intenzitou dojížďky do zaměstnání nebo silnou spádovostí za službami. Struktura tohoto zázemí je zachycena v grafické příloze č. 5.

Závěrem lze shrnout:

- pokles plošného i populačního rozsahu pracovního regionu Plzeň,
- pokles plošného i populačního rozsahu migrační základny Plzeň,
- koncentrace a zintenzívňování obou těchto procesů do prostoru Plzeň — její nejtěsnější zázemí a zároveň růst významu samotného města jako centra služeb pro plzeňský prostor,
- z hlediska dominantnosti regionálních procesů v zázemí města (viz tab. č. 2) se zatím nejsilněji projevuje pracovní dojížďka do zaměstnání.

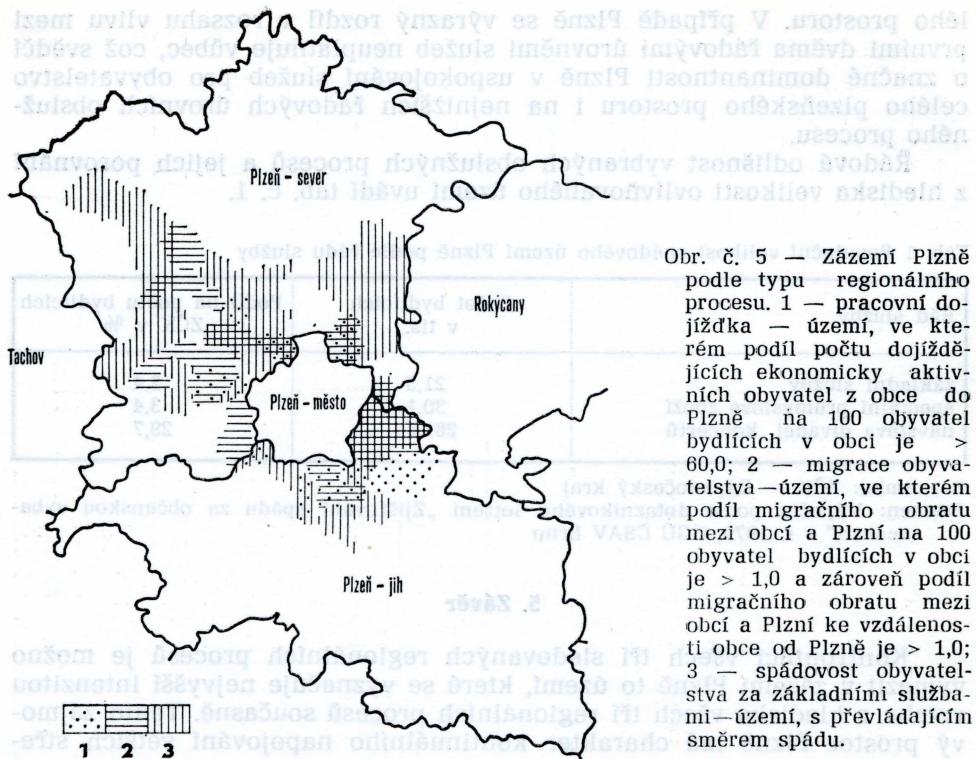
Tab. 2 Dominantnost Plzně v rámci Západočeského kraje

	1970	1980
podle počtu bydlícího obyvatelstva	1,34	1,40
podle počtu pracovních příležitostí celkem	1,57	1,55
podle počtu pracovních příležitostí v terciéru	1,35	1,44

Poznámka:

$$\text{dominantnost} = \frac{\text{hodnota prvního sídla v pořadí (Plzeň)}}{\text{celková hodnota sídel na 2.-15. místě}} \times 100$$

Pramen: Výpočty podle Retrospektivního lexikonu obcí ČSR, interní materiály KERG PřF UK v Praze



Obr. č. 5 — Zázemí Plzně podle typu regionálního procesu. 1 — pracovní dojížděka — území, ve kterém podíl počtu dojíždějících ekonomicky aktivních obyvatel z obce do Plzně na 100 obyvatel bydlících v obci je $> 60,0$; 2 — migrace obyvatelstva — území, ve kterém podíl migračního obratu mezi obcí a Plzní na 100 obyvatel bydlících v obci je $> 1,0$ a zároveň podíl migračního obratu mezi obcí a Plzní ke vzdálenosti obce od Plzně je $> 1,0$; 3 — spádovost obyvatelstva za základními službami — území, s převládajícím směrem spádu.

Vývojové hledisko však potlačuje další růst pracovního významu Plzně pro její zázemí. Důležitosti nabývá funkce města jako střediska uspokojování služeb s poměrně rozlehlym spádovým územím. Koncentrace pracovních přiležitostí začíná být vytlačována procesem koncentrace služeb.

Ve formování zázemí Plzně můžeme tedy pozorovat náznak dekoncentrace funkcí jádra aglomerace do funkčních středisek v zázemí (především funkce obytné nebo pracovní) a zároveň významný růst obslužné funkce samotného jádra pro plzeňský prostor. Rozhodující úlohu ve struktuře prostoru má jediné středisko s monocentrickými vazbami se zázemím.

Literatura:

1. HAMPL, M.: Populační základny největších imigračních center v Československu. Sborník ČSGS, 68, Praha, Academia 1963, č. 2, s. 87—89.
2. HAMPL, M., JEŽEK, J., KÜHNL, K.: Komplexní struktura sociálně-geografického systému na příkladě ČSR. AUC, Praha 1976, č. 1, s. 45—79.
3. HAMPL, M., JEŽEK, J., KÜHNL, K.: Sociálněgeografická rajonizace ČSR. Československá demografická společnost při ČSAV, Praha 1978, 303 s.
4. KÁRA, J.: K hodnocení středisek sociálněgeografické regionalizace. AUC, Praha 1980, č. 2, s. 53—69.
5. KUPKA, J.: Regionální působnost středisek služeb v Západočeském kraji. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta UK v Praze, 1975, s. 60.
6. KÜHNL, K.: Geografická struktura migrace obyvatelstva v Čechách. Kandidátská disertační práce, Přírodovědecká fakulta UK v Praze, 1975, 106 s.

7. KŮHNL, K.: Příspěvek k poznání významu vzdálenosti v migračním pohybu obyvatelstva. AUC, Praha 1976, č. 2, s. 101—114.
8. MACKA, M., KRÁLOVÁ, J.: Kvalitativní změny ve vývoji dojíždky do zaměstnání v ČSR 1961—1970. Studia Geographica, Brno, GGÚ ČSAV 1977, s. 67—74.
9. MIŠTERA, L.: Význam prvního osidlování pohraničí bývalého Plzeňského kraje. Sborník ČSGS, Praha 1961, č. 2, s. 114—130.
10. MIŠTERA, L.: Regionální struktury v geografii Západočeského kraje. Krajský pedagogický ústav, Plzeň 1982, 10 s.
11. VLČEK, I., PAVLÍK, Z.: Mobilita venkovského obyvatelstva. AUC, Praha 1967, č. 1, s. 3—37.

S u m m a r y

TO THE DEMARCTION OF THE HINTERLAND OF PLZEŇ

Plzeň is the fourth largest town in the Czech Socialist Republic, the core of one of the defined urban regional agglomerations. At the same time it represents the largest concentration of population and economics in western Bohemia influencing significantly the whole region. This rather extreme concent ration of population, working possibilities and other economic activities determines the spatial pattern of the town's hinterland.

Our work focuses on the development and changes of the spatial pattern of the flow area of Plzeň. It is based on the evaluation of relations between territorial units and regional processes related to the population. The following regional processes were observed:

- a) working migration to employment,
- b) migration (of population),
- c) flow of population to service centres.

Each of these processes characterizes a different level of relation between the centre and the hinterland, a different intensity and territorial range, the quality and total significance that influences the creation of the structure of the town's setting.

We have focused on each of the above-mentioned regional processes separately, comparing data from 1961, 1970, 1980 and their development changes. The comparability of the time data is secured by the elaboration of the data according to the administrative circumscription of spatial urban units in the 1980 census. The town of Plzeň is evaluated and considered an area of the district Plzeň-city. The confrontation of the three regional processes enabled us to define in the hinterland of Plzeň the area with the highest intensity of relations considering all regional processes at the same time.

Our work is an attempt to evaluate the range, intensity and development of selected regional processes in the hinterland of Plzeň, and the evaluation of their impact on the development and creation of structure of the town's setting.

Fig. 1 Intensity of the working migration from urban units to Plzeň in 1980.

Fig. 2 Intensity of working exchange between urban units and Plzeň in 1980.

Fig. 3 The working region of Plzeň in 1970, 1980.

Fig. 4 Migration hinterland of Plzeň in 1982—1983.

Fig. 5 Hinterland of Plzeň according to the type of regional processes.

(Pracoviště autorky: katedra ekonomické a regionální geografie přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)

Došlo do redakce 19. 11. 1987.

R O Z H L E D Y

LUDOVÍT MIČIAN

PROBLÉM POZÍCIE GEOGRAFIE V SYSTÉME VIED

L. Mičian: *The Problem of Determining the Position of Geography within the System of Sciences.* — Sborník ČSGS, 93, 4, p. 292—301 (1988). — Ten different conceptions concerning the position of geography within the system of sciences are characterized in this paper. In the author's opinion, geography occupies a place in the sphere among social, natural, geometric and technological sciences. If geography is to be incorporated into a single group of sciences, we should find it most convenient to place it to the geosciences or to synthetic sciences. According to our opinion, geography is a synthetic geoscience.

1. Úvod

Riešenie problému pozície geografie v systéme vied predstavuje jednu zo základných úloh metageografie — chápanej v zmysle prác J. G. Sauškina (33), A. M. Smirnova (36), resp. jednu z hlavných teoreticko-metodologických otázok geografie.

Ked sa chápe veľmi nejednotne fyzická i celá geografia (pozri napr.: L. Mičian 23, 24), nie je tomu ináč ani s názormi na miesto geografie medzi ostatnými vedami. Možno povedať, že sú „vyčerpané“ takmer všetky možné varianty.

Tu stručne načrtнемe tieto varianty, pokúsime sa zdôvodniť naše stanovisko a naznačiť význam riešenia uvedenej problematiky.

2. Rôzny stupeň zložitosti stanovenia miesta danej disciplíny v systéme vied

Existujú vedné disciplíny, ktorých definovanie a zaradenie do systému vied nespôsobuje mimoriadne problémy. Ako príklad môže slúžiť meteorológia a hydrológia, ktoré menoval medzi vedami o Zemi už F. v. Richthofen v roku 1903 (citované podľa E. Winklera 38). Súčasne ide jednoznačne o prírodné vedy.

Geografia poskytuje opačný príklad: majúc neobyčajne zložitý objekt i predmet (možno povedať najzložitejší z tých, ktoré študujú konkrétné vedy), definovať a začleniť ju do systému vied je mimoriadne zložitá úloha. Preto — ako uvidíme — je aj veľa možností jej riešenia.

Napr. P. Haggett (11, s. 9) informuje, že na vysokých školách geografiu priradovali raz k vedám o Zemi (napr. v Cambridge), raz k spolo-

čenským vedám (na väčšine univerzít v USA), inokedy, pravda veľmi zriedka, ku geometrickým disciplínam.

Z našich autorov na nejednotné zaradovanie geografie do systému vied poukazuje napr. M. Hampl (12), V. Gardavský, M. Hampl (7), S. Řehák (31) a J. Demek (6).

3. Prehľad rôznych názorov na pozíciu geografie v systéme vied

Koncepcie postavenia geografie medzi vedami si rozdelíme napred podľa toho, či sa geografia chápe ako rozdelená na fyzickú a ekonomickú geografiu, alebo ako celostný, jednotný systém vied.

3.1. Pozícia rozdelenej geografie

Najmä v 50-tych a 60-tych rokoch — predovšetkým v sovietskej geografii — sa výrazne sformovala tzv. dualistická koncepcia geografie, podľa ktorej sa pôvodne jednotná geografia rozdelila na dve samostatné disciplíny — na fyzickú a ekonomickú (dnes zvanú sociálno-ekonomickú) geografiu. K významným reprezentantom tejto koncepcie patrí I. M. Zabelin (39), A. G. Isačenko (14, 15), P. M. Alampiev (1), V. V. Pokšiševskij (28).

Dualistické chápanie geografie vytvára jednoduchú situáciu pri jej začleňovaní do systému vied: *fyzická geografia sa zaraďuje k prírodným vedám a ekonomická geografia k spoločenským vedám*. Takto „rozdeľene“ začleňuje geografiu do svojej klasifikácie vied aj B. M. Kedrov (17, s. 220).

Vývoj geografie v ostatných desaťročiach zatlačil dualistickú konцепciu do pozadia.

3.2. Pozícia jednotnej geografie

3.2.1. Umiestnenie celej alebo podstatnej časti geografie do jednej skupiny vied

A. Geografia ako prírodná, resp. v podstate prírodná veda

Na adresu geografov, ktorí považujú geografiu za prírodnú vedu, napísal V. S. Preobraženskij (29, s. 59) nasledovné: „... dodnes ... ojedineli autorí, neobťažujúc sa dôkazmi, vyhlasovali geografiu za náuku o prírodných systémoch, vylučujúc tým samotným z nej tak ekonomickú ako aj sociálnu geografiu... Odkiaľ sa berie tento prírodovedecký snobizmus?“

Zvláštny variant predstavuje koncepcia V. S. Ljamina (19). Tento autor sice začleňuje do svojho systému geografických vied aj ekonomickú geografiu, ale v rôznych súvislostiach tvrdí, že geografia je prírodnou vedou a jej jadrom je fyzická geografia (napr. s. 142, 151). Ljaminov názor nevyhovuje celkom ani A. G. Isačenkovi (16), ktorý ináč za jadro celej geografie považuje komplexnú fyzickú geografiu (s. 11), lebo píše

(s. 12): „... jeho (tj. Ljaminov — E. M.) názor, že geografia vcelku je prírodnou vedou, sa javí priveľmi kategorickým.“

B. Geografia ako spoločenská, resp. v podstate spoločenská veda

Pripomeňme si informáciu P. Haggetta (11, s. 9), že na väčšine univerzít USA sa geografia radí k spoločenským vedám. Takýto názor — popri inom — môže podporovať aj fakt, že fyzická geografia je v USA relativne slabšie vyvinutá a komplexná fyzická geografia takmer chýba (pozri tiež A. G. Isačenko, 15). A. J. Retejum, L. R. Serebrjannyj (30) upozorňujú, že geografiu často začleňujú do cyklu sociálnych vied predstaviteľa tzv. „novej geografie“, z ktorých citujú P. Clavala a E. Wirtha.

Aj v sovietskej literatúre nájdeme názory, že geografia je spoločenskou, resp. v podstate spoločenskou vedou. Tak napr. B. N. Semevskij (35) považuje geografiu za celostný systém vied, kostru ktorého však tvorí ekonomická geografia. J. G. Sauškin (34) dospel k názoru, že celá geografia sa stáva humanitnou vedou. Rovnaký názor majú i mnohí ďalší ekonomickí geografi.

C. Geografia ako veda o Zemi čiže geoveda

Geovedy už dávno predstavujú výraznú skupinu, ktorú si ľahko možno predstaviť bez geografie. E. Winkler (38, s. 19) napísal: „Nikto nebude chcieť popierať, že geografia je veda o Zemi alebo geoveda.“ Podľa P. Haggetta (11) aj v Cambridge sa geografia radí medzi geovedy. Rovnaký názor majú aj ďalší západoeurópski geografi — napr. G. Chabot (13).

Tiež v socialistických krajinách je táto koncepcia silná. Napr. A. J. Retejum, L. R. Serebrjannyj (30, s. 179) hovoria: „... geografia zostáva neodňateľným členom v rodine vied o Zemi...“ Osobitný variant reprezentuje V. M. Gochman (8, s. 678), keď píše: „V súlade s reálnym stavom vecí sa stále viac rysuje trochu iná, možno pre mnohých geografov ešte neobvyklá predstava o geografii ako o *sociálnej vede o Zemi*.“

Tiež u nás — v rámci organizačnej štruktúry ČSAV a SAV je geografia zaraďovaná k vedám o Zemi. S. Řehák (31, s. 55) k tomu poznamenal: „Argumentácia v prospech tejto myšlienky je v niektorých bodech nepresvedčivá.“

D. Geografia ako geometrická, resp. priestorová veda

O chápaní geografie ako geometrickej vedy informuje napr. P. Haggett (11, s. 9). Súčasne upozorňuje, že mnohé z najúspešnejších pokusov o geografické modely vznikli z geometrického typu analýzy (napr. Christallerove šesťuholníky, Hägerstrandove difúzne vlny). P. Haggett (11, s. 15) ďalej konštatuje, že mnohé z najpodnetnejších geografických prác 60-tych rokov vznikli aplikáciou geometrie vyššieho rádu.

Geometrickému smeru v geografii venujú značnú pozornosť aj A. J. Retejum, L. R. Serebrjannyj (30) a nazývajú ho „geometrizmom“. Medzi iným píšu (s. 50): „W. Bunge a jeho spolupracovníci W. L. Garrison, B. J. L. Berry, R. Morrill a iní venovali veľkú pozornosť morfológickému aspektu výskumov, idúc k zblíženiu geografie s geometriou. Tvrdili, že „geometria je jazykom geografie“.

E. Geografia ako syntetická veda

A. F. Ašlanikašvili, J. G. Sauškin (4) delia vedy do troch základných skupín: a) — fundamentálne analytické a abstraktné vedy, b) syntetické vedy a c) integrujúce filozofické vedy. Uvedení autori začleňujú geografiu do druhej skupiny — medzi syntetické vedy a v rámci nich medzi vedy syntetizujúce poznatky na antropogénnej úrovni vývoja prírody, na ktorej pôsobí mechanická, fyzikálna, chemická, biologická a spoločenská forma pohybu hmoty.

3.2.2. Umiestnenie geografie v priestore prieniku dvoch a viacerých skupín vied

A. Geografia v priestore prieniku prírodných a spoločenských vied

Predovšetkým v Sovietskom zväze sa sformovala významná skupina autorov — reprezentantov tzv. „monistickej“ koncepcie geografie, na základe ktorej sa geografia — ako jednotná veda — považuje za hranicnú disciplínu medzi prírodnými a spoločenskými viedami. Pre lepšiu názornosť môžeme povedať, že ide o pozíciu geografie v priestore vzájomného prieniku prírodných a spoločenských vied. Hlavných predstaviteľov týchto názorov uvádza už M. Hampl (12, s. 25); je to N. N. Baranskij (5), V. A. Anučin (3) a J. G. Sauškin (32). K nim možno novšie priradiť aj S. B. Lavrova (18), ktorý zdôrazňuje, že geografia je spoločensko-prírodnou vedou, čo nemožno ignorovať.

B. Geografia v priestore prieniku geovied, spoločenských vied a geometrických vied

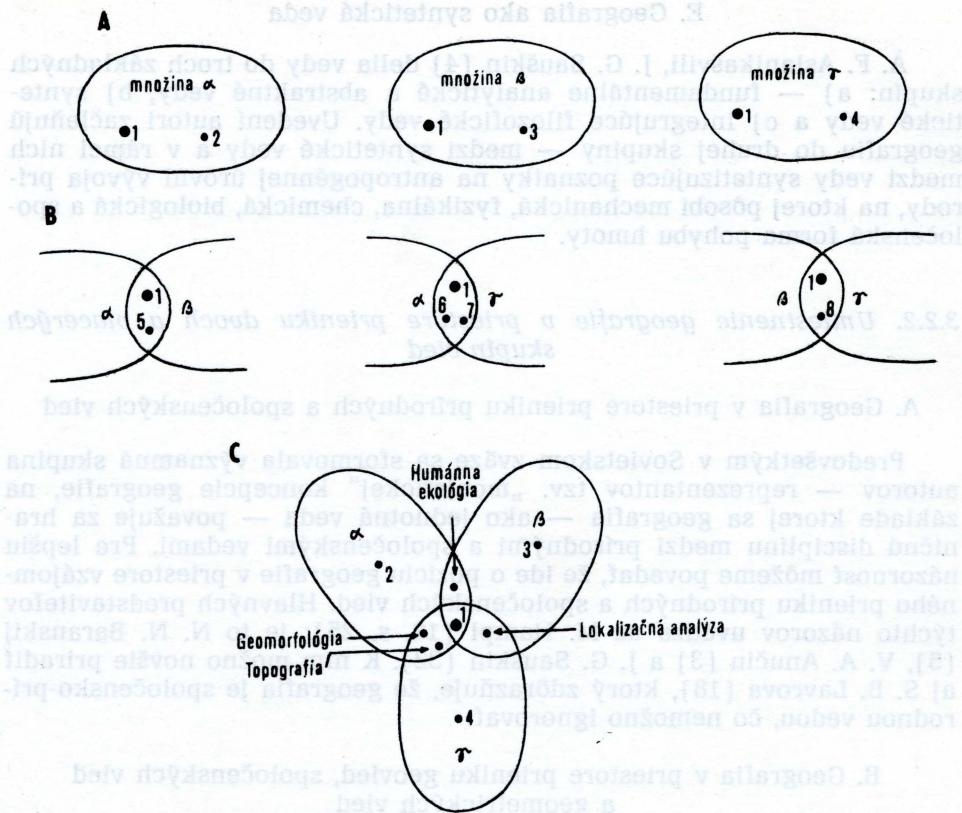
Predstavu pozície geografie v priestore vzájomného prieniku geovied, sociálnych vied a geometrických vied vytvoril a pomocou prieniku množín prezentoval P. Haggett (11, s. 14).

Z obr. 1 vidíme, že geografia — podľa Haggetta — zaberá centrálnu pozíciu v priestore (na obrázku na ploche) prieniku všetkých troch množín. Podľa nášho názoru by bolo presnejšie situovať geografiu asymetricky a sice čo najbližšie k stredu množiny znázorňujúcej sociálne vedy, lebo sociálna vetva geografie je v súčasnosti dominujúcou. Súhlasíme s výrokom A. J. Retejuma, L. R. Serebrijanného (30, s. 177): „Jednako teraz vôbec nie sú príroovedecké disciplíny vedúcimi v rodine geografických vied. Aktívny rozvoj sociálneho základu dodal ráz celej súčasnej geografii.“ Pripájame ešte myšlienku V. M. Gochmana (9), že vo vzájomnom pôsobení prírody a spoločnosti hrá vedúcu úlohu spoločnosť.

C. Geografia v priestore prieniku prírodných, spoločenských a technických vied

J. Demek (6, s. 29), vychádzajúc z konvenčného delenia vied, situuje geografiu na styk prírodných, spoločenských a technických vied.

V priestore prieniku prírodných, spoločenských a technických vied vidí geografiu aj J. Paulov (26, s. 19). (Pozri obr. 2). V porovnaní s P. Haggettom tu správne pribudla množina technických vied.



Obr. 1 — K pozícii geografie v systéme vied pomocou teórie množín — podľa P. Haggetta (11, s. 14). Geografia je v priestore prieniku geoved, sociálnych vied a geometrických vied. A — množiny: alfa — geovedy, beta — sociálne vedy, gama — geometrické vedy. B — prienik dvoch množín. C — prienik troch množín. 1 — geografia, 2 — geológia a iné geovedy, 3 — demografia a iné sociálne vedy, 4 — topológia a iné geometrické vedy, 5 — humánná ekológia, 6 — geomorfológia, 7 — kartografia a geodézia, 8 — lokalizačná analýza.

D. Geografia v priestore prieniku prírodných, spoločenských, technických a geometrických vied

Schému J. Paulova (obr. 2) možno doplniť tak, že „pridáme“ množinu geometrických vied. Tým vznikne akási kombinácia Haggettovej a Paulovovej schémy — obr. 3.

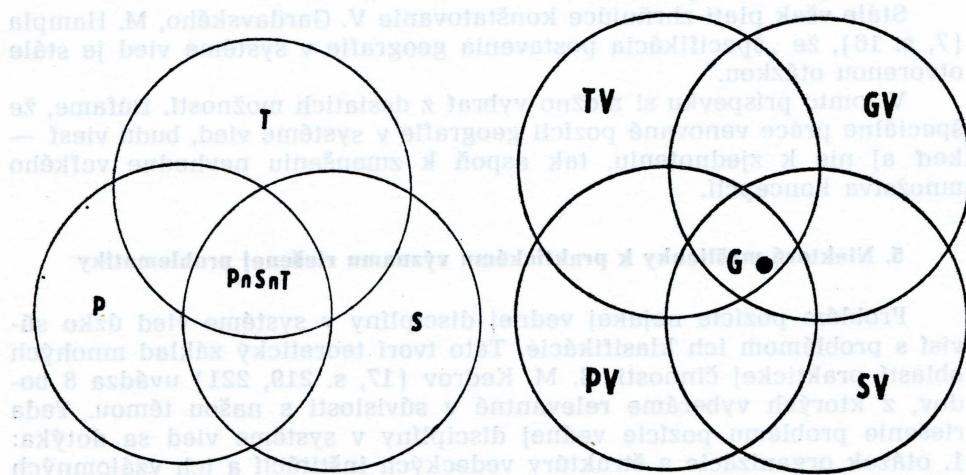
Podľa nášho názoru *geografia leží v priestore prieniku prírodných, spoločenských, technických a geometrických vied*. Podľa toho môžeme presne — i keď zložito — povedať, že *geografia je geometricko — (resp. priestorovo —) technicko-prírodnospoločenskou vedou*. Pritom je dôraz položený na posledný prívlastok, aby sa zvýraznila dominantná úloha spoločenskej časti geografie, a to z dôvodov, ktoré sme už naznačili v odseku 3.2.2. B. Z tých istých príčin je geografia na obr. 3 znázornená v asymetrickej polohe — bližšie k centru množiny spoločenských vied.

Ukážeme ešte nutnosť uvažovania aj s prienikom technických vied. Napr. V. M. Gochman, J. G. Sauškin (10, s. 9) napísali: „Geografia sa v súčasnej dobe chápe ako systém vied: prírodných (fyzická geografia, geomorfológia a iné), spoločenských (ekonomická geografia) a technických (inžinierska geografia a iné).“

V. S. Preobraženskij (29, s. 136) informuje: „Súčasne prebiehajú veľké zmeny i vnútri samotného systému geografických vied. Silnejú vzájomné vzťahy medzi prírodnými, technickými a spoločenskými vetvami geografie.“

Ako konkrétny príklad tohto procesu môže slúžiť štúdia G. K. Tušinského, S. M. Mjagkova (37).

Do inžinierskej geografie — reprezentujúcej technickú vetvu geografie — možno včleniť aj tzv. melioračnú geografiu, ktorej úlohy a metódy charakterizuje A. M. Alpatiev a kol. (2).



Obr. 2 — Postavenie geografie v systéme vied podľa J. Paulova (26, s. 19).

Geografia je v priestore prieniku prírodných (P), spoločenských (S) a technických (T) vied.

Obr. 3 — Pozícia geografie (G) v priestore prieniku prírodných (PV), spoločenských (SV), technických (TV) a geometrických (GV) vied — podľa L. Mičiana. V uvedenom priestore geografia leží asymetricky — bližšie k stredu množiny spoločenských vied.

4. Zhrnujúce poznámky k postaveniu geografie v systéme vied

Ked konštatovanie, že geografia leží v prieniku množín prírodných, spoločenských, technických a geometrických vied je — hádam — najpresnejšie, súčasne je i najzložitejšie. Keby sme z pragmatických dôvodov mali situáciu zjednodušiť v tom zmysle, že geografiu treba začleniť len do jednej zo štyroch skupín vied znázornených na obr. 3, potom by to najskôr mohla byť skupina sociálnych vied. (Argumenty preto sme spomenuli v časti 3.2.2. B.)

Iné riešenie spomenutej úlohy {bez obmedzenia obrázkom 3} by spočívalo v zaradení geografie do skupiny geovedy. V tom prípade by sme mohli povedať, že *geografia je technicko-prírodnospoločenskou geovedou*.

Myslíme, že začleňovať geografiu medzi geovedy je vhodnejšie ako medzi sociálne vedy, a to najmä vzhľadom na existenciu silnej prírodnej — fyzickogeografickej vetvy.

Medzi geovedami má geografia nesporne osobitné postavenie a funkciu, ktorá spočíva najmä v časo-priestorovom a integrálnom, celostnom poznaní krajiny. V našej literatúre 80-tych rokov teoreticko-metodologickú bázu krajinných (geografických) syntéz budovali najmä E. Mazúr, J. Drdoš, J. Urbánek vo viacerých prácach (napr. 20, 21, 22). Preto je správne zaradenie geografie aj do skupiny syntetických vied, ako to robí A. F. Aslanikašvili a J. G. Sauškin (4). Možno tiež povedať, že *geografia je syntetická geoveda*.

Stále však platí zhrňujúce konštatovanie V. Gardavského, M. Hampla (7, s. 16), že „specifikácia postavenia geografie v systéme vied je stále otvorenou otázkou.“

V tomto príspevku si možno vybrať z desiatich možností. Dúfame, že špeciálne práce venované pozícii geografie v systéme vied, budú viesť — keď aj nie k zjednoteniu, tak aspoň k zmenšeniu nevhodne veľkého množstva koncepcíí.

5. Niektoré myšlienky k praktickému významu riešenej problematiky

Problém pozície nejakej vednej disciplíny v systéme vied úzko súvisí s problémom ich klasifikácie. Táto tvorí teoretický základ mnohých oblastí praktickej činnosti. B. M. Kedrov (17, s. 219, 221) uvádza 8 bodov, z ktorých vyberáme relevantné v súvislosti s našou téhou. Teda riešenie problému pozície vednej disciplíny v systéme vied sa dotýka:

1. otázok organizácie a štruktúry vedeckých inštitúcií a ich vzájomných vzťahov;
2. plánovania vedecko-výskumných prác v ich vzájomnej súvislosti, najmä tých, ktoré majú komplexný charakter;
3. kontaktu, koordinácie a kooperácie prác vedcov v rozličných odboroch;
4. súvislosti teoretických výskumov s praktickými úlohami;
5. učebno-pedagogickej práce, najmä na vysokých školách.

Stanovenie pozície geografie v systéme vied môže napomôcť k presnejšej charakteristike tejto disciplíny a k zlepšeniu učebných plánov na vysokých školách, ako aj stredoškolských osnov.

Skutočnosť, že geografia leží v prieniku s prírodnými a spoločenskými vedami, je v učebných plánoch tradične najviac zohľadňovaná, čo však neznamená, že tu niet čo zlepšovať.

Prienik geografie s geometrickými vedami by mal viesť k posilneniu ich vyučovania v rámci matematickej prípravy geografov. *Najmenej sa zohľadňuje prienik geografie s technickými vedami*. Najmä v tomto smere by sa mali doplniť učebné plány o vybrané informácie o budovaní rôznych technických diel v krajinе, resp. o rôznych technických zásahoch do krajinu.

Rozšírenie a prehĺbenie technického vzdelenia geografov zlepší ich komunikáciu s inžinierskymi kádrami, čo je osobitne dôležité pri aplikácii geografie v praxi.

V sovietskej literatúre napr. A. F. Plachotnik (27, s. 176) hovorí o nevyhnutnosti prestavby geografického vzdelenia v štýle súčasnej epo- chy s využitím výsledkov prírodovedy na styku s technikou.

Na druhej strane by sa vybrané partie z geografie, resp. z krajinej ekológie (= geoekológia = geografickej ekológie v našom ponímaní — L. Mičian, 25) mali zaradiť — (alebo ich posilniť, keď už sú zaradené) do učebných plánov niektorých prírodovedných disciplín (napr. botaniky, zoologie), spoločenských vied (napr. ekonomických vied, sociológie) a viacerých inžinierskych smerov štúdia (urbanizmus, architektúra, stavebné, poľnohospodárske, lesné inžinierstvo ap.).

Uvedené by prispievalo k posilňovaniu medzivednej spolupráce reprezentantov rôznych prírodných, spoločenských i technických vied, ktorí sa spoločne s geografiu podielajú na tvorbe a ochrane krajiny.

L iter at ú r a :

1. ALAMPIEV, P. M.: Ekonomičeskoje rajonirovanie SSSR. Moskva, Izd. ekonom. lit. 1959. 1963, kniga 1. — 264 s., kniga 2. — 247 s.
2. ALPATIEV, A. M. a kol.: Meliorativnaja geografia: nekotorye zadači i metody. Izv. VGO, 117, Leningrad, Nauka 1985, č. 4, s. 289—294.
3. ANUČIN, V. A.: Teoretičeskie problemy geografii. Moskva. Geografiz 1960. 264 s.
4. ASLANIKAŠVILI, A. F., SAUŠKIN, I. G.: Novye podchody k rešeniu metodologičeskich problem sovremennoi geograficheskoi nauki. In: Geografija v Gruzinskoj SSR. Sbornik dokladov I. Tbilisi. Mecniebera 1975, s. 15—51.
5. BARANSKIJ, N. N.: Ekonomičeskaja geografia, ekonomičeskaja kartografija. Moskva. Geografiz 1956. 368 s.
6. DEMEK, J.: Teoretická geografia. Praha. SPN 1984, 221 s.
7. GARDAVSKÝ, V., HAMPL, M.: Základy teoretické geografie. Skriptum, Univ. Karlova, Praha. SPN 1982, 85 s.
8. GOCHMAN, V. M.: Doslov k knihe: P. Chagget: Geografija: sintez sovremennych znanij. Moskva. Progress 1979. s. 674—682.
9. GOCHMAN, V. M.: Obščestvennaja geografia, jejo suščnosť, struktura. In: Voprosy geogr. 123. Moskva. Mysl 1984. s. 57—64.
10. GOCHMAN, V. M., SAUŠKIN, I. G.: Sovremennye problemy teoretičeskoj geografii. In: Voprosy geogr. 88, Moskva. Mysl 1971, s. 5—28.
11. HAGGETT, P.: Locational analysis in human geography. London, E. Arnold 1965, 339 s.
12. HAMPL, M.: Teorie komplexity a diferenciace sveta se zvláštnim zretelem na difereniaci geografickou. Praha, Univ. Karlova 1971, 183 s.
13. CHABOT, G.: Géographie régionale et psychologie dans la géographie française contemporaine. In: Abhandlungen des 1. geogr. Instituts d. Freien Univ. Berlin 13, Berlin, Verl. von D. Reimer 1970, s. 37—45.
14. ISAČENKO, A. G.: Razvitie geografičeskikh idej. Moskva, Mysl 1971, 416 s.
15. ISAČENKO, A. G.: Idei i napravlenija sovremennoj amerikanskoj geografii. In: Učen. zapiski Lenin. Gos. Univ., ser. geogr. nauk 21, Leningrad. Izd. Lenin. Univ. 1971, s. 17—71.
16. ISAČENKO, A. G.: Geografičeskie aspekty vzaimodejstvija prirody i obščestva i perspektivy integracii v geografii. Izv. VGO, 119, Leningrad, Nauka 1987, č. 1, s. 3—13.
17. KEDROV, B. M.: Filozofia a veda. Bratislava, Pravda 1980, 379 s.
18. LAVROV, S. B.: Recenzia knihy: A. Retejum, L. Serebrjannij: Geografija v sisteme nauk o Zemle. Izv. VGO, 119, Leningrad, Nauka 1987, č. 2, s. 189—192.
19. LIJAMIN, V. S.: Geografija i obščestvo. Moskva, Mysl 1978, 309 s.
20. MAZÚR, E., DRDOŠ, J., URBÁNEK, J.: Geography and the changing world. Geograf. časopis, 32, Bratislava, Veda 1980, č. 2—3, s. 97—107.
21. MAZÚR, E., DRDOŠ, J., URBÁNEK, J.: Krajinné syntézy — ich východiská a smerovanie. Geograf. časopis, 35, Bratislava, Veda 1983, č. 1, s. 3—19.
22. MAZÚR, E., URBÁNEK, J.: Kategória priestoru v geografii. Geograf. časopis, 34, Bratislava, Veda 1982, č. 4, s. 309—325.

23. MIČIAN, Ľ.: Pokus o klasifikáciu názorov na fyzickú geografiu. In: Acta facult. rerum. nat. Univ. Comen., Geographica 22, Bratislava, SPN 1983, s. 3–22.
24. MIČIAN, Ľ.: The analysis and comparison of the selected conceptions of geographical sciences system. In: Acta facult. rerum nat. Univ. Comen., Geographica 24, Bratislava, SPN 1984, s. 41–54.
25. MIČIAN, Ľ.: Pokus o novú definíciu krajinnej ekológie (geoekológie). Ekológia (ČSSR), 3, Bratislava, Veda 1984, č. 1, s. 109–121.
26. PAULOV, J.: Úvod do geografie. In: Zemepis pre 1. roč. gymnázia. Bratislava, SPN 1984, s. 12–37.
27. PLACHOTNIK, A. F.: Recenzia knihy: K. I. Gerenčuk, V. A. Bokov, I. G. Červanev: Obščeje zemlevedenie. Izv. VGO, 118, Leningrad, Nauka 1986, č. 2, s. 174–176.
28. POKŠIŠEVSKIJ, V. V.: O charaktere zakonomernostej ekonomičeskoj geografii. Izv. AN SSSR, ser. geogr., Moskva, Nauka 1962, č. 6, s. 101–113.
29. PREOBRAŽENSKIJ, V. S.: Poisk v geografii. Moskva, Prosveščenie 1986, 224 s.
30. RETEJUM, A. J., SEREBRJANNYJ, L. R.: Geografija v sisteme nauk o Zemle. Teoret. i obšč. voprosy geografii, 4. Moskva, VINITI 1985, 204 s.
31. ŘEHÁK, S.: Několik poznámek k teoretickým základům geografie. Zprávy Geogr. ústavu ČSAV, 20, Brno, GGÚ ČSAV 1983, č. 3, s. 53–60.
32. SAUŠKIN, J. G.: Vvedenie v ekonomičeskuju geografiju. Moskva, Izd. MGU 1958, 450 s.
33. SAUŠKIN, J. G.: Ot metageografii k teoretičeskoj geografii. In: Acta Univ. Carol., Geographica 2, Praha, UK 1968, s. 3–17.
34. SAUŠKIN, J. G.: Geografija kak točnaja gumanitarnaja nauka. In: Problema čeloveka v sisteme geografičeskikh nauk. Moskva, 1977, s. 10–13.
35. SEMEVSKIJ, B. N.: Voprosy teorii ekonomičeskoj geografii. Leningrad, Izd. LGU 1964, 87 s.
36. SMIRNOV, A. M.: Obšegeografičeskiye poňatijia. In: Voprosy geogr., 88, Moskva, Mysl 1971, s. 29–64.
37. TUŠINSKIJ, G. K., MJAGKOV, S. M.: Soderžanie inženerno-ekonomičeskoj geografii gornych stran i osnovnye puti jejo razvitiia. Vestnik MU, ser. 5, Geografija, Moskva, Izd. MGU 1980, č. 2, s. 3–8.
38. WINKLER, E.: Das System der Erdwissenschaften und die Geographie. In: Abhandlungen des 1. Geogr. Instituts d. Freien Univ. Berlin 13, Berlin, Verl. von D. Reimer 1970, s. 19–36.
39. ZABELIN, I. M.: Teoriya fizičeskoj geografii. Moskva, Gos. izd. geogr. lit. 1959, 303 s.

Summary

THE PROBLEM OF DETERMINING THE POSITION OF GEOGRAPHY WITHIN THE SYSTEM OF SCIENCES

The paper treats of one of the basic questions of metageography as well as one of the main theoretical-methodological problems of geography. Geography (hereinafter only G) belongs to the sciences whose definition and placing into the system of sciences is extraordinarily complicated. This is especially connected with its unusually comprehensive programme. In the paper ten opinions of the position of G within the system of sciences are given: 1. When G, according to the „dualistic conception“, is divided into physical and economic, then physical G belongs to natural sciences and economic G to social sciences. 2. G may be a natural science. 3. It may be also considered the social science. 4. G is also the science of the Earth — i. e. the geoscience. 5. G may be a geometric (spatial) science. 6. G is also a synthetic science. 7. G may be in the overlapping sphere between natural and social sciences. 8. G may also lie in the overlapping sphere among geosciences, social and geometric sciences (Fig. 1). 9. G may be in the overlapping sphere among natural, social and technological sciences (Fig. 2). 10. G lies in the overlapping sphere among natural, social, technological and geometric sciences (Fig. 3). This is also the opinion of the author. G occupies in this sphere an asymmetrical place — near to the centre of social sciences. It illustrates the dominant role of a social branch of G. On this basis G may be considered a spatial-technological-natural-social science. Due to pragmatic reasons, if were to incorporate G into a single group of sciences, we should find it most convenient to place it to the geosciences. We can say that G is a technological-natural-

-social geoscience. Among these sciences G occupies a special position covering the time-spatial, synthetic and integral study of the landscape (geosystems). That is why it belongs also to the group of synthetic sciences. G is thus a synthetic geoscience. In the conclusion a practical significance of solving the related problems is given.

Fig. 1 — The position of geography based on the theory of sets — according to P. Haggett (11, p. 14). Geography occupies a place in the overlapping sphere among the geosciences, social and geometric sciences. A — sets: alpha — geosciences, beta — social sciences, gamma — geometric sciences. B — overlapping spheres of two sets. C — overlapping spheres of three sets. 1 — geography, 2 — geology and other geosciences, 3 — demography together with other social sciences, 4 — topology together with other geometric sciences, 5 — human ecology, 6 — geomorphology, 7 — cartography and geodesy, 8 — localization analysis.

Fig. 2 — Position of geography in the system of sciences — according to J. Paulov (26, p. 19). Geography is in the overlapping sphere among natural (P), social (S) and technological (T) sciences.

Fig. 3 — Position of geography (G) in the overlapping sphere among natural (PV), social (SV), technological (TV) and geometric (GV) sciences — according to L. Mičian. In the presented sphere geography occupies an asymmetrical position nearest to the centre of the social sciences.

(Pracoviště autora: Katedra fyzickej geografie a kartografie Príroovedeckej fakulty UK, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava.)

Došlo do redakce 16. 12. 1987.

Z P R Á V Y

Časopis je vydáván Českou geografickou společností, která je členem Evropské geografické federace. Vydávání je financováno z prostředků Českého geodetického a kartografického ústavu.

Dr. Ivo Čáslavka zemřel. V Praze zemřel 25. 4. 1988 ve věku 66 let emeritní tajemník Názvoslovné komise ČÚGK, nositel zlatého odznaku ČSGS, známý geograf-kartograf PhDr. Ivo Čáslavka. Narodil se 6. 5. 1922 a už jako student zeměpisu a dějepisu se uplatňoval v oddělení zeměpisu slovanských zemí prof. Jiřího Krále na geografickém ústavu UK. Po absolvování pracoval nejprve nějaký čas jako dělník v gramofonových závodech v Loděnici, v r. 1951 přešel však do mapového oddělení nakladatelství Orbis, jehož vedoucím se později stal. Od té doby nepřetržitě pracoval v obořu kartografie: v l. 1955–1958 v ÚSGK, 1958–1971 v KRÚ/KIS, 1971–1976 v Kartografii Praha, kde byl hlavním redaktorem. V r. 1976 přešel do Geodetického ústavu a vybudoval zde sekretariát Názvoslovné komise, jejímž tajemníkem byl už od r. 1971. Zde pracoval také jako vedoucí Ústředního archívů geodézie a kartografie. K jeho posledním akcím patřila příprava výstavy Československo v mapách včera a dnes, která byla uspořádána u příležitosti pražského zasedání výkonného výboru ICA a některých jejích komisi v září 1986. Dovedl řešit svěřené úlohy s hlubokým zaujetím pro vše a s nevšední houzevnatostí a nebál se při tom ani nepříjemnosti, které si tím často přivedl. Obšírnější zpráva o jeho činnosti byla uveřejněna ve Sborníku ČSGS 87, 1982, s. 149–150.

Ludvík Mucha

RNDr. Jiří Kousal osmdesátníkem. Tohoto významného životního jubilea se dožil dne 7. 11. 1988 dřívější přední funkcionář a čestný člen Československé geografické společnosti RNDr. Jiří Kousal. Narodil se v Chrudimi, absolvoval Vyšší státní reálu v Hradci Králové a po studiu na přírodnovědecké fakultě Univerzity Karlovy byl v r. 1932 promován na doktora přírodních věd.

Značná část jubilantova života byla spjata s jeho působením v čs. armádě, a to především ve Vojenském zeměpisném ústavu v Praze a na Vojenské akademii Antonína Zápotockého v Brně. Po penzionování v r. 1963 přešel do Geografického ústavu ČSAV v Brně, kde setrval až do r. 1978.

Odborná činnost dr. Kousala byla nejprve zaměřena na vojenskou geografii. Později, a to za svého působení v Geografickém ústavu, podílel se na řešení úkolu státního plánu základního výzkumu „Geografická rajonizace“, ve kterém zpracovával kvantitativní charakteristiky přírodního prostředí ČSR. V té době byl činný i v Názvoslovné komisi při Českém úřadu geodetickém a kartografickém při zpracování a vydávání standardizovaného regionálního názvosloví.

Významná však byla i jeho činnost v ČSSZ. Již během studia byl členem a funkcionářem akademického odboru společnosti na UK. Po olomouckém sjezdu ČSSZ (1969) se znovu zapojil do práce ve společnosti; na XIII. sjezdu čs. geografů v Plzni (1975) byl zvolen II. místopředsedou ČSGS a po dobu nemoci předsedy prof. dr. O. Tichého vykonával funkci úřadujícího předsedy. Po úmrtí předsedy byl 4. 11. 1976 zvolen předsedou pro zbývající část funkčního období. V letech 1978–1981 byl ještě předsedou revizní komise, ale pro stupňující se chorobu zraku byl nuten se vzdát veškeré veřejné činnosti. Za vykonanou práci ve prospěch geografie a geografické společnosti byl jubilant jmenován čestným členem Československé a Polské geografické společnosti.

RNDr. Jiřímu Kousalovi, zasloužilému funkcionáři ČSGS a přednímu našemu geografovi, přejeme do dalších roků života mnoho zdraví a spokojenosti z dobré vykonané práce.

Podrobný životopis se seznamem hlavních publikovaných prací dr. J. Kousala je uveřejněn ve Sborníku ČSSZ 83, 1978, str. 199–201.

Václav Novák

Profesor Bohuslav Šimák osmdesátičtyří. V tomto roce se 9. listopadu dožil osmdesáti let univ. prof. ing. RNDr. Bohuslav Šimák. Máme tedy vzácnou příležitost mu nejen blahopřát, ale i připomenout si jeho bohatou činnost v nejnovějším období.

Volně tak navážeme na podrobná hodnocení, obsažená v tomto časopise, naposledy v roce 1983 při příležitosti jubilantových 75. narozenin.

Nejnovější období činnosti profesora Šimáka probíhalo ve znamení spolupráce s Geografickým ústavem ČSAV. V roce 1978 byl povolán ředitelem GGÚ ČSAV ing. Vladimírem Vahalou, DrSc., svým žákem z Vojenské akademie Antonína Zápotockého a dlouholetým spolupracovníkem, aby podpořil jeho snahy o restrukturalizaci a modernizaci ústavu a pomohl mu připravit nový výzkumný program na 7. a 8. pětiletku. Z tohoto pověření vyplynula řada úkolů různo organizačního a badatelského. Obzvláště tehdy prof. Šimákově záleželo na kvalitním školení mladých aspirantů a na výběru těch nejlepších do ČSAV.

Také mimo GGÚ ČSAV je jubilant v posledních letech velice aktivní. Dlouhodobě se zabývá myšlenkou realizace projektu Atlasu Jihomoravského kraje. Ve svém úsilí je podporován řadou institucí a výzkumných pracovišť; vzpomeňme alespoň Výzkumný ústav pro zúročňování půd na Zbraslaví, Krajskou zemědělskou správu v Brně, četná JZD atd., za jejichž spoluúčasti postupně vzniká řada unikátních map středních měřítek, z nichž mnohé jsou již v oponentním řízení. Mají charakter diagnostický a prognostický a praxe na ně čeká se zajímavým.

Některé mapy tohoto souboru zadává prof. Šimák k rozpracování svým četným žákům, kteří se pod jeho vedením připravují na rigorózní zkoušky, habilitační řízení či k doktorské disertaci.

Potěšitelné je, že i v současné době prof. Šimák zůstává i zaníceným učitelem. Učitelům základních a středních škol je např. určena vlastivědná mapa okresu Blansko s doprovodným textem, sestavená pod jeho vedením. Soustavně je však i v kontaktu se studenty geografie. Jejich pokroky ve studiu a vědecké práci posuzuje mj. i jako předseda geografické sekce studentské vědecké a odborné činnosti na pedagogické fakultě UJEP v Brně.

Bыло то предевším vzorné rodinné zázemí, které prof. Šimákovi umožňovalo plně se věnovat zaměstnání. Po svých předcích z rolnického rodu z Jeníkovic v úrodném Polabí zdědil nesmírnou pracovitost, skromnost a neutuchající životní optimismus. Jako přímí spolupracovníci profesora Šimáka jsme měli to štěstí, že nás zušlechtily svou moudrostí a vitalitou a dal nám „návod“, jak i v době, kdy jiní již jen odpovídají, pracovat dál v oborech pro nás nejkrásnějších — geografii a kartografii. Děkujeme pane profesore za Vaše obětavé úsilí o rozvoj československé geografie a kartografie a sklenkou jihomoravského vína si s Vámi připíváme na mnoho dalších let života.

Altois Matoušek

K životnímu jubileu ing. Rostislava Švehlíka. Jubilant, který je geografické veřejnosti znám především výzkumem větrné eroze, se 14. října 1988 dožil šedesátky. Narodil se v Bánově u Uherského Brodu. Vysokoškolská studia absolvoval na lesnické fakultě VŠZ v Brně, obor hrazení bystřin. Jako projektant a samostatný technik Státních lesů řídil práce na stavbách i zalesňování ploch poškozených erozí. Výsledkem jeho celoživotní práce jsou devastované plochy kryté souvislým lesním porostem a koryta bystřin chráněná břehovými porosty. Vedle toho, ve svém volném čase, se ing. Švehlík, člen ČSGS, zabývá výzkumem větrné eroze v rodném kraji pod Bílými Karpatami. Výsledky tohoto výzkumu publikoval ve více než 30 vědeckých pracích, článcích a zprávách, mj. i ve Sborníku. Měřil intenzitu větrné eroze s pomocí deflametru, věnoval se výzkumu hranice erodovatelnosti půd, studoval rozšíření nebezpečného procesu a navrhoval protierozní opatření. Je mj. i autorem mapy větrné eroze v Jihomoravském kraji.

U ing. R. Švehlíka oceňujeme především jeho nezměrné úsilí, s jakým zkoumá všechny aspekty větrné eroze a ochrany půdy. Uvážíme-li, že to vše vykonává ve svém volném čase, musíme vzdát hold jeho zanícení a objevitelské touze. Přejeme jubilantovi, aby jeho zájem o fyzickou geografii neutuchal a aby v dobrém zdraví vykonal vše, co si předsevzal.

Mojmír Hrádek

Společné zasedání geomorfologických pracovních skupin IGU „Geomorfologické katastrofy“. Ve dnech 28. 5. až 4. 6. 1988 se v Itálii konalo společné zasedání 3 pracovních skupin Mezinárodní geografické unie, a to pracovních skupin Geomorfologický výzkum a mapování, Ríční a pobřežní nížiny a Morfotektonika. Organizátory byli italskí geomorfologové Giuliano Rodolfi (univerzita Florencie), Mario Panizza (univerzita Modena) a Giovanni Castiglioni (univerzita Padova). Zasedání se zúčastnilo 57 geomor-

fologů z 20 zemí. Ze socialistických zemí bylo zastoupeno ČSSR, SSSR, NDR, PLR a MLR. Z ČSSR byli přítomni místopředseda pracovní skupiny IGU Geomorfologický výzkum a mapování J. Demek a I. Marešová z Geografického ústavu ČSAV v Brně.

Zasedání bylo zahájeno 29. 5. 1988 v budově Istituto Agronomico per L'Oltremare (IAO) ve Florencii.

Odborné referáty přednesené na společném zasedání byly rozdeleny do tří tematických skupin. První byla věnována problémům geomorfologického mapování, zejména se zřetelem na katastrofické jevy. V této skupině vystoupili zejména vice-president IGU H. Th. Verstappen (Nizozemí), M. de Dapper (Belgie), L. van Dorrser (Nizozemí), H. Oya (Japonsko), W. Stolz (NSR), V. Alessandro (Itálie) a další. Vyštoupení byla věnována jak obecným geomorfologickým mapám, tak i aplikovaným mapám a metodám mapování. Na zasedání a na výstavách uspořádaných ve Florencii a v Padově byla předvedena celá řada nových geomorfologických map v různých měřítkách. Z přehledných map vzbudila pozornost nová geomorfologická mapa světa kolektivu sovětských geomorfologů vedených N. V. Bašeninovou, nová geomorfologická mapa Francie v měřítku 1 : 1 mil. zpracovaná poloautomatickým způsobem pod vedením prof. F. Jolyho a mapa geomorfologických regionů Benátska v měřítku 1 : 250 000 pod vedením G. Castiglioniho. Z aplikovaných map největší zájem vyvolaly italské a japonské podrobné geomorfologické mapy (sesuvů, bahenních proudu, eroze půdy atd.). Diskutovány byly i geomorfologické mapy, u nichž je tematický obsah vtištěný přímo do leteckého nebo družicového snímku. Italští geomorfologové pak v Mugellu předvedli výstavu souboru map určených pro praxi (geologická, geomorfologická, půdní, stability svahů, využití půdy a dalších), včetně výše zmíněných fotomap.

Pozornost byla věnována i metodice geomorfologického mapování, zejména využívání metod dálkového průzkumu Země. Zatímco zobrazení a snímky z Landsatu a sovětských družic s kamerou MKF 6 M umožňují přímé sestavování přehledných geomorfologických map měřítka 1 : 200 000 až 1 : 1 mil., nové materiály z francouzské družice SPOT a amerického Space Shuttle s velkoformátovou kamerou (LFC) umožňují přímé sestavování podrobných geomorfologických map měřítka 1 : 50 000 a 1 : 25 000. Zejména H. Th. Verstappen, M. de Dapper, W. Stalz ve svých referátech hovořili o zcela nové etapě ve vývoji geomorfologického mapování. Na příkladech předvedli, že snímky z LFC kamery při 70 % překrytu mají vynikající stereoskopické vlastnosti a při měřítku 1 : 770 000 rozlišovací základní schopnost 10 m. Ze snímků lze automatizovaným způsobem sestavit mapy sklonů svahů, přičemž u svahů do sklonu 20° je přesnost 1°. Automatizovaným způsobem se zpracovávají i další morfografické mapy (např. mapy výškové členitosti) s velkou podrobností a vynikající přesností. Srovnání např. s italskými topografickými mapami 1 : 100 000 ukázalo, že snímky z LFC kamery jsou v mnoha oblastech přesnější než tyto mapy. Srovnání je umožněno přesnými přístroji, jako je např. Bausch and Lomb Stereo Zoom Transfer Scope, kterým se získává superimpozice snímku na topografickou nebo tematickou mapu. Při exkurzích přímo v terénu pak bylo demonstrováno, že rozlišovací schopnost těchto snímků je u lineárních prvků (např. molo, hráz, výkop, koryto řeky) na úrovni 3 m. Podobně je tomu i u zobrazení SPOT.

Druhá skupina referátů se zabývala otázkami fluviálních a pobřežních nížin. Pozornost byla zaměřena zejména na interakci mezi přírodními pochody a činností lidské společnosti. V této skupině vzbudila pozornost sdělení o četnosti bahenních proudu v italských Alpách (H. Strunk, NSR), vlivu urbanizace na španělské řeky (M. Sala, Španělsko), vztahu krasových pochodů a výstavby (L. Penna Mone, Španělsko, Dov Nir, Izrael) procesy na tchaj-wanských řekách (J. Chang, K. Teng, Tchaj-wan), vývoj niv polských řek pod vlivem člověka (K. Klimek, PLR), vývoj břehů Dunaje (D. Loczy, MLR). V této skupině byl přečten i referát M. Hrádka z ČSSR.

Třetí skupina přednášek se zabývala morfotektonikou, zejména projevy tektoniky v současném georeliéfu a současnými aktivními zlomy. Pozornost vzbudila nová neotektonická mapa Itálie v měřítku 1 : 500 000.

Významnou součástí zasedání byly terénní studie. Dne 30. května byli účastníci seznámeni s říční nížinou řeky Arno v Toskánsku a s pobřežní nížinou u Livorna. Značný zájem vyvolal i georeliéf hrásti a prolomů se současnými tektonickými pohyby v okolí Pisy a Luccy a vznik zabahněných území kolem městečka Porcari.

Následující den byl věnován exkurzii a zasedání v údolí řeky Mugello v Apeniňských horách. Právě přítok vody z tohoto údolí byl hlavní příčinou katastrofické povodně ve Florencii 4. 11. 1966. Účastníci byli seznámeni s výstavbou přehrady a dalšími opatřeními v povodí řeky Mugello. Poučná bylo návštěva pokusných pozemků Istituto Sperimentale per lo Studio e la Difesa del Suolo (ISSDS) ve vesnici Fagna, kde se studuje eroze půdy, mikroklima a mezoklima a spektrální charakteristiky povrchu pro dál-

kový výzkum. Velkým dojmem zapůsobila zejména automatizace erozních a klimatických měření při současném zpracovávání údajů mikropočítači přímo na pozemku a rádiový přenos zpracovaných informací do centra pro účely monitoringu. Největší rozdíly při měření z družice a na pozemním polygonu byly zjištěny při údajích z ranních pozorování mezi 8. až 10. hodinou. V současné době italskí odborníci přecházejí od využívání Landsat Thematic Mapper na novou generaci radarů na družicích, které dávají lépe využitelné informace pro mapování. Byl předveden i zajímavý simulátor deště pro studium eroze půdy. Na výstavce uspořádané v terénním středisku vzbudily největší zájem série map stejněho měřítka pro praktické účely (ochrana proti erozi, povodním, využívání země, sesuvy v jezerních jílech ap.) a potom tematický obsah tištěný přímo do leteckých snímků a družicových zobrazení.

Dne 1. června uskutečnili účastníci přejezd přes Apeniny do Fiorana u Modeny. Po uvítání místními italskými organizátory pokračovala exkurze návštěvou lokality bahenních sopek u vesnice Nirano, které byly popsány již Pliniem v roce 91 př. n. l. Navštíveny byly rovněž lokality strží tvorící badlandy (italsky *calanchi*). Zajímavý byl tektonický okraj Apenin, kde se starší horniny přesouvají přes pliocén Pádské nížiny. Večer pokračovaly referaty v zámku Spezzano. Zajímavý byl referát D. A. Lilienberga (SSSR) o nových geomorfologických mapách SSSR (např. mapě SSSR v měřítku 1 : 2,5 mil.) a neotektonice SSSR.

Další den 2. června byl věnován Pádské nížině a zalednění a tektonice jižního okraje Alp. Organizátoři předložili nové geomorfologické mapy Pádské nížiny a předvedli glaciální tvary Gardského jezera a zlomy na jižním okraji Alp. Je zajímavé, že po nových výzkumech a zejména absolutním datování se italskí geomorfologové vracejí k poznatkům A. Pencka a E. Brücknera z roku 1909.

V pátek 3. června vedla exkurze do delty řeky Pádu. V tomto území bylo zajímavé sledovat dynamiku změn delty a pobřeží Jaderského moře srovnáváním topografických map s družicovými snímkami, zejména se snímkem z LFC kamery pořízeném během Shuttlu Mission STS 41 ve dnech 3. — 5. října 1984. Ukažuje se, že snímek poskytuje mnohem více informací než úřední italské mapy měřítka 1 : 100 000 včetně tematických map italského pobřeží v měřítku 1 : 100 000, které účastníci obdrželi pro tuto část terénních prací (*Atlante delle Spiagge Italiane — Dinamica dei Litorali 1 : 100 000*). Ze srovnání družicového snímku a uvedených map jasné vyplynulo, že lidská společnost (sídla, zemědělství, rekrece, protipovodňová opatření) mění pobřeží rychleji než přírodní pochody.

Společné zasedání bylo zakončeno 4. června 1988 závěrečnou částí v Dipartimento di Geografia, Universita di Padova, jednak referáty, jednak pracovním zasedáním komisí. Pracovní skupiny zhodnotily svoji činnost za poslední 4 roky od kongresu v Paříži. Geomorfologické skupiny náležejí mezi nejaktivnější pracovní skupiny IGU. Velmi kladně je hodnoceno vydávání Mezinárodní geomorfologické mapy Evropy 1 : 2,5 mil., které úspěšně pokračuje. Podle zprávy předložené I. Marešovou (ČSSR) byly odsouhlaseny náklady listů 1, 5, 9, 13 a 14. V tisku jsou listy 10 (náklad byl vystaven na zasedání), 5 a 2. Je vytisklá v plném nákladu legenda (list 16). Do nákladu se připravuje 2. vydání Příručky podrobného geomorfologického mapování a Příručka morfostрукturní analýzy.

Viceprezident IGU H. Th. Verstappen uvedl, že geomorfologické pracovní skupiny doporučily předsednictvu IGU založení komise Geomorfologické katastrofy. Předsednictvo na svém zasedání v Londýně v lednu 1988 souhlasilo se založením studijní skupiny Rychlé geomorfologické katastrofy. Účastníci zasedání — vzhledem k tomu, že existuje již skupina geomorfologů zabývající se těmito problémy (jak názorně ukázalo právě proběhlé zasedání) — doporučili valnému shromáždění IGU založení komise IGU Rychlé geomorfologické katastrofy, jejichž studium má nejen teoretický, ale i bezprostřední praktický význam. Závěrem účastníci poděkovali italským organizátorům za dobré připravené a zajímavé zasedání.

Jaromír Demek

XV. polární symposium. Polská polární aktivita začala již v rámci II. mezinárodního polárního roku, kdy po dobu 13 měsíců (1932/33) prováděla tříčlenná polská skupina pod vedením ing. C. Centkiewicze vědecká pozorování na Medvědím ostrově. Poté následovaly další expedice na Svalbard (1934, 1936 a 1939) a do Grónska (1937). Výrazná vědecká aktivita na Svalbardu začíná pak III. mezinárodním geofyzikálním rokem (1957/58), kdy byla na základě rekognoskační expedice z roku 1956 zřízena na ostrově Špicberk ve fjordu Hornsund v zátoce Bílých medvědů (77° s. š., $15^{\circ} 33'$ v. d.) výzkumná stanice. V roce 1978 zde pak byla vybudována stálá vědecká základna Polské akademie věd (PAN), kde se koncentruje hlavní polský vědecko-výzkumný

program na Svalbardu. Vedle Arktidy se ovšem polská polární vědecká aktivita orientovala také na oblast Antarktidy. V roce 1959 předal SSSR Polsku stanici v Bungrově oáze ve východní Antarktidě (stanice A. Dobrowolského) a v roce 1977 byla založena samostatná polská výzkumná stanice A. Arctowského na ostrově krále Jiřího na Jižních Shetlandách, kde jsou od jejího založení organizovány pravidelné polské expedice. Z iniciativy již zesnulých wrocławských geografů, doc. dr. Stanisława Baranowského a doc. dr. Jerzyho Cegły, bylo v roce 1974 zorganizováno ve Wroclawi první polární sympozium, na němž byly dokumentovány výsledky polských polárních výzkumů. Od této doby se každoročně konají polární sympozia za účasti polárníků z akademie věd, vysokých škol a dalších institucí, stejně jako účastníků sportovních výprav z celého Polska, ale i ze zahraničí.

Ve dnech 19.–21. května 1988 zorganizoval u příležitosti 10. výročí úmrtí S. Baranowského (1935–1978) Geografický institut Wroclawské univerzity, Komítet polárních výzkumů PAN, wrocławské oddělení PAN, Polární klub Polské geografické společnosti a Polské pedagogické společnosti již XV. polární sympozium s názvem „Současný stav a vybrané problémy polských polárních výzkumů“. Jednání sympozia zahájil prof. dr. hab. Alfred Jahn, který přivítal na 240 domácích účastníků a 25 zahraničních hostů z ČSSR, SSSR, NDR, NSR, Norska, Francie, Španělska, Velké Británie a Kanady. V úvodním referátu vzpomněl osobnost S. Baranowského a jeho přínos k výzkumu Arktidy. V další části plenárního zasedání se K. Birkenmajer zabýval třetihorním zaledněním a interglaciálny západní Antarktidy, J. Fabiszewski ekologickým porovnáním Arktidy a Antarktidy, O. Salvigsen (Norsko) datováním pobřežních teras na zemi Wedela Jarlsberga na Špicberku a S. Turčenko (SSSR) tektonicko-magmatickou evolucí Svalbardu. Další výsledky polárních výzkumů byly prezentovány jednak panelovou formou, jednak byly předneseny v jednáních ve dvou sekcfch.

Široké spektrum přednesených referátů lze shrnout do několika oblastí. V geomorfologických referátech byly prezentovány poznatky z oblasti Svalbaru, týkající se interakce činnosti moře, ledovců a glaciálních jezer na morfogenezi mezifjordové oblasti (W. Stankowski), čtvrtohorních sedimentů a tvarů ve východní části Petuniabukty (P. Kłysz et al.), transportu plavenin a splavenin v též oblasti (A. Kostrzewski et al.) a v Bellsundu (S. Bartoszewski a J. Pękalowa), změn hladiny moře v pozdních čtvrtohorách a glaciální historie oblasti Hornsundu (H. Chmal). Další geomorfologické příspěvky byly věnovány sedimentům a tvarům marginální oblasti ledovce K-2 v pohoří Karákóram (E. Drozdowski), post-neoglaciální degradaci zalednění oblasti ledovce Bay-Muir Inlet na Aljašce (A. Olszewski) a ledovcovým uloženinám na ostrově Pylot v severozápadní Kanadě (W. W. Shilts). Na oblast Svalbaru se vázal také referát A. Stankowské (hydrochemie jezer), J. Janii (telení ledovců) a Z. Fischerové (procesy metabolismu půd tundry). E. Czekanowska a J. Zabawski referovali o půdní mikrofauně v Antarktidě. V oblasti meteorologie a klimatologie se přednesené příspěvky zabývaly otázkami kolísání teploty vzdachu a srážek v oblasti Svalbara a Jan Mayenu (R. Brázdil), vlivem synoptických situací na srážkové poměry oblasti Hornsundu (T. Niedzwiedź) a grafickým modelováním vertikálního profilu teploty půdy (M. Mietus). Vliv lokálních činitelů (včetně meteorologických) na mocnost a termiku činné vrstvy permafrostu v oblasti Bellsundu na Špicberku byl předmětem referátu J. Pękalowé et al. Výsledky botanických výzkumů se týkaly mapování výskytu mechů a vyšších rostlin (A. Rzetuszká, F. Święs) a stanovení fenologických ročních období (E. Dubiel) v jižní a jihozápadní části ostrova Špicberk a studia fytoplanktonu v Antarktidě (E. Kopczyńska). Přehled arktických botanických výzkumů na univerzitě v Tromsø podal A. Elvebak. Blok zoologických referátů se zabýval aktuální problematikou krilu v Antarktidě (M. Godlewska, E. Kołakowski), obsahem těžkých kovů u arktického lososa (*Salvelinus alpinus*) a u jiných organismů v oblasti Hornsundu (M. Protasowicki), studiem výskytu malakofauny na Svalbaru (O. Różycki), morfologickým porovnáním tučňáků a alek (R. Banasch, NDR) a výzkumy fosilních tučňáků (A. Myrcha a A. Tatur).

Jednání konference bylo doplněno zasedáními Polárního klubu a filmovým večerem, na němž byly prezentovány diapositivy a filmy z polárních oblastí, včetně filmu brněnských geografů „Cesta na sever“. Organizátoři konference vydali sborník, obsahující 64 vědeckých prací, tematicky dělených na geologii, geomorfologii, hydrologii, klimatologii, pedologii, glaciologii, botaniku a zoologii, tři zprávy o polských polárních expedicích a 5 příspěvků z polární kroniky v celkovém rozsahu 420 stran, který podává dobrou představu o zaměření polských polárních výzkumů. Na závěr konference se uskutečnila jednodenní exkurze do Medvědí jeskyně v Kletné. Vedle vysoké vědecké úrovně sympozia je třeba rovněž vyzdvihnout jeho společenskou a organizační úroveň.

Rudolf Brázdil, Milan Konečný, Pavel Prosek

Gloria cartographiae. Pod tímto názvem byla v Muzeu knihy ve Žďáru nad Sázavou otevřena 5. 5. 1988 výstava „krásných map pěti staletí“ z fondů knihovny Národního muzea v Praze jako příspěvek k oslavám 170. výročí trvání této naší kulturní instituce (Vlastenecké muzeum bylo založeno r. 1818). Mapová sbírka Národního muzea přešla sice r. 1954 pod správu dnešního Geografického ústavu ČSAV, ale v knihovně zůstalo ještě dost materiálu pro tuto zajímavou expozici. Ta obsahuje celkem 56 položek. Mezi nimi hned na začátku zaujaly návštěvníka Ptolemaiovu Geografie, zejména dvě římská a jedno ulmské vydání, Schedelova Kronika (1493) s barevnou mapou Evropy, Münsterova Kosmografie, jednak basilejský originál s mapou Čech podle Klaudyána, jednak český překlad Zíkmunda z Púchova (1554) s českou verzí této mapy. Čtyři ukázky rukopisných portolánových map španělské provenience v kodezech z 15. – 17. století, zejména Libro universal de las navegaciones del mundo, reprezentují námořní kartografii. Nizozemskou kartografií zastupuje především Orteliov atlas, představený vydáním z r. 1570, 1572, 1573 a 1584, dále atlasy Blaeuovy a atlas Hondiův (1628), Janssoniův (1650 a 1661) a Hooghův (1693), překvapením je i atlas Číny M. Martiniho (1661). Laické návštěvníky zřetelně přitahuje krásná Müllerova mapa Čech (1720) a také Jüttnerův plán Prahy, jenž byl první publikací, kterou Muzeum vydalo (r. 1820). Zastoupeny jsou i mapy Hannoverova a akademický atlas Ruska z r. 1745. Pořadatelé však vystavili i některá vzácná anebo u nás nedostupná faksimile, např. mapy ebstorfské, herefordské, Peutingerovy a Gouughovy (1630), někdy i vypůjčená z jiných fondů. K unikátním exponátům patří rukopisný originál, měděná tisková deska a její kopirovaný otisk Kreibichovy mapy panství České Kamenice (1826), které se uchovaly v knihovně Kinských.

Výstavu zahájil ředitel knihovny Národního muzea dr. Jaroslav Vrchoslova, CSc., a jeho úvodní projev je otištěn v publikaci, která nahrazuje katalog. Ten však nebyl, bohužel, vydán, takže návštěvník se musí spokojit s popisy připojenými přímo k exponátům, a ty pochopitelně nemohou být příliš podrobné. Barevný propaganda plakát výstavy zdařile reprodukuje mapu světa z ulmského vydání Ptolemaia (1482), která je jednobarevně otištěna také na obalu citované publikace. Výstava trvala do konce října.

Ludvík Mucha

Klimatologie ve Vietnamu. Ústředním vědeckým ústavem je *Klimatologický institut* v Hanoji, který vede dr. Nguyen Câu. Je bývalým doktorantem klimatologického oddělení Ústavu geografie a územního plánování Polské akademie věd, kde v roce 1983 obhájil u prof. J. Paszyńského doktorskou práci Klasifikace klimatu Vietnamu na základě tepliných a vodních bilancí. V jeho ústavu pracují dva doktoři meteorologie, 6 mladších vědeckých pracovníků a dva technici. Zpracovávají klimatologické mapy Národního atlasu a dále pracují na mikroklimatických studiích v náhorní plošině Tay-nghuyen, kde jejich práce je zaměřena na možnosti zavést tam, resp. rozšířit pěstování kávy, kaučuku a čaje. Přístroje (anemometry, Assmannovy psychrometry a Sawinovy půdní teploměry) mají zapojeny z meteorologického ústavu; pozorovací stanice mají v Plei-cu a v jižní části Vietnamu v Buon-ma-thuot. Ústav má pobočku v Ho Či Minově Městě, kde se jeden pracovník zabývá komplexním studiem delty řeky Mekongu.

Ústav geografie a přírodních zdrojů se sídlem v Hanoji má asi 100 pracovníků. Vede ho hydrogeolog prof. Nguyen Thuong Hung. Jeho zástupce je hyrolog dr. Pham Quang Hung a kartograf dr. Nguen Tran Câu. Kromě nich tam působí ještě dalších osm doktorů přírodních věd, 66 osob s vysším a 28 s nižším vzděláním. Ústav má oddělení pedologické, fotointerpretační, fyzickogeografické, hydrologické, klimatologické, kartografické a administrativní. Ve výzkumných skupinách pracují geomorfologové, biogeografové a hospodářští geografové. Hlavními úkoly jsou: výzkum podzemních vod, vodní bilance, degradace půd, výzkum možností rozšiřování pastvin, land-use, výzkum mikroklimatu, ale pracuje se i na dalších konkrétních úkolech pro územní plánování a zemědělství.

Geofyzikální ústav má seismologickou stanici v horách Sa-pa v jižním Vietnamu a meteorologickou ve Phu-lienu u Haiphongu (116 m n. m.), kterou vede atmosférický fyzik Cao Van Nhu. Vedle běžných klimatických prvků se tam měří i radiace, změny zemského povrchu, zemětřesení a radarem se studuje a předvírá tajfuny. Na této observatoři pracuje 11 osob.

Další vietnamští klimatologové pracují na katedrách fyziky atmosféry univerzity v Hanoji, v Hue i v Ho Či Minově Městě. V Hanoji tři klimatologové podrobně studují klima povodí Rudé řeky (Song Cail) a plošiny Dac-lac. Rozvíjejí i matematické

metody prognózy počasí, studuje radiaci i tepelnou bilanci v životě rostlin a půdní úpravy.

Meteorologická služba ve Vietnamu má hlavní sídlo v Hanoji. V současné době pracuje ve Vietnamu 474 stanic, z toho je 264 stanic hydrologických, 172 klimatických, 20 oceánologických a 18 aktinometrických. Sbírájí a zpracovávají klimatická data a předpovídají počasí. Ústav vede dr. Nguyen Duc Ngu, který v roce 1974 obhájil na polské univerzitě v Lublinu u prof. E. Michny doktorskou práci na téma Klimatické oblasti Jižní Asie. Meteorologický ústav v Hanoji má tato oddělení: obecná klimatologie, technická klimatologie, dlouhodobé prognózy, cirkulace atmosféry, změny slunečního svitu, agrometeorologie, oceánologie, hydrologie rovinatých oblastí, vodní zdroje a zásoby, fotointerpretační. V Ústavu byla zpracována obsáhlá monografie náhorní plošiny Tay-nguen, založená na podrobných měřeních pěti klimatických stanic. Další práce se týkají ročních variačí v režimu monsunů. Ústav má pobočku v Ho Či Minově Městě, která se zabývá klimatem jižního Vietnamu.

Do tisku byl odevzdán *Národní atlas Vietnamu*, na kterém s vietnamskými geografiemi a dalšími odborníky spolupracují i experti sovětí. Atlas má 250 map, z nich 22 klimatických vyplňuje 8 listů. Kromě ročního a sezónního průběhu klimatických prvků je tu zmapována i tepelná bilance, typické synoptické situace a provedeno členění Vietnamu na klimatické oblasti, přičemž základem regionalizace byly údaje o teplotě, vlhkosti a atmosférických srážkách. Z hlediska agroklimatického jsou vymezeny čtyři hlavní oblasti.

L iter atur a:

KOZLOWSKA—SZCZĘSNA T.: Badanie klimatologiczne w Wietnamskiej Republice Socjalistycznej. Przegląd geogr., 68, Warszawa 1986, č. 4, s. 829—931.

Ctibor Votrubec

Ke stému výročí vydání Ottova slovníku naučného. Před sto lety v r. 1888 začal v sešitech vycházet Ottův slovník naučný a v r. 1908 před 80 lety se objevil na vějnosti jeho poslední svazek. S přípravami zabralo vydávání díla téměř čtvrt století. Šlo o nejvýznamnější vydavatelský čin Jana Otty (1841—1916), jednoho z nejpřednějších českých nakladatelů kapitalistické éry u nás. Bylo to vyvrcholení jeho rozsáhlé nakladatelské činnosti a Otto sám do posledního svazku slovníku napsal statí o postupu při jeho vydávání. Není bez zajímavosti, že k tisku slovníku objednal nejen nové písma, ale i nové stroje.

Práce na slovníku řídila sedmičlenná vrchní redakce sestávající z profesorů pražské univerzity (F. J. Studnička, J. Čelakovský, E. Maixner), z techniky (O. Feistmantel, J. Šolín), zástupců oboru teologického (K. Borový, F. Krásl) a odborných redaktorů. Jejich seznam je otištěn v I. svazku slovníku. Tamtéž je uveden seznam spolupracovníků na tvorbě hesel obsažených v tomto svazku. V dalších jsou otištěna jména nově přibylých a zemřelých spolupracovníků. Vypracování seznamu hesel zajišťovala vedle dalších úkolů redakční slovníková kancelář v čele s ředitelem.

Ottův slovník naučný s podtitulem Ilustrovaná encyklopédie obecných vědomostí obsahl 27 svazků. Hesla jsou v nich tištěna dostatečně čitelným písmem, vždy ve dvou sloupcích na jedné stránce. Rozsah svazků byl různý, některé měly až přes tisíc stran. Celkem to bylo bezmála 30 000 stran zhruba se 150 000 hesly abecedně řazenými a s bohatým obrazovým doprovodem. Na tvorbě hesel se podílelo na 1 100 spolupracovníků; abecední seznam jejich šifra byl uveden v 27. svazku.

Geografie byla ve slovníku velmi dobře zastoupena. Zaujmá spolu s hesly ze stýčných vědních oborů skoro čtvrtinu díla. Odborným redaktorem pro geografii od zahájení vydávání slovníku téměř až do jeho ukončení byl profesor J. Palacký. Psal též, zejména do prvních svazků slovníku, hesla z různých geografických oborů. Později se však omezil na fytogeografii a zoogeografii, neboť těmto oborům věnoval svůj hlavní vědecký zájem.

Redakci geografie vedl asistent profesora Palackého V. Švambera spolu s V. Pechem. Současně oba byli pilnými přispěvateli hesel. Po Švamberovi převzal redakci K. Plischke, po něm se nakrátko ujal této práce V. Vlach a E. Muška. Dále to byl L. Tošner a konečně St. Nikolau, kterého občas zastupoval J. V. Daneš. Celkem na slovníku pracovalo na čtyřicet geografů, ponejvíce středoškolských profesorů působících hlavně v Praze.

Také někteří naši cestovatelé jako E. Holub, J. Kořenský, J. Wünsch, O. Feist-

mantel i jiní napsali některá hesla. Ze zahraničních geografů nutno připomenout aspoň J. Cvijiče z Bělehradu.

Rozsah geografických hesel je různý; některá jsou stručná, jiná mají ráz samostatných monografií. Nejvíce je pochopitelně zastoupena geografie regionální, jejíž statě vesměs doprovázejí mapy. Výklad některých hesel je doložen obrázkem, černobílou kresbou, nebo i barevnou přílohou.

Významné postavení geografie jako vědního oboru podtrhuje i to, že v letech 1908—1910 k němu vycházel v sešitech příruční Ottův malý atlas zeměpisný. Jeho autorem byl již zmíněný St. Nikolau.

Doplňky ke slovníku, které vyšly jako 28. svazek v r. 1909, nemohly ovšem podchytit všechny změny, které nastaly v dlouhém časovém rozpětí, v němž slovník vycházel. V r. 1930 bylo proto zahájeno vydávání dodatků s názvem Ottův slovník naučný nové doby s podtitulem Dodatky k Velkému Ottovu slovníku naučnému. Celkem vyšlo 6 svazků, každý o dvou dílech (první tři svazky u Otty, zbývající v tiskařských a vydavatelských podnicích Novina). Poslední svazek, už v době druhé světové války, byl sice připraven a též vytiskněn, ale do veřejnosti se nedostal.

Při zpracování geografických hesel v dodatkách, kterým byl opět ponechán dostatečný prostor, se uplatnili již geografové z dalších generací.

Literatura:

1. NIKOLAU, S.: Zeměvěda v Ottově slovníku naučném. Sborník ČSZ, 14, Praha, Česká společnost zeměvědná 1908, č. 10, s. 277—278.
2. OTTO, J.: Některé poznámky o vzniku „Ottova slovníku naučného“ a o postupu při jeho vydávání. Ottův slovník naučný 27, Praha, J. Otto 1908, 902 s.
3. SEGET, K.: Zeměpis v Ottově naučném slovníku. Lidé a země, 30, Praha, Academia 1981, č. 7, s. 331—332.

Karel Seget

Z P R Á V Y Z Č S G S

Činnost poboček ČSGS v roce 1987. Činnost poboček ČSGS v roce 1987 byla ve znamení rozpracování a postupné realizace závěrů a usnesení výročních členských schůzí poboček a 17. sjezdu ČSGS konaného v Ostravě.

V oblasti vědecké a odborné nevyvíjejí pobočky samostatnou činnost mající vazby na řešení úkolů RVHP, SPZV aj. Rada členů v jednotlivých pobočkách je však do podobných úkolů přímo zapojena na svých mateřských pracovištích. Činnosti sledující další rozvoj jednotlivých geografických oborů jsou v pobočkách, ale spolu s některými, rozvíjeny v rámci práce jejich odborných skupin.

V oblasti vědeckopopularizační a vzdělávací činnosti se práce jednotlivých poboček zaměřovala především k problematici regionu, v němž pobočky působí. Tato činnost nebyla směrována jen do členské základny pobočky, ale často i mimo ni, především pro resort školství. V přednáškové činnosti byla naprostá většina akcí charakteru regionálně geografického. Potěšující je i propagace výsledků geografie i práce poboček v masových sdělovacích prostředcích, především v denním tisku, ale i v rozhlasových a televizních relacích.

Přímé spojení vědy s praxí bylo zaznamenáno pouze v jediném případě, kdy v rámci jihomoravské pobočky byla tato pobočka a její místní organizace v Hodoníně garantem zpracování vlastivědné mapy okresu Hodonín.

S bratrskými geografickými společnostmi NDR a PLR byly zahraniční styky rozvíjeny na úrovni pohraničních poboček, především severočeské, středomoravské a severomoravské. Zahraniční styky však stále nejsou zastřešeny dohodou o spolupráci ČSGS a GG DDR, resp. PTG PLR, popřípadě s dalšími zahraničními geografickými společnostmi.

Ediční činnost na úrovni poboček je minimální a v podstatě je reprezentována.

pouze Informačním zpravodajem jihomoravské pobočky (v roce 1987 vydána 2 čísla). Kolektiv odborné skupiny socioekonomické geografie při jihomoravské pobočce vydal v Krajském pedagogickém ústavu učební text „Ekonomický a sociální vývoj Jiho-moravského kraje po roce 1945“. V jiných pobočkách podobná činnost není rozvíjena.

Spolupráce ČSGS s ostatními vědeckými společnostmi a dalšími organizacemi a institucemi je poměrně bohatá, často realizovaná na základě dohod o spolupráci (především v pobočkách středočeské, jihomoravské a středomoravské). Vedle resortu školství spočívá těžiště spolupráce poboček s některými dalšími vědeckými společnostmi ČSAV, se Socialistickou akademii ČSSR, Čs. vedeckotechnickou společností a jejími komisemi a s vědeckými pracovišti ČSAV (zde především s GGÚ ČSAV v Brně a s jeho pracovištěm v Praze).

Spolupráce s resortem školství měla těžiště zejména v oblasti dalšího vzdělávání učitelů základních a středních škol v součinnosti s Krajskými pedagogickými ústavy a Okresními pedagogickými středisky formou přednášek a seminářů čelných představitelů české geografie. Neméně cenná byla i pomoc některých poboček (středočeská, severočeská, jihomoravská a středomoravská) při organizování zeměpisných olympiád, soutěží odborné činnosti a studentské vědecké a odborné činnosti.

Práce s mladou generací, především žáky základních a středních škol, byla realizována výše uvedenými formami. Na školách vysokých, se studenty geografie, pak prostřednictvím studentských odborů ČSGS pracujících při některých pobočkách. Z jednotlivých výkazů akcí poboček za rok 1987, pokud ovšem byly správně a bez zbytku vyplňeny, však vyplývá, že práce studentských odborů často stagnuje, nepředstavuje potenciální základnu nových, rádných členů Společnosti po ukončení studia a že i počet těchto studentských odborů klesá. Přitom tam, kde pracují (zejména jihomoravská a středomoravská pobočka), mají poměrně dobré výsledky a zajímavé formy a obsah práce.

Organizační struktura jednotlivých poboček se v roce 1987 příliš nezměnila. Vysoko kladně je však třeba hodnotit úsilí středočeské pobočky o přesun těžiště práce do odborných skupin a jejich rozšíření o nové — fyzické geografie (jejím předsedou je RNDr. J. Kastner), regionální geografie (doc. RNDr. J. Brinke, CSc.) a lékařské geografie (doc. RNDr. C. Votruba, CSc.). Při jihomoravské pobočce byla nově založena místní organizace ve Vyškově a připravuje se ustavení odborné skupiny regionální geografie. Středomoravská pobočka připravuje oslavy 100. narozenin prof. dr. F. Vitásku, DrSc., člena korespondenta ČSAV, s odhalením pamětní desky na jeho rodném domku ve Velké Bystřici. Další postup prací však brzdí nedořešení finančního příspěvku Čs. akademie věd.

Problémy v činnosti poboček přetrávají tam, kde nejsou vysokoškolská geografická pracoviště (České Budějovice a Hradec Králové). V průběhu uplynulého roku byl jen velmi malý kontakt s pobočkou jihoceskou. Některé problémy v činnosti se také objevily znova v práci pobočky východočeské. Ty byly podrobně rozebrány na plenárním zasedání HV ČSGS v Hradci Králové v listopadu 1987 a byla přijata některá doporučení a opatření i náměty k zlepšení její činnosti.

Hlavní výbor ČSGS byl průběžně informován o práci poboček prostřednictvím svého místopředsedy pověřeného řízením práce poboček. Většina výborů poboček se pravidelně schází, což je základním předpokladem úspěšné koordinace a řízení všech akcí na teritoriu působnosti jednotlivých poboček. Pobočky také běžně informují o všech uskutečněných i připravovaných akcích (kromě jihoceské pobočky).

K 31. 12. 1987 pracovalo v rámci ČSGS celkem 8 poboček a v nich 16 odborných skupin (v pobočkách), 12 místních organizací (7 v jihomoravské, 4 ve středomoravské a 1 v severočeské) a 3 studentské odbory (v jihomoravské a středomoravské pobočce). Celkem v uplynulém roce uspořádaly pobočky ČSGS 126 různých akcí (včetně 17. sjezdu ČSGS v Ostravě) s celkovou účastí 4 513 osob (bez výborových schůzí), z toho byly 1 sjezd, 3 konference, 6 seminářů, 95 přednášek, 12 exkurzí a 9 jiných akcí.

RNDr. Petr Šindler, CSc.,
místopředseda HV ČSGS

První fyzickogeografický seminář. První fyzickogeografický seminář uspořádala fyzickogeografická sekce HV ČSGS a katedra geografie přírodovědecké fakulty UJEP v Brně ve dnech 3.—4. 2. 1988. Zúčastnilo se ho 40 učitelů geografie ze středních a vysokých škol, odborníků z pracovišť ČSAV a SAV, projekčních institucí a resortních ústavů. Část jednání byla společná se sekci školské geografie ČSGS. Seminář sledoval tři hlavní cíle:

- propojení činnosti sekcí fyzickogeografické a školské při řešení současných otázek výuky zeměpisu na školách základních a středních,
- prohloubení fyzickogeografického výzkumu ve složkových i komplexních úlohách, teorii fyzické geografie, jakož i jejich praktických aplikacích,
- posílení geografické informatiky, intelektuální komunikace geografů ve výzkumu, vzdělávání, organizaci spolupráce.

Účastníci podpořili návrhy školské sekce a dospěli ke společným závěrům, z nichž lze uvést: Současná výuka zeměpisu se vyznačuje nejen klady, nýbrž i záporou. Ke kladům patří zařazení problematiky krajiny, životního prostředí, posílení vazeb mezi zeměpisnými tématy apod., zatímco záoporem je zaostávání v zastoupení praktické geografie, redukci počtu hodin jak na základních, tak středních školách. Nepodařilo se obhájit komplexitu zeměpisu, jeho význam pro ekonomické, sociální a ekologické myšlení, jeho političnost, branný význam atd. Slabou úroveň má školní zeměpisný atlas. Honba za „ideálními učebnicemi“ má své meze, potřebujeme propracovat práci s učebnicí, získat ke spolupráci na jejich tvorbě učitele z praxe. Výuku zeměpisu vážně brzdí nízká úroveň vybavení škol pomůckami i způsoby jejich navrhování a realizace. Vysoké školy, které připravují budoucí učitele zeměpisu, nejsou zahrnuty do seznamu škol vybavovaných pomůckami. Výuka zeměpisu nemůže být záležitostí omezeného počtu lidí, ale záležitostí celé geografické veřejnosti, učitelů zeměpisu — zde je zřejmě hlavní zdroj chyb a omylů. Jako nosná se jeví spolupráce geografů při výzkumu místních regionů, krajín pro potřeby výuky zeměpisu, která by měla v duchu zásad J. A. Komenského být vždy vztahována k regionu, v němž žáci žijí.

V dalším jednání semináře byly předneseny příspěvky o postavení geografie v systému věd, podhorské zonalitě, návrhu komplexní péče o životní prostředí okresu Vyškov, zastoupení biogeografických informací v Informačním systému o území, krajinném ekologickém výzkumu části okresu Trnava, dynamice interakcí endogenních a exogenních sil v krajinné sféře, katastrofických reliéfotvorných fluktuacích, tektonické pozici Moravské brány, topoklimatické mapě sz. okolí Brna, teoretických otázkách geografie, především fyzické. Vesměs byly navrženy k publikování pro širší geografickou veřejnost.

Na 1. fyzickogeografickém semináři vyládla sdělná, dělná, konstruktivní, a přitom kritická atmosféra. Vedení fyzickogeografické sekce bylo doporučeno rozeslat dotazník o stavu a perspektivách geografických informačních systémů, připravit seminář na toto téma, podpořit úsilí geomorfologů o založení komise při ČSGS, připravit 6. výroční konferenci sekce o pokročících fyzické geografie za 70 let existence Československa.

Alois Hynek

Seminář o geografii dopravy. Sekce pro socioekonomickou geografii při HV ČSGS systematicky „mapuje“ stav jednotlivých disciplín, které patří do její sféry. Tentokrát ve spolupráci s odbornou skupinou pro socioekonomickou geografii středočeské pobočky uspořádala sekce seminář k problematice geografie dopravy ve dnech 8.–9. března t. r. v Loděnici u Prahy.

Semináře se zúčastnilo 27 geografů z vysokých škol i vědeckých pracovišť z celé ČSSR, od Prešova po Plzeň. Po úvodu seniora našich dopravních geografů dr. J. Hůrského, CSc., byla přednesena celá řada hodnotných referátů obohacujících teoretické základy geografie dopravy i přinášejících konkrétní výsledky výzkumu v tomto oboru. Ke všem vystoupením se rozvinula bohatá diskuse. Jednání mělo až překvapivě dobrou odbornou úroveň — překvapivě proto, že organizátoři se předem obávali, že ta to geografická disciplína je u nás málo pěstována a zabývá se jí jen okrajově nepříliš vysoký počet geografů. Obavy však byly zbytečné; ukázalo se, že geografie dopravy má dostatek zanícených zájemců a že chyběl jen jejich vzájemný užší kontakt, který může přinést další rozvoj této disciplíny.

V závěru se účastníci usnesli, že podobná setkání dopravních geografů se budou konat pravidelně (organizaci příštího semináře nabídli geografové ze Žiliny), že ze semináře bude připraven sborník referátů s bibliografií dopravně geografické literatury a soupisem výzkumných a diplomních prací z tohoto oboru, že se čs. geografové pracující v geografii dopravy pokusí navázat užší kontakt s příslušnou pracovní skupinou při IGU a že budou zahájeny práce na přípravě monografie obecné geografie dopravy. Závěry semináře obsahují rovněž výzvu HV ČSGS, aby se zasadil o urychlení prací na Geografickém terminologickém slovníku.

Milan Holešek

Založení geomorfologické komise při Československé geografické společnosti.

V posledních letech pozorujeme vedle obvyklých vědeckých setkání geomorfologů, např. v rámci kongresů a komisí IGU, snahy o vytvoření samostatné organizační platformy, mezinárodní geomorfologické asociace. Ať již k nim zaujmeme jakékoli stanovisko, je na místě otázka, proč k těmto desintegrálním tendencím dochází právě u tradiční báze fyzické geografie. Přičin, pozitivních i negativních, je jistě více. Mohou využívat např. z rostoucí vědní specializace či pozice geomorfologie na pomezí geologie a geografie. Rostoucí zapojování geomorfologů do řešení problémů životního prostředí vedle ke zvyšování prestiže oboru. Na druhé straně nelze pominout již příliš dlouhou existenci určitého teoretického vakua, vedoucího k potřebě trvalé diskuse a hledání nových teoretických přístupů.

Tyto trendy se projevují i v naší geomorfologii. Vedle rozvoje dílčích výzkumů (např. antropogenní geomorfologie) nelze nevidět, že celkově se česká geomorfologie nachází spíše v útlumu. Přičin je opět jistě více, jednou z hlavních je pravděpodobně nejasněnost koncepce výzkumu. Jednou z cest ke zlepšení situace by mohlo být založení geomorfologické komise při ČSGS, kterého se se souhlasem hlavního výboru ujal dr. T. Czudek, CSc. Na ustavující schůzi komise, konané dne 28. 3. 1988 v Brně, byla tato iniciativa všeobecně uvítána. Dr. T. Czudek přednesl kritický referát o současném stavu a perspektivách české geomorfologie, který byl podkladem pro bohatou diskusi, zaměřenou na poznání přičin stagnace a hledání cesty k jejímu překonání. Byla zdůrazněna mj. nutnost častějších kontaktů (zejména přímo v terénu), potřeba problémových i regionálních studií a vícejazyčného terminologického slovníku.

Otzázkou je, zda by se komise neměla pokusit o určitou koordinaci výzkumu a vytyčení koncepce naší geomorfologie, a to z toho důvodu, že mimo řádné sjezdy společnosti se geomorfologové v posledních letech sešli při příležitosti 100. výročí narození prof. J. V. Daneše a 30 let geomorfologie v ČSAV; tato setkání se však, přes přednesení velkého množství příspěvků, nestala impulsem nových výzkumů.

K datu zakládající schůzky podalo přihlášku do komise 26 zájemců. Účastníci zvolili výbor ve složení dr. Buzek, dr. Czudek (předseda), dr. Hrádek, doc. Hynek, dr. Ivan, dr. Kalvoda, prof. Král. Počítá se s tím, že výbor se bude scházet 1–2krát ročně, celá komise zhruba jednou za dva roky. Bude úzce spolupracovat s fyzickogeografickou sekcí ČSGS. Komise má působnost pro české země a bude zahrnovat všechny dílčí obory geomorfologie s výjimkou speleologie. Další zájemci o členství v komisi z řad geografů jsou vštáni.

Antonín Ivan

Jubilanti Čs. geografické společnosti při ČSAV v roce 1989

90 let se dožívá:

akademik Quido Záruba, 18. 6. 1899

85 let se dožívá:

Vlastimil Holan, 1. 3. 1904

RNDr. Rudolf Málek, 29. 1. 1904

80 let se dožívá:

PhDr. Stanislav Mařan, CSc., 22. 9. 1909

RNDr. Bohumil Masař, 14. 2. 1909

Josef Musil, 21. 3. 1909

prof. ing. Josef Pelíšek, DrSc., 20. 8. 1909

75 let se dožívá:

Drahomíra Bučková, 3. 8. 1914

ing. dr. Jan Cablík, DrSc., 18. 12. 1914

prof. RNDr. Václav Němeček, CSc., 16. 9. 1914

doc. RNDr. František Ševčík, CSc., 24. 4. 1914

Josef Šichan, 27. 3. 1914

Josef Vít, 13. 2. 1914

70 let se dožívá:

Vladimír Bauer, 11. 5. 1919

ing. Miroslav Knoll, 20. 6. 1919

ing. Dušan Novák, 24. 3. 1919

MVDr. Tomáš Ševela, 9. 10. 1919

PhDr. Helena Tatrová, 3. 4. 1919

Vladimír Žďárský, 31. 8. 1919

65 let se dožívá:

RNDr. Jaroslav Bechný, 18. 7. 1924

Milan Brož, 19. 5. 1924

doc. RNDr. Jiří Dvořák, CSc., 28. 5. 1924

RNDr. Dušan Frič, 11. 3. 1924

RNDr. Zdeněk Kouřil, CSc., 6. 3. 1924

prof. RNDr. Václav Král, DrSc., 17. 10. 1924

prof. RNDr. Jiří Machyček, CSc., 8. 8. 1924

František Mikolášek, 19. 2. 1924

doc. RNDr. Vladimír Mostecký, CSc., 5. 9. 1924

Emil Mozola, 16. 10. 1924

Josef Niemiec, 31. 10. 1924

ing. RNDr. Václav Novák, CSc., 12. 9. 1924

ing. Miroslav Pešek, 20. 2. 1924

Alena Říhová, prom. ped., 9. 5. 1924

RNDr. Milan Skalický, CSc., 19. 9. 1924

doc. JUDr. Stanislava Sprincová, CSc., 24. 8. 1924

Anna Štruncová, prom. ped., 1. 3. 1924

Josef Ullrich, 8. 10. 1924

Josef Výborný, 13. 2. 1924

RNDr. Václav Zajíček, CSc., 27. 10. 1924

RNDr. Ladislav Zapletal, CSc., 11. 5. 1924

60 let se dožívá:

PhDr. Antonín Bendl, 4. 8. 1929

Tomáš Chmelíček, prom. geogr., 10. 12. 1929

Eduard Cvejn, 26. 5. 1929

Miloslav Fábera, 3. 7. 1929

prof. RNDr. Ferry Fediuk, CSc., 3. 2. 1929

Jiří Fikejz, 21. 5. 1929

Zdeněk Fišer, 20. 9. 1929

RNDr. Antonín Götz, CSc., 22. 12. 1929

RNDr. Zdeňka Hodinková, 23. 2. 1929

RNDr. Zdeněk Hoffmann, CSc., 7. 8. 1929

doc. RNDr. Jiří Klíma, CSc., 24. 8. 1929

RNDr. Jan Kotásek, 8. 9. 1929

Ivan Kudláček, 27. 1. 1929

Jiří Ludvík, 25. 8. 1929

ing. Zdeněk Petrák, 26. 10. 1929

Stanislav Pokorný, 28. 2. 1929

Ludmila Šimková, 12. 5. 1929

Stanislav Šula, 5. 4. 1929

Vlastimil Zíkeš, 22. 11. 1929

Maria Zlámálová, 20. 7. 1929

Hlavní výbor ČSGS i redakce Sborníku ČSGS všem jubilantům srdečně blahopřejí a do dalších let přejí mnoho zdraví a úspěchů v práci i v osobním životě.

Jaroslava Helusová

LITERATURA

Jaromír Demek: Úvod do štúdia teoretickej geografie. Bratislava, SPN 1987, 243 str.

Koncem roku 1987 vydalo Slovenské pedagogické nakladatelstvý nanejvýš potrebou a v naší literatúre vzácnou publikaci o teoretickej geografii. Kniha je vlastně úvodem do studia teoretickej geografie na vysokých školách. Autor ji rozdělil do tří základních kapitol. První nazval Úvod do geografie. Pojednává v ní mimo jiné o základních problémech současné geografie a stručně také o obecných otázkách teoretickej geografie. Druhá kapitola rozebírá metodologické základy geografie. Mluví se v ní o geografických výzkumech a o geografické teorii. Třetí kapitola je nejrozsáhlejší a tvoří jádro recenzované práce. Rozebírá podstatu systémového myšlení, pojem geosystém, vlastnosti geosystémů, jejich hierarchii a vybrané příklady. Závažná a zajímavá je zde pasáž o metodách studia geosystémů, modelech a modelování, jakož i o geografické prognóze a perspektivách geografie. Knihu uzavírá rozsáhlý (16stránkový) seznam vesměs zahraniční a ne vždy snadno dostupné literatury, dále pak jmenný a věcný rejstřík. Text doplňuje 88 obrázků včetně černobílých fotografií.

Při hodnocení knihy J. Demka „Úvod do štúdia teoretickej geografie“ je třeba vycházet především z toho, že její napsání nebylo nijak snadné, a to vzhledem k složité teoretickej (mnohdy filozofické) problematice, kterou řeší. Jde o dílo, které se bezesporu dočká dalších vydání. Potom autor jistě více rozvede aktuální otázky modelování v geografii a problémy geografické prognózy. Recenzované knize toho moc nelze vytýkat.

Knihu J. Demka je vysoce hodnotným a potřebným dílem, na jehož základě bude možno u nás dále rozvíjet problematiku teoretickej geografie.

Tadeáš Czudek

E. C. Pielou: The Interpretation of Ecological Data. New York, John Wiley & Sons 1984, XI + 263 str.

Kniha je lépe charakterizována svým podtitulem *A Primer on Classification and Ordination* (Učebnice klasifikace a uspořádání), neboť přináší výběr metod, jež odhalují strukturu v datových maticích na první pohled zcela nestrukturovaných. Tuto schopnost označuje autor pojmem interpretace dat. Většina čtenářů však chápá interpretaci dat šíře, jako hledání významu empirických jevů odhalených analýzou, a to vzhledem k nejrůznějším souvislostem, obsahovému významu dat a fondu teoretických a empirických poznatků a hypotetických konstrukcí vědy. Interpretace není záležitost matematické techniky, ale meritorní vědy samé, vzniká dialogem výzkumnáka a dat. V tomto smyslu slabý název knihy neodpovídá obsahu, jenž je zaměřen na metodiku, jak nalézt a přehledně uspořádat informaci o číselné struktuře dat. Autor ve svých příkladech ani nespecifikuje významy dat — jde o nějaké druhy a nějaká místa.

Nicméně interpretace a vědecká práce s daty je bez znalosti metod analýzy nemyslitelná a neefektivní, a proto cíl publikace — seznámit čtenáře s konkrétními postupy a ukázat jejich analytický smysl — je užitečný, a to zejména pro výzkumné a vědecké pracovníky (nematematiky) pracující s daty. Autor jde ve svém záměru ovšem dál: požaduje, aby výzkumník nejen dokonale pochopil techniku v její matematické podstatě, ale aby byl schopen i naprogramovat její algoritmus. A to je druhá polemická poznámka: neboť tento požadavek je podle mého názoru přehnaný i nereálný (a to nejen v podmírkách naší vědy), ale je i neracionální — soustředění výzkumníků musí směřovat k předmětu analýzy a ne k technickým aspektům metod.

Kniha je rozvržena do šesti kapitol: 1. Úvod, 2. Klasifikace pomocí seskupování, 3. Transformace datových matic, 4. Uspořádání, 5. Klasifikace pomocí rozdělování, 6. Diskriminační uspořádání.

Část věnovaná seskupování obsahuje srozumitelný a podrobný výklad šesti hierar-

chických seskupovacích metod včetně měr nepodobnosti a vzdáleností a problému vstupu surových či normalizovaných dat. Vzájemné porovnání metod doprovází doporučení, kdy kterou použít.

Kapitola třetí obsahuje výklad maticových operací. Je zdůvodněna potřebou aparátu v dalších částech. Vzhledem k výše uvedenému stanovisku se však domnívám, že tu je nadbytečná (obsah lze ostatně nalézt v elementárních učebnicích teorie matic, kterých je celá řada). Uvítaла bych místo ní spíše reálný příklad vědecké analýzy dat s úplnou interpretací.

Čtvrtá kapitola je věnována postupům, které přemění nepřehledný soubor dat chávaný jako systém bodů v mnohorozměrném prostoru do srozumitelnějšího tvaru, v němž je vidět nějaký řád, strukturu a vazby, v němž jasně vystoupí vlastnosti souboru dat a který umožní vlastní využití informace v datech obsažené. Pro tyto postupy používá autor termín „ordination“ — uspořádání. Uvádí podrobně tři: analýzu hlavních komponent, analýzu hlavních souřadnic [pod tímto názvem se skrývá jedna z metod klasického mnohorozměrného škálování známá u nás jako DISTAN] a korespondenční analýzu [v pojetí modelu reciprokového průměrování]. Za přínosné považuji to, že autor mezi sebou tyto postupy porovnává a ukazuje jejich vzájemnou souvislost.

V páté části se hovoří o rozdělovacích technikách, které dělí soubor dat na určitý počet vzájemně nestejnорodých částí, uvnitř stejnорodých. Klasické postupy tohoto druhu se musejí vyrovnat s problémem, že některé z jednotek lze rozdělit do dvou skupin $2^{n-1} - 1$ různými způsoby, z nichž je nutno vybrat ten nejlepší podle daného kritéria. Zde předvedené metody se těmto výnocočtním obtížím vyhýbají: nejprve data uspořádají (např. pomocí některé z metod čtvrté kapitoly) a upravený soubor dat pak rozdělí podle nějakého zvoleného principu. Autor se domnívá, že tato skupina technik je vhodná pro většinu ekologických dat.

Poslední kapitola se zabývá diskriminačním uspořádáním (postup pochází od autora). Je to metoda vhodná v situaci, kdy několik datových matic chceme interpretovat najednou, tj. společně je uspořádat tak, aby co nejvíce vystoupily jejich vzájemné rozdíly. Postup se předkládá v podobě návodu bez vysvětlení, které by údaiň bylo příliš obtížné [tím se autor ovšem dostává do sporu sám se sebou ohledně dokonalého porozumění technikám].

Kniha je napsaná přehledně a vysvětlení jsou jasné. Pro vlastní ekologický výzkum je zde však málo příkladů z praxe. Autor tím, že neurčuje přesný obsah svých dat, však otevírá širší uplatnění a zjednodušíuje studium zájemcům z ostatních oborů. Kladem jsou i cvičení u každé kapitoly s řešením uvedeným na konci. S autorem můžeme polemizovat v celé řadě jeho metodologických a didaktických názorů, kniha je však užitečná na své metodické úrovni, způsobem výkladu a nestandardním obsahem. Je přístupná, v mnohem originální a přínosná. Je vhodná i pro geografy interpretující matice geografických dat (řádky jsou jevy či vlastnosti, sloupce jsou území, nebo naopak, a v polích jsou četnosti, nebo hodnoty proměnných), protože by mohla značně rozšířit a obohatit jejich analytické přístupy.

Blanka Řeháková

Petr Šindler: Základy politické geografie. Pedagogická fakulta, Ostrava 1986 [vyšlo 1987], 184 str., 8,50 Kčs.

V bohaté publikaci činnosti katedry geografie Pedagogické fakulty v Ostravě jistě zaujmí svařek věnovaný zanedbávané disciplíně našeho oboru — politické geografii. Petr Šindler se pokusil tímto učebním textem vyplnit dlouhodobou mezera v naší geografické literatuře. Jak autor sám říká v úvodu, zaměřil se především na klíčové problémy politické geografie.

V úvodním oddílu rozebral vznik této disciplíny a její směry ve světové geografii i u nás, kriticky zhodnotil geopolitiku, zabýval se obsahem a předmětem politické geografie, jejím postavením v systému věd, vztahem geografického prostředí a politických jevů a metodami výzkumu. Tento oddíl ve vhodném přehledu shrnul teoretické základy sledované geografické disciplíny.

Největší oddíl se zabývá státem jako předmětem politické geografie. Velká pozornost se věnuje klasifikaci států, dále se sleduje velikost státního území, státní hranice včetně teritoriálních vod, geografická poloha států a jejich administrativní členění.

Další oddíl shrnuje politickogeografické problémy obyvatelstva, například otázky obživy a vývoje světové populace, rozmístění obyvatelstva a hustotu zalidnění, rasovou, národnostní, etnickou, jazykovou a náboženskou strukturu, migrace a urbanizační procesy, otázky hlavních měst.

Závěrečný oddíl stručně (snad až příliš) komentuje změny na politické mapě světa. Literatura obsahuje nemalý počet 154 titulů, avšak mohla být ještě úplnější, alespoň ve výběru domácích autorů (např. další práce Korákovy, Trávníčkovy, politickogeografické komentáře Šlachtovy ad.). Tabulkový přehled obsahuje soupis nezávislých států se základními údaji.

Vcelku lze hodnotit Šindlerovu práci jednoznačně kladně jako první soustavný přehled politické geografie v naší literatuře. Na pojetí je sice zřetelně znát vliv práce polského geografa J. Barbaga, ale autor nezastírá, že mu byl vzorem a hlavním pramenem. Diskutovat lze o některých detailech (např. zařazení Západního Berlína mezi kolonie a závislá území na s. 45, nebo zahrnutí Mexika společně s Mongolskem mezi náhorní státy na s. 90), vytknout by bylo možno některé terminologické chyby (např. Mexikánci místo Mexičané na s. 96, nafta místo ropa na několika místech), námitat by se dalo, že do náplně politické geografie patří také např. problémy pohraničních pásem, otázky regionalismu a jiných politickogeografických faktorů, jež mají vliv na organizaci států a funkci politickosprávních územních systémů a jiné otázky, jimiž se tato kniha nezabývá. To však nic nemění na průkopnických zásluhách autora, který se vydal na pole v naší geografii velmi málo probádané a odvedl solidní práci.

Milan Holeček

Jiří Kohout, Jiří Vančura: Praha 19. a 20. století — technické přeměny. SNTL Praha 1986, 292 str., 193 obr., 13 tab. a 8 příloh, cena 125 Kčs.

Základní geografická literatura o Praze (Wízek 1923, Lehovec 1944, Jiří Král 1947, George 1952, Votrubec 1953, Häufner — Dinev 1969, Carter 1971, Sperling 1981, Hrůza 1985) je svým způsobem významně obohacena touto novou, graficky velmi pěkně upravenou knihou, která zdůrazňuje technické proměny města. Rozvoj Prahy změnil v posledních 200 letech významně její tvářnost i životní prostředí. Kniha analyzuje současný stav, zejména z hlediska techniky, a ukazuje perspektivy dalšího vývoje, jakož i problémy s tím spojené. Vývoj Prahy za posledních dvě let rozčlenili autoři do etap 1806—1835, 1836—1865, 1866—1895, 1896—1925, 1926—1945, 1946—1985; s tím lze celkově souhlasit.

V úvodní kapitole popisuje Prahu před vstupem do průmyslové revoluce, zakresluje 16 jejích tržišť, městské opevnění se 40 bastiony. V další části sledují změny na úsvitu technické a průmyslové revoluce, kdy Praha žije tichým životem provinciálního města a je po Vídni, Milánu a Benátkách čtvrtým největším městem rakouského mocnářství. Uvnitř jejich hradeb žije 120 tisíc obyvatel, je tu 103 věží a 56 továren. V letech 1836—1865 nastupuje nová technika a podnikají se první velké inženýrské stavby. Průmysl je stále ještě v podstatě jen na Starém a Novém Městě, kdežto Letná je bez výstavby a rychlé změny prodělávají Holešovice.

V následném období 1865—1895 prodělává Praha prudkou industrializaci. Tempo výstavby se zrychluje, město se rozrůstá a mění. Pražským vzorem je Vídeň, Budapešť a Paříž. Jim se snaží Praha přizpůsobit a dostihnout je, a to i napodobováním staveb (Invalidovna, Petřínská rozhledna).

Vznikají malé prosperující dílny na periférii. Jejich majitelé bohatnou a stavějí pak po zrušení hradeb velké závody na volné, laciné půdě, naštěstí převážně na východním okraji města, takže svými exhalacemi Prahu jen poměrně málo znečišťují. Uvnitř města se provádějí asanace. Bohatší rodiny začínají vyjíždět na víkend. V 80. letech začala výstavba činžovních domů. Ze zdravotních důvodů mizejí hřbitovůvky kolem kostelů. Postupně se budují nábřeží a železnice.

K prudkému narůstání předměstí dochází v letech 1895—1925. Do ulic je zaváděna zeleň. Nájemní domy rostou do výšky, aby se z nich na činžích co nejvíce vytěžilo. Značného pokroku se dosahuje v městské hygieně. Poprvé v dějinách města se ve větším měřítku bourá, aby se mohlo stavět, kdežto dosud se jen nastavovalo a upravovalo. Prakticky chybí plánování v dnešním slova smyslu, postupuje se jen podle empirie, ale s citem a celkem dobře.

Když se Praha v roce 1918 stala hlavním městem státu, získala nové povinnosti, ale vznikly i potřeby rozsáhlé výstavby. V té době se staví v Praze hodně a rozmanitě, a to i na návrších. Rostoucí průmysl vadí bytové výstavbě, prohlubují se problémy pražské periferie. Během nacistické okupace bylo poškozeno 7 840 pražských objektů, zmenšil se počet kaváren a biografů, bylo zrušeno mnoho krámů, ustal ruch obchodních pasáží, přibyla skladů. Odsunem Němců a odchodem části obyvatel do pohraničí se uvolnilo mnoho bytů, ale přibylo úřadů a nových státních a kulturních institucí, a tak budování Prahy nebylo nikterak jednoduché.

V posledních letech se Praha připravuje na nástup 21. století. Buduje se metro, podzemní i nadzemní garáže, tunel pod Petřínem. Městské území bylo na východě a jihovýchodě podstatně rozšířeno. Obytných domů je v Praze 36 000, podstatná část zděná. Všechny mají zavedenu elektřinu, 54 % má plyn, celé území je zásobováno z vodní sítě, 85 % území má kanalizaci. Vnitřní části velkoměsta jsou však zastavěny příliš hustě; na ploše 1 000 ha se třetí polovina obyvatelstva při 14 000 obyv./ha, kdežto druhá polovina bydlí v zeleni při hustotě pouhých 100 obyv./ha; 73 % bytu se stává z jedné místnosti. V dalším se autoři podrobne zabývají problematikou vody a dopravy, pěšimi zónami a pasážemi, nerovnoměrným zalidněním. Diskutují výstavbu sídlišť, otázky pražského regionu a památkové ochrany. Současná Praha je největší městskou památkovou rezervací na světě, má 1 725 památkových objektů, v čemž je zahrnuto 100 chráněných kostelů, 85 paláců, 50 bývalých klášterů, 25 kaplí, 18 muzeí atd. Střed má pouze 15 000 stálých obyvatel, ale 200 000 pracovních míst a je tu soustředěno 80 % pražských divadel a galerií, 50 % knihkupeckých prodejen, 33 % kin.

Rekreační objekt vlastní zhruba třetina pražských rodin, pravidelně vyjíždí na rekreaci v letním období 44 % a příležitostně dalších 21 % obyvatelstva, takže za překněho letního počasí opouští velkoměsto na víkend 2/3 obyvatelstva, což takřka nemá obdobu na světě.

Kniha doplňuje seznam literatury a plánů Prahy, tabulky první technické rekonstrukce v Praze a ve světě, tabulky výškových staveb historických a soudobých, seznam 194 vyobrazení a 18 vedut. Kniha má čtyřjazyčné resumé, výborné fotografie i grafy. Vznikala 20 let a je to na ní v dobrém slova smyslu vidět.

Ctibor Votrubec

Ján Kukuča: Naša Zem — jej meranie a zobrazovanie. Veda, Bratislava 1986, 112 str., 32,— Kčs.

Autor, ředitel výzkumného ústavu geodézie a kartografie v Bratislavě, předkládá v pěkné a přitažlivé úpravě (nicméně v nepraktickém formátě) publikaci o měření a zobrazování Země.

Těžiště práce spočívá v kapitolách o zkoumání tvaru a velikosti Země a o způsobech zobrazení a znázornění jejího povrchu. Autor vlastně podává výklad obsahu a úkolů geodézie a kartografie, ovšem bez užití složitějšího matematicko-fyzikálního podkladu, který by dílo učinil pro širší veřejnost odtažitým. Značná pozornost je věnována družicovým metodám zkoumání tvaru geoidu a využití výsledků dálkového průzkumu Země v kartografii.

Zejména těmito partiemi se publikace liší od běžných starších populárně vědeckých příruček geodézie a kartografie. Z tohoto hlediska lze souhlasit s autorovým tvrzením, že jde o první knihu tohoto zaměření a obsahu ve slovenské literatuře.

Mojmír Slachta

Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960. Svazek X. Okresy Brno-město, Brno-venkov, Vyškov. Zpracovali: Josef Bartoš, Jindřich Schulz, Miloš Trapl (za spolupráce dalších 9 spoluautorů). Profil, Ostrava 1986 (vyšlo 1987), 287 stran, 5 map v příloze, cena Kčs 35,—.

Do rukou interulantů se dostává již 10. svazek této záslužné pramenné publikace, o jejíchž předešlých svazcích již bylo v tomto časopise referováno (srovн. odhad Šb. ČSGS, 91, 1986, s. 246). Tento svazek je zpracován podle obvyklého schématu. Vychází z administrativního členění a úředních názvů obcí v r. 1948. Opráv se především o tištěné pramene, podává historický přehled tří citovaných okresů. Uváděná fakta jsou většinou ověřována z více stran. Vychází se z místopisu, který poskytuje první informaci o vývoji jednotlivých obcí i okresů v období 1848—1948. Navazuje politicko-administrativní a ekonomická charakteristika okresů a pak heslovitý popis sídel v rámci tehdy příslušných soudních okresů do konce roku 1948, kdy byly zrušeny. Údaje jsou uvedeny v chronologickém sledu. Sídla se podávají jako celek, jen někdy se citují i lokality uvnitř katastru obce. Obce se kategorizují podle počtu obyvatel do šesti velikostních skupin. Podle národnosti se obyvatelstvo dělí na české, německé a ostatní. Autoři zdůrazňují ovšem známý fakt, že při sčítání až do r. 1910 se zjišťovala jen tzv. obcovací řeč (Umgangssprache).

Celková charakteristika ekonomického vývoje se zaměřuje hlavně na oblast výroby. Sociální struktura obyvatelstva byla poměrně odlišná. A tak se obce členily na čistě zemědělské, zemědělské s místním průmyslem a převážně zemědělské nebo prů-

myslové. V typických případech vyznačují autoři také střediskové obce. Při průmyslové výrobě se věnuje hlavní pozornost podnikům s počtem zaměstnanců, přesahujícím číslo 200. Údaje o organizaci politických stran se podařilo zjistit jen k r. 1924, dále se dovídáme o výsledcích parlamentních voleb r. 1929 a 1935, přičemž se neuvádějí politické strany, které získaly méně než 1 % odevzdávaných hlasů. Ze základních politických událostí se publikace zmiňuje o osvobození r. 1945 a dále jen o mimořádně významných politických událostech. Obecné školy se sledují od r. 1848, r. 1900 se již uvádí i počet tříd. U měšťanských škol autoři zjišťovali rok vzniku, u středních a vyšších škol pak i základní změny. Soupis kulturních a historických památek se opírá o státní seznamy.

Literatura o obcích a okresech má především orientační a doplňkový význam. Cenné jsou tabulkovou formou podané číselné údaje, opřírající se o původní prameny. Mapové přílohy se opřely o Základní mapu Československa v měřítku 1 : 100 000. Jako obvykle jsou volně vloženy. Vzhledem k tomu, že „Místopis“ vychází ze stavu k r. 1948, zachycuje okres Brno—město menší katastrální území než dnes a okres Brno—venkov zase naopak větší (tehdy k němu navíc náležel např. i Adamov, dnes součást okresu Blansko). Tímto svazkem se zároveň dále přiblížila doba, kdy již budou zpracovány všecky někdejší moravské okresy. Chybějí prakticky již jen západomoravské a slezské.

Dušan Trávníček

IGU Bulletin. Informační bulletin Mezinárodní geografické unie (IGU), který má vycházet dvakrát ročně, má zpoždění ve své periodicitě. S přenesením sekretariátu IGU do kanadského Edmontonu se také redakce, tisk a distribuce bulletinu přemístila do Kanady. Dvojčíslo 1—2/86, vydané v poli roku 1987, mělo překonat část skluza a ještě koncem téhož roku mělo vyjít č. 1/87.

Dvojčíslo obsahuje především materiály z regionální konference IGU ve Španělsku z roku 1986 (pozdravnou adresu prezidenta IGU P. Scotta, zprávy z jednání aj.), dále stručnou informaci o 26. mezinárodním geografickém kongresu v Sydney, adresář národních geografických komitétů, doplňky členů komisí, pracovních skupin a studijních skupin IGU, zprávy o činnosti Mezinárodní kartografické asociace (ICA), Mezinárodní rady vědeckých uní (ICSU), Mezinárodní rady sociálních věd (ISSC), o 1. mezinárodní konferenci geomorfologů atd.

Stručné a věcné informace, které jsou obsahem bulletinu, by asi zajímaly většinu profesionálních geografů. Proto by se čs. geografický komitét měl postarat, aby toto periodikum docházelo do všech našich větších geografických knihoven.

Milan Holeček

Zhao Songqiao: Physical Geography of China. Science Press, Beijing /John Wiley & Sons, New York — Chichester — Brisbane — Toronto — Singapore, 1986, 209 stran + 22 stran fotogr. příloh.

Současná čínská koncepce politiky otevřených dveří se projevuje i na poli geografie. Tato země, kde je v současnosti činných přes 40 000 vysokoškolsky vzdělaných geografů, z nichž asi 70 % pracuje v oblasti fyzické geografie, se v posledních letech stále více prosazuje ve sféře mezinárodních kontaktů. Významným přínosem je i vydání první novodobé anglické verze fyzické geografie Číny zpracované v Geografickém ústavu Čínské akademie věd.

Recenzovaná kniha je rozšířenou a aktualizovanou anglickou verzí 1. dílu 12svazkového souboru Fyzické geografie Číny, vydaného v čínštině v letech 1979—1985 (1. Obecný přehled, 2. Geomorfologie, 3. Klimatologie, 4. Povrchové vody, 5. Podpovrchové vody, 6. Geografie půd, 7. Vegetace, 8. Geografie živočichů, 9. Paleogeografie, 10. Historická fyzická geografie, 11. Fyzické podmínky a zemědělský rozvoj, 12. Geografie okolních moří).

Kniha je členěna do dvou částí. První, zahrnující 7 kapitol, je integrální studií celého území. Úvodní kapitola se věnuje charakteristikám hlavních faktorů ovlivňujících fyzickogeografické prostředí Číny. V dalších kapitolách je popisováno území podle jednotlivých odvětvových disciplín — klimatologie, geomorfologie, hydrogeografie, pedogeografie a biogeografie. Vedle analytického vyjádření jednotlivých faktorů každá kapitola obsahuje i syntetickou část, zahrnující regionální jednotky příslušné odvětvové disciplíny. Syntetický přístup se pak plně uplatňuje v 7. kapitole, věnované fyzickogeografické regionalizaci a krajinné typologii. Území Číny je rozčleněno trítřístupňově na 3

oblasti, 7 obvodů a 33 přírodních regionů. Oblasti jsou určeny podle základních faktorů fyzickogeografické diferenciace — geologicko-tektonických podmínek, obecných charakteristik klimatu a povrchu. Kritériem vymezení obvodů jsou charakteristiky teplotních a srážkových poměrů, jednotlivé přírodní regiony jsou vyčleněny podle charakteru vegetace. Výsledná regionální struktura je sice pouze všeobecná a nepostihující detailní zvláštnosti území, ale její koncepce je logickým vyjádřením různosti vedoucího faktoru regionalizace na různých řádových úrovňích. Vedle regionalizace obsahuje 7. kapitola i přehled a stručnou charakteristiku krajinné typologie území, která je v současnosti prováděna geografií ČR.

Druhá část knihy obsahuje 7 kapitol věnovaných jednotlivým regionálním částem — oblastem Číny. Každá kapitola se vyznačuje jednotnou koncepcí, zahrnující fyzickogeografickou charakteristiku oblasti a jejích částí — přírodních regionů a subregionů.

Významnou součástí knihy je abecední přehled geografických názvů v pinyinovém přepisu a čínském písmu a přehled vybraných údajů 20 klimatických stanic Číny. Každou kapitolu provází poměrně obsáhlý seznam literatury; většina titulů zde uváděných je v čínštině. Autor knihu bohatě vybavil schematickými a mapovými nákresy a tabulkami; vysoce kvalitních je i 22 stran příloha barevných fotografií a družicových snímků.

Ačkoli se jedná pouze o obecnou studii věnovanou fyzické geografii Číny, její celkově vyvážená koncepce a množství informačního materiálu z ní činí velice užitečnou publikaci, kterou přivítá vedle vysokoškolských učitelů regionální geografie jistě i široká obec dalších zájemců.

Jiří Kastner

Geographie des Freizeitverhaltens — Rekreationsgeographie. V redakci F. Jüla a A. Hofmayera, 14. svazek Wirtschaftsgeographische Studien. Österreichische Gesellschaft für Wirtschaftsraumforschung. Wien, Ferdinand Hirt 1986, 126 str.

Ve sborníku jsou publikovány referáty z vídeňského semináře, na němž byly konfrontovány práce a výsledky geografie cestovního ruchu. O stavu tohoto oboru v ČSSR pojednal Peter Mariot (s. 11—18), v Rakousku Peter Haimayer (s. 19—32), v NDR Bruno Benthien (s. 33—38) a v NSR Karl Ruppert (s. 39—52). P. Mariot uvedl, že v ČSSR se práce dosud soustřeďovaly ke čtyřem tematickým okruhům: 1. vytvoření modelů a metodiky funkcionálně chorologického zhodnocení předpokladů cestovního ruchu, a to i tabelárně, 2. k vyhodnocení potenciálu krajiny pro cestovní ruch, 3. k vyhodnocení a použití metod pro rajonizaci cestovního ruchu, 4. k vyhodnocení metod pro kartografické znázornění cestovního ruchu. Rakouský geograf Peter Haimayer (Innsbruck) pojednal o rámcových podmínkách geografického bádání o cestovním ruchu, připojil dva grafy a rozsáhlou literaturu. Bruno Benthien (Greifswald) podal model geografie cestovního ruchu, zatímco jeho západoněmecký kolega Karl Ruppert (München) se za doprovodu tří grafů zabýval otázkou, proč je rozvíjená geografie cestovního ruchu, a připojil rozsáhlou literaturu. Závěrečnou panelovou diskusi, v níž třikrát vystoupil i dr. Mariot, zpracoval Felix Jülg. Jde o cenné srovnání pracovních metod v geografii cestovního ruchu čtyř středoevropských zemí.

Ctibor Votruba

O. F. Jakuško: Osnovy geomorfologii. Vyšejšaja škola, Minsk 1986, 302 stran, cena 1 rubl.

Recenzovaná kniha je první běloruskou vysokoškolskou učebnicí obecné geomorfologie. Její autorka Olga Filippovna Jakuško je profesorkou geografické fakulty Běloruské univerzity v Minsku. Na dvou kapitolách spolupracoval profesor Minského pedagogického institutu B. N. Gurski. Kniha je napsána ruský.

V úvodu se autorka zabývá geomorfologií jako vědou, georeliéfem jako součástí krajiny a pojmem geomorfologický komplex. Popsány jsou i hlavní geomorfologické výzkumné metody. Hovoří se i o významu geomorfologie pro praxi. Stručně jsou popsány dějiny geomorfologie a hlavní geomorfologické koncepce.

Jádro knihy (cca 160 stran) je věnováno dynamické geomorfologii. Jsou popsány zvětrávací, svahové, fluviální, glaciální, kryogenní, marinní a pouští geomorfologické pochody a tvary jimi vytvořené. Větší pozornost je věnována glaciálním pochodům, zejména z hlediska jejich významu pro vysvětlení georeliéfu Běloruské SSR.

Dalších zhruba 40 stran se zabývá strukturní geomorfologií, včetně globální geomorfologie. Je popsána teorie deskové tektoniky, ale vysvětlení globálních rysů geo-

reliéfu naší planety vychází vcelku z tradičních názorů. Podobně je tomu i u vysvětlení sopečné činnosti.

Poslední kapitola učebnice (14 stran) je věnována regionální geomorfologii Běloruské SSR.

Zajímavý je závěr. Jsou v něm jen stručně zmíněny i antropogenní geomorfologické pochody a antropogenní reliéf.

V příloze jsou příklady praktických cvičení z geomorfologie, např. sestavení geomorfologické mapy.

Seznam literatury je stručný. Obsahuje základní učebnicová díla sovětských geomorfologů a některé překlady západních prací, které vyšly v ruštině. Důležitý je předmětový a autorský rejstřík.

Kniha je velmi dobře vydána. Je graficky nápaditě upravena a vytisklá na velmi dobrém papíře. Je poměrně dobře ilustrována pérovkami a černobílými fotografiemi. Většina pérovek i fotografií vyšla velmi dobře. Jsou použity i blokdiagramy ze známé učebnice všeobecné geologie R. Kettnera. Škoda, že u některých fotografií není bližší určení místa.

Kniha je velmi solidní současnou učebnicí obecné geomorfologie. Výklad je stručný, jasný a názorný. Nepředstavuje světovou špičku, ale dobrý průměr. U sovětské autorky bych předpokládal větší pozornost interakci mezi endogenními a exogenijními pochody a vlivu této interakce na georeliéf.

Jaromír Demek

MAPY A ATLASY

Computeratlas Berlin. Geographisches Institut, Freie Universität, Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1984.

Atlas s podtitulem „Sozial- und Wirtschaftstruktur von Berlin (West)“ je zájimavou ukázkou městského atlasu vytvořeného moderní počítačovou technikou. Jeho formát je 37 × 28 cm a obsahuje 58 mapových a 16 textových listů. Úvodní textová část seznamuje s teoretickými základy vývoje města, historickým vývojem Berlína a s metodickými základy počítačového zpracování map pro výzkum města, přináší přehled literatury, způsob zpracování map atlasu a texty k jednotlivým mapám. Některé kapitoly jsou doplněny jednoduchými černobílými mapkami.

Mapová část obsahuje mapy většinou v měřítku 1 : 125 000. První z nich vymezuje 19 městských okresů skládajících se z 97 statistických území, podle nichž jsou zpracována data na ostatních mapách. Mapy jsou jednobarevné, kromě hranic města a statistických území, vodních a zelených ploch vyjadřují vždy jedený jev, a to pomocí různě husté šímké šrafury. Podle rozdílného barevného podání mapových listů lze celý atlas rozdělit do tematických oddílů (hustota zalidnění, stáří obyvatelstva, podíl cizinců, velikost domácností, školní vzdělání, způsob obživy, výdělečná činnost, velikost domů, bytový charakteristiky, hospodářské vazby a základní socioekologické vazby). U každé mapy je vyčíslena minimální a maximální hodnota, průměr, medián a standardní odchylka zobrazovaného jevu. Pro závěrečných sedm map je použito více barev a vyjadřují syntézu některých vybraných jevů (např. věková, sociální, národnostní struktura obyvatelstva, stáří zástavby, land-use). Některé z nich zobrazují jednotlivé části města v měřítku 1 : 50 000.

Jednoduchost, ale i obsahová propracovanost jsou hlavními rysy tohoto atlasu, který je možné zařadit mezi zdařilá díla z oboru městské kartografie.

Tomáš Beránek



1 — Přítok Jílovského potoka od Nakléřova s projevy boční eroze.

2 — Dočasná bifurkace Tisé v místě křížení se silnicí Libouchec — Nový Libouchec.





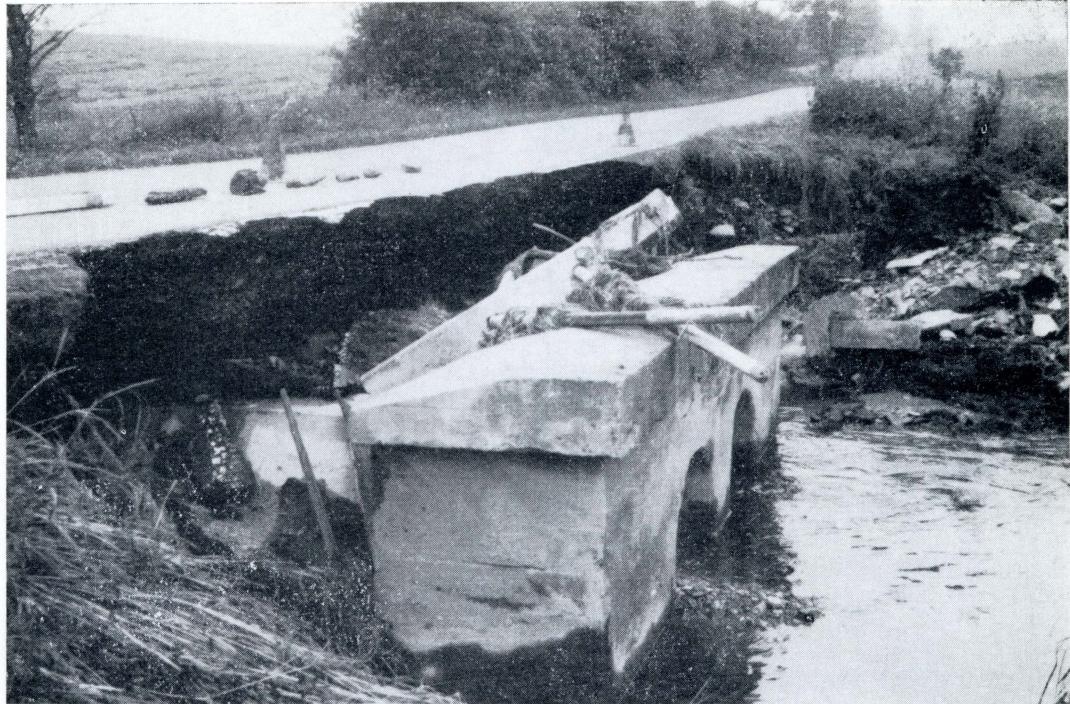
3 — Tisá v Novém Libouchci — úsek pod protrženou rybniční hrází.

4 — Jílovský potok v Modré — poškození opěrné zdi a silnice. Snímky D. Karlíková.





5 — Hlcubkově erodující přítok Jílovského potoka od Nakléřova.



6 — Olšovský potok — poškozený silniční propustek.

7 — Rozvodněný Jílovský potok v Děčíně dne 1. 7. 1987 odpoledne v říčním km 0,850 nad křížením s železniční tratí Praha — Děčín. Snímky V. Chamase.



SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI
ИЗВЕСТИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА
JOURNAL OF THE CZECHOSLOVAK GEOGRAPHICAL SOCIETY

Celoroční obsah svazku 93 (1988)

R e d a k č n í r a d a :

OLIVER BAŠOVSKÝ, VÁCLAV GARDAVSKÝ, MILAN HOLEČEK (výkonný redaktor),
STANISLAV HORNÍK, ALOIS HYNEK, LIBOR KRAJÍČEK,
VÁCLAV KRÁL (vedoucí redaktor), LUDVÍK MUCHA, VÁCLAV POŠTOLKA

Svazek 93

Praha 1988

Academia, nakladatelství Československé akademie věd

Obsah

HLAVNÍ ČLÁNKY

ANDRLE Alois, SRB Vladimír: Nová koncepce pojmu město a venkov a její význam pro geografii	103
2. část	252
Новая концепция понятия город и деревня и её значение для географии	
BRINKE Josef: The Contribution of Czech Scientists to the Natural Scientific Knowledge of Australia	81
Podíl českých vědců na přírodonaučním poznání Austrálie	
ČTRNÁCT Pavel, MARYĀŠ Jaroslav: Vývoj obyvatelstva ČSSR v letech 1961—1980 . .	162
The Growth of Population in Czechoslovakia from 1961 to 1980	
HAVRLANT Miroslav, KRÍŽ Vladislav: 17. sjezd Československé geografické společnosti při ČSAV	1
The 17th Congress of the Czechoslovak Geographical Society, Czechoslovak Academy of Sciences	
CHAMAS Václav, KAKOS Vilibald: Mimořádná průtrž mračen a povodeň na Jílovském potoce dne 1. 7. 1987	265
The Extraordinarily Violent Cloud-Burst and the Subsequent Flood on the Brook Jílovský potok on July 1, 1987	
MAREŠ Jaroslav: Industrializace Československa — její klady a záporý	183
The Industrialization of Czechoslovakia, Its Pros and Cons	
MARYĀŠ Jaroslav: Základní rysy rozmístění občanské vybavenosti v ČSSR . .	199
Fundamental Features of Location of Service Centres in Czechoslovakia	
PECHÁČKOVÁ IVANA: K otázce vymezení zázemí Plzeň	279
To the Demarcation of the Hinterland of Plzeň	
PYTЛIČEK Mojmír: Lokální agrokomplex Vrbátky a jeho transformace	20
Agrokomplex Vrbátky and its Transformation	
ŘEHÁK Stanislav: Dojížďka v ČSSR na úrovni dojížďkových regionů i v mezistřediskovém pojetí	169
Commuting in Czechoslovakia, Regional Pattern and Links Between Central Places	
SIWEK Tadeusz: Území Československa očima studentů geografie	31
The Territory of Czechoslovakia Seen by Students of Geography	
STANKOVIANSKY Miloš: Exogénne reliéfotvorné procesy modelového územia Bzince pod Javorinou (Biele Karpaty)	9
The Exogenic Morphogenetic Processes in the Model Region of Bzince pod Javorinou (Biele Karpaty — White Carpathians)	
STŘÍDA Miroslav, STEHLÍK Otakar: The Traditions of the Geographical Research .	93
Tradice geografického výzkumu	
STŘÍDA Miroslav: Geografická regionalizace na území Československa	241
Geographical Regionalization in Czechoslovakia	
VYSTOUPIL Jiří: Rozvoj cestovního ruchu a rekreace v ČSSR a jeho územní organizace	210
The Development of Travelling and Recreation in Czechoslovakia	

ROZHLEDY

ČAPEK Richard: Počítačová kartografie	48
Computer-assisted Cartography	
DEMEK Jaromír: Význam katastrof ve vývoji krajinné sféry	116
The Significance of Catastrophes for the Evolution of the Landscape Sphere	
HAVRLANT Miroslav: Podíl geografů na rozvoji Ostravská	38
The Share of Geographers in the Development of the Ostrava Area	
HYNEK Alois: Když geografie, proč ne i regionální? If Geography, why not Regional?	121
KRÁL Václav: Orbis Geographicus Bohemoslovacus	149

ZPRÁVY

ZPRÁVY OSOBNÍ, JUBILEA: RNDr. Josef Rous — nestor západočeských geografů (*L. Mišter*) 61 — K šedesátinám Josefa Sekyry (*J. Rubin*) 61 — 60 let Jaroslava Mareše (*L. Krajíček*) 63 — Václav Davídek přetasedmdesátiletý (*D. Trávníček*) 129 — D. A. Olderogge zemřel (*C. Votrubec*) 129 — Úmrtí Erika Arnbergra (*L. Mucha*) 129 — Za profesorem Ludvíkem Straszewiczem (*M. Střída*) 231 — Doc. Jozef Kvitkovič šestdesátročný (*J. Drdoš*) 232 — K šedesátinám doc. Stanislava Horníka (*J. Demek*) 233 — Životní jubileum Jiřího Musila (*M. Hampl*) 235 — Dr. Ivo Časlavka zemřel (*L. Mucha*) 302 — RNDr. Jiří Kousal osmdesátníkem (*V. Novák*) 302 — Profesor Bohuslav Šimák osmdesátiletý (*A. Matoušek*) 302 — K životnímu jubileu ing. Rostislava Švehlíka (*M. Hrádek*) 303.

SJEZDY, KONFERENCE, VÝZKUM: Zasedání studijní skupiny IGU „Současné klimatické změny“ (R. Brázdil) 66 — Sedmá konference lékařské geografie v SSSR (C. Votrubec) 67 — III. symposium o krasu krkonoško-jesenické soustavy (J. Demek) 67 — 13. mezinárodní konference karpatské meteorologie (R. Brázdil) 68 — Konference Společnosti pro dálkový průzkum v Nottinghamu (J. Kolejka) 69 — III. seminář o historickém podzemí ve Stříbře 1987 (J. Demek) 71 — Zamýšlení nad příspěvkem J. Demka „Lesk a bída regionální geografie“ (A. Andrlé) 72 — K metodám a náplni lékařské geografie (C. Votrubec) 73 — Z jednání Mezinárodní kartografické asociace v Morellii (M. Mikšovský) 130 — Zasedání pracovní skupiny IGU Morfotektonika v Irkutsku 1987 (J. Demek) 131 — Problémy komplexního studia krasu horských oblastí (J. Demek) 132 — Seminář Fotointerpretace v polárních výzkumech (J. Kolejka) 133 — 8. kartografická konference ČSVTS v Pardubicích (R. Čapek) 134 — VIII. symposium z dějin geodézie a kartografie (L. Mucha) 135 — 12. polská konference historiků kartografie (L. Mucha) 136 — Využití snímkových materiálů dálkového průzkumu Země v ochraně přírody a lesnické praxi (Z. Murdych) 236 — Společné zasedání geomorfologických pracovních skupin IGU „Geomorfologické katastrofy“ (J. Demek) 303 — XV. polární symposium (R. Brázdil, M. Konečný, P. Prošek) 305 — Gloria cartographiae (L. Mucha) 307.

ČESKOSLOVENSKO: Exfoliační tvary v granulitové rule na katastru Nové Vsi u Oslavan (M. Hrádek, J. Karásek) 75 — K otázce stáří voštin (V. Pilous) 77 — Svaňové deformace na fonolitovém vrchku Malý Stožec v Lužických horách (J. Vítěk) 138 — Soubor map zdravotnictví ČSSR (A. Götz) 237 — Ke stěmu výročí vydání Ottova slovníku naučného (K. Seget) 308.

OSTATNÍ SVĚT: Rilsko-rodopský masív (Z. Kliment) 136 — Geografické muzeum v Ěrdu u Budapešti (C. Votruba) 139 — Klimatologie ve Vietnamu (C. Votruba) 307.

ZPRÁVY Z ČSGS

Místní organizace středomoravské pobočky ČSGS při ČSAV v Prostějově (*K. Kotyza, A. Švěcarová*) 78 — Ustavení odborné skupiny socioekonomické geografie v Praze (*J. Kára*) 141 — Činnost poboček ČSGS v roce 1987 (*P. Šindler*) 309 — První fyzickogeografický seminář (*A. Hynek*) 310 — Seminář o geografii dopravy (*M. Holeček*) 311 — Založení geomorfologické komise při Československé geografické společnosti (*A. Ivan*) 312 — Jubilanti Čs. geografické společnosti při ČSAV v roce 1989 (*J. Hejlošová*) 312

LITERATURA

VŠEOBECNÁ GEOGRAFIE: V. Mezický a kol.: Životní prostředí — věc veřejná i soukromá (*J. Anděl*) 80 — Geografija v sisteme nauk (*L. Skokan*) 142 — Proceedings Euro-Carto VI (*A. Götz*) 147 — B. Kortus: Wstęp do geografii przemysłu (*J. Vencálek*) 147 — J. Demek: Úvod do štúdia teoretickej geografie (*T. Czudek*) 314 — E. C. Pielou: The Interpretation of Ecological Data (*B. Řeháková*) 314 — P. Šindler: Základy polit-

tické geografie (*M. Holeček*) 315 — J. Kukuča: Naša Zem — jej meranie a zobrazenie (*M. Šlachta*) 317 — IGU Bulletin (*M. Holeček*) 318 — Geographie des Freizeitverhaltens — Rekreativsgeographie (*C. Votrubec*) 319 — O. F. Jakuško: Osnovy geomorfologii (*J. Demek*) 319.

CESKOSLOVENSKO: L. Mišter a kol.: Geografie Československé socialistické republiky (*L. Krajiček*) 145 — J. Kohout, J. Vančura: Praha 19. a 20. století — technické přeměny (*C. Votrubec*) 316 — Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960 (*D. Trávníček*) 317.

OSTATNÍ SVĚT: Z. Mísař: Regionální geologie světa (*B. Balatka, J. Sládek*) 79 — E. Richter, B. Baudenbacher, L. Eissmann: Die Eiszeitgeschiebe in der Umgebung von Leipzig (*T. Czudek*) 144 — Zhao Songqiao: Physical Geography of China (*J. Kastner*) 318.

MAPY A ATLASY

Diercke Universal Atlas (*T. Beránek*) 148 — Computeratlas Berlin (*T. Beránek*) 320.

ZPRÁVY Z ČSGS

Činnost poboček ČSGS v roce 1987 (*P. Šindler*) 309 — První fyzickogeografický seminář (*A. Hynek*) 310 — Seminář o geografii dopravy (*M. Holeček*) 311 — Založení geomorfologické komise při Československé geografické společnosti (*A. Ivan*) 312 — Jubilanti Čs. geografické společnosti při ČSAV v roce 1989 (*J. Helusová*) 312.

LITERATURA

J. Demek: Úvod do štúdia teoretickej geografie (*T. Czudek*) 314 — E. C. Pielou: The Interpretation of Ecological Data (*B. Řeháková*) 314 — P. Šindler: Základy politické geografie (*M. Holeček*) 315 — J. Kohout, J. Vančura: Praha 19. a 20. století — technické přeměny (*C. Votruba*) 316 — J. Kukuča: Naša Zem — jej meranie a zobrazovanie (*M. Šlachtaj*) 317 — Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960 (*D. Trávníček*) 317 — IGU Bulletin (*M. Holeček*) 318 — Zhao Songqiao: Physical Geography of China (*J. Kastner*) 318 — Geographie des Freizeitverhaltens — Rekreativní geographie (*C. Votruba*) 319 — O. F. Jakuško: Osnovy geomorfologii (*J. Demek*) 319.

MAPY A ATLASY

Computeratlas Berlin (*T. Beránek*) 320.

SBORNÍK

ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

Svazek 93, číslo 4, vyšlo v prosinci 1988

Vydává Československá geografická společnost při ČSAV v Academii, nakladatelství ČSAV. — Redakce: Na příkopě 29, 111 21 Praha 1. — Rozšířuje a objednávky příjemá PNS — Ústřední expedice a dovoz tisku Praha, závod 03, Gottwaldova tř. 206, 709 90 Ostrava 9. Lze také objednat u každé pošty nebo poštovního doručovatele. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — Ústřední expedice a dovoz tisku Praha, závod 01, administrace vývozu tisku, Kafkova 19, 160 00 Praha 6. — Tisk: Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 42, 746 64 Opava. — Vychází 4krát ročně. Cena jednotlivého sešitu Kčs 10,—, roční předplatné Kčs 40.—. — Distribution in the western countries: Kubon & Sagner, P. O. Box 68, 34 01 08 — 8 000 München 34, GRF. Annual subscription: Vol. 93, 1988 (4 issues) DM 113,—.

POKYNY PRO AUTORY

Rukopis příspěvků předkládá autor v originále (u hlavních článků a rozhledů s 1 kopíí), věcně a jazykově správný, upravený podle čs. státní normy 880220. Originál musí být psán na stroji s normálními typy (nikoli tzv. perlíčkou), černou neopotřebovanou páskou. Stránka nesmí mít více než 30 řádek průměrně s 61 úhozy; volný okraj zleva číselní 3,5 cm, zprava 1 cm, shora 2,5 cm, zdola 1,5 cm. Fíjímají se pouze úplné rukopisy, tj. se seznamem literatury, obrázky, texty pod obrázky, u hlavních článků a rozhledů s abstraktem a cizojazyčným shrnutím. Příspěvky mohou být psány českým nebo slovenským. Výjimečně zveřejnění hlavního článku v některém světovém jazyce s českým shrnutím podléhá schválení redakční rady.

Rozsah rukopisů se u hlavních článků a rozhledů pohybuje mezi 10–15 stranami, jen výjimečně může být se souhlasem redakční rady větší. Pro ostatní rubriky se přijímají příspěvky v rozsahu do 3 stran, výjimečně ve zdůvodněných případech do 5 stran rukopisu.

Abstrakt a shrnutí připojí autor k příspěvkům určeným pro rubriky Články nebo Rozhledy. Abstrakt zásadně v angličtině má celkový rozsah max. 10 řádek strojem, shrnutí v rozsahu 1–3 strany včetně cizojazyčných textů pod obrázky může být v jazyce ruském, anglickém nebo německém, výjimečně ve zdůvodněných případech v jiném světovém jazyce. Text abstraktu a shrnutí dodá autor současně s rukopisem, a to v cizím jazyce i s českým zněním. Redakce si vyhrazuje právo text podrobit jazykové revizi.

Seznam literatury musí být připojen k původním i referativním příspěvkům. Použité prameny seřazené abecedně podle příjmení autorů a označené pořadovým číslem musí být úplné a přesné. Bibliografické citace se v záasadě řídí čs. státní normou 010197. V jejich úpravě je třeba se řídit následujícími vzory:

Citace časopiseckého článku:

1. BALATKA, B., SLÁDEK, J.: Neobykle rozložení srážek na území Čech v květnu 1976. Sborník ČSGS, 73, Praha, Academia 1980, č. 1, s. 83–86.

Citace článku ve sborníku:

2. JELEČEK, L.: Current Trends in the Deve-

lopment of Historical Geography in Czechoslovakia. In: Historická geografie 19. Praha, Ústav čs. a svět. dějin CSAV 1980, s. 59–102.

Citace knižního titulu:

3. KETTNER, R.: Všeobecná geologie. IV. díl. 2. vyd. Praha, NČSAV 1955, 361 s.

Odkaz v textu na práci jiného autora se provede v závorce uvedením čísla odpovídajícího pořadovému číslu příslušné práce v seznamu literatury. Např.: Vymezování migračních regionů se blíže zabýval J. Korčák (24, 25), dříve na něj navázali jiní (M. Hampl 11, K. Kühnl 27).

Překresby musí být kresleny černou tuší na kladívkovém nebo pauzovacím papíru na formátu nepřesahujícím výsledný formát po reprodukcii o víc než o třetinu. Předlohy větších formátů než A4 se přijímají jen výjimečně po předchozí dohodě s redakcí.

Fotografie formátu min. 13 × 18 cm a max. 18 × 24 cm musí být technicky a kompozičně zdařilé, ostré a na lesklém papíru.

Texty pod obrázky musí obsahovat jejich původ (jméno autora, odkud byly převzaty apod.).

Údaje o autorovi (event. spoluautorech) připojí autor k rukopisu příspěvku. Požaduje se udání pracoviště, adresy bydliště (včetně PSČ) a rodného čísla. Bez téhoto údaje nelze proplatit honorář. Autor, který hodlá uplatnit právo na 3% zdanění, předloží příslušné potvrzení autorské organizace.

Honorář se poukazuje autorům po vyjítí příslušného čísla. Redakce má právo z autorského honoráře odečíst případné náklady za přepis nedokonalého rukopisu, jazykovou revizi shrnutí nebo úpravu obrázků.

Autorský výtisk se posílá autorům hlavních článků a rozhledů po vyjítí příslušného čísla.

Separáty se zhotovují pouze z hlavních článků a rozhledů, a to výhradně v počtu 20 kusů. Autor zašle na ně objednávku na zvláštním papíru současně s předáním sloupcové korektury. Separáty rozesílá po vyjítí čísla sekretariát Čs. geografické společnosti. Autor je proplácí dobírkou.